

Република Србија
КАБИНЕТ МИНИСТРА БЕЗ ПОРТФЕЉА
ЗАДУЖЕНОГ ЗА ДЕМОГРАФИЈУ И
ПОПУЛАЦИОНУ ПОЛИТИКУ

Црвени крст Србије
Red Cross of Serbia

1876

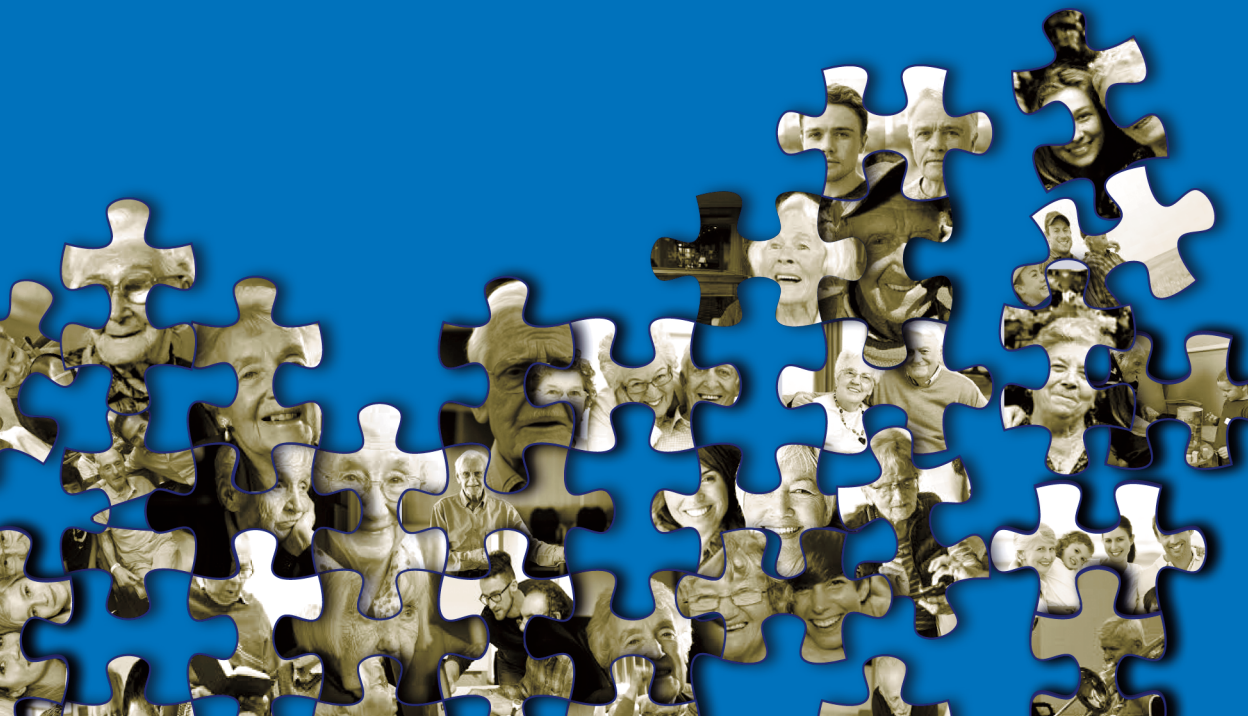
MEĐUGENERACIJSKA SOLIDARNOST IZMEĐU PORODICE I DRŽAVE

Nataša Todorović

Milutin Vračević

Dejana Stanisavljević

Nataša Milić

MEĐUGENERACIJSKA SOLIDARNOST IZMEĐU PORODICE I DRŽAVE

Nataša Todorović, Milutin Vračević, Dejana Stanisavljević, Nataša Milić

Septembar 2019.

Izdavač:

Crveni krst Srbije
Simina 19, 11000 Beograd
Tel/fax: 011/ 26 22 121
e-mail: serbia@redcross.org.rs

Za izdavača:

Ljubomir Miladinović

Autori:

Nataša Todorović, Milutin Vračević, Dejana Stanisavljević, Nataša Milić

Lektura i korektura:

Dražko Vuksanović

Dizajn korica:

Print&Gift

Štampa:

Print&Gift

Tiraž: 300

Beograd, septembar 2019
ISBN 978-86-80205-77-9

CIP - Каталогизacija у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

316.644-053.6/9:316.7(497.11) 316.66-053.88(497.11) 159.922.63(497.11) 316.351-053.88(497.11)

MEĐUGENERACIJSKA solidarnost između porodice i države / Nataša Todorović... [et al.]. -
Beograd : Crveni krst Srbije, 2019 (Beograd : Print&Gift). - 170 str. : tabele ; 23 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-80205-77-9

1. Тодоровић, Наташа, 1968- [аутор]

а) Међугенерациски односи -- Србија б) Старење -- Социолошки аспект -- Србија

COBISS.SR-ID 280652812

*Ovaj projekat realizovan je uz podršku Kabineta ministra bez portfelja zaduženog
za demografiju i populacionu politiku.*

Septembar 2019.

SADRŽAJ

Izjave zahvalnosti	5
1. Uvod i teoretski okvir	7
1.1 Uvod	9
1.2 Teoretske perspektive i konceptualni okvir	13
Definicija međugeneracijske solidarnosti i generacija.....	13
Upoređivanje država blagostanja	16
1.3 OASIS projekat.....	23
2. Metodologija	29
2.1 Cilj	31
2.1.1 Specifični ciljevi	31
2.2 Instrument	32
2.3 Uzorak.....	34
3. Rezultati istraživanja	37
3.1 Norme i ideali o brizi za starije osobe	39
3.1.1. Obaveze dece prema roditeljima	39
3.1.2. Odnos odgovornosti porodice i države prema starijima.....	41
3.1.3. Javno mišljenje o budućoj politici odnosa prema starijima	45
3.1.4. Lične preference u pogledu uređenju života i brizi prema starijima	47
3.1.5. Multivarijantna regresiona analiza	49
3.2 Porodična solidarnost među generacijama	53
3.3 Istraživanje sukoba i ambivalencije	62
3.4 Podrška porodici i službe za podršku	67
3.5 Kvalitet života	76
4. Kako uticati na javne politike	89
Preporuke za javne politike	97
Prilozi	101

Publikacija *Međugeneracijska solidarnost između porodice i države* predstavlja pokušaj da se razume i objasni značaj koji međugeneracijska solidarnost ima u okviru porodice te da da preporuke na koji bi način država trebalo da raznim podsticajnim javnim politikama u većoj meri promoviše međugeneracijsku saradnju i podrži porodice i solidarnost unutar porodice. U publikaciji su predstavljeni rezultati istraživanja koje je realizovano tokom juna i jula 2019. godine, u 15 gradova i opština u Republici Srbiji.

Publikacija sadrži preporuke značajne za unapređenje stanja u toj oblasti i namenjena je pre svega donosiocima odluka, sa ciljem da se međugeneracijska saradnja prepozna i unapredi kao značajan segment razvoja društva u celosti. Publikacija takođe sadrži i preporuke kojim merama motivisati različite generacije da daju svoj pun doprinos porodici i društvu.

Koristimo ovu priliku da zahvalimo svim osobama različitih generacija koje su učestvovalе u istraživanju bilo kao ispitanici bilo kao anketari, jer su imali strpljenja i vremena da popune jedan veoma zahtevan upitnik. Te osobe su svojim odgovorima i angažovanjem doprinele da se unapredi razumevanje pojma međugeneracijske solidarnosti, kao i da se sagledaju potrebe različitih generacija.

Zahvalnost dugujemo i organizacijama Crvenog krsta koje su učestvovalе u ovom istraživanju: Crvenom krstu Inđija, Crvenom krstu Knjaževac, Crvenom krstu Kragujevac, Crvenom krstu Kraljevo, Crvenom krstu Kruševac, Crvenom krstu Loznica, Crvenom krstu Niš, Crvenom krstu Palilula, Crvenom krstu Pančevo, Crvenom krstu Pirot, Crvenom krstu Plandište, Crvenom krstu Požarevac, Crvenom krstu Sombor, Crvenom krstu Vrbas kao i HHU Hleb života.

Posebnu zahvalnost dugujemo prof. dr Arieli Lowenstein, koja nam je dala upitnik na korišćenje i sa nama podelila svoja iskustva iz OASIS projekta realizovanog

2000. godine u pet država: Nemačkoj, Engleskoj, Španiji, Italiji i Izraelu. Tako smo imali mogućnosti da neke od podataka što smo ih dobili u Srbiji uporedimo s ovim evropskim zemljama koje su učestvovala u istraživanju.

Za potrebe ovog istraživanja korišćen je i upitnik WHOQOL-BREF razvijen od strane Svetske zdravstvene organizacije. Svetska zdravstvena organizacija nije bila uključena u prevođenje ovog upitnika niti je pregledala verziju na srpskom jeziku. U slučaju da postoje nedoslednosti između engleskog originala i prevoda, verzija na engleskom jeziku smatra se onom pravom.

Autori

Uvod i teorijski okvir

1.1 Uvod

Demografsko starenje jedan je od trendova koji definišu dvadeset prvi vek. Procenjuje se, naime, da će broj osoba na planeti starijih od šezdeset godina porasti sa 962.000.000 2017. godine na dve milijarde i sto miliona do 2050. godine. Ovaj trend je posebno izražen u državama u razvoju i procenjuje se da će sredinom ovog veka 79% svih osoba starijih od 60 godina živeti upravo u zemljama u razvoju.¹ U Evropskoj uniji se gotovo sve države članice suočavaju s porastom očekivanog životnog veka i nižim stopama nataliteta, ali i sa svešću da ovo podrazumeva i promene u brojnim oblastima života za čitavo društvo. Tržište rada, socijalna zaštita, stanovanje, zdravstvena zaštita – sve ove oblasti pretrpeće promene zajedno s promenom udela različitih generacija u društvu. Istovremeno, menja se i odnos među generacijama, a tradicionalna slika koju generacije imaju jedne o drugima – ali i o samim sebi – sve manje odgovara stvarnosti².

Jedna od najvažnijih diskusija koje se moraju voditi u savremenim društvima jeste ona o konceptu solidarnosti među generacijama, budući od toga zavisi kako će se društva suočiti s potrebom transformacije penzionih sistema, te sistema zdravstvene i socijalne zaštite. Evropska komisija upozorava da se ta solidarnost koja povezuje različite generacije ne sme posmatrati isključivo kao finansijski odnos, i ulaže napore da promoviše saradnju i raznovrsnu razmenu među generacijama, kao i bolje razumevanje.³

U Republici Srbiji ovaj trend je takođe veoma izražen – poznato je da Srbija ima jednu od najstarijih populacija u Evropi s prosečnom starošću od 43,2 godine i indeksom starenja od 142,9, gde je udeo starijih od 65 godina u populaciji veći od

1 United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). World Population Ageing 2017 - Highlights (ST/ESA/SER.A/397)

2 Intergenerational solidarity Analytical report, Conducted by The Gallup Organisation, Hungary upon the request of Directorate General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 2009 http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

3 Ibid.

22,2%,⁴ dok trenutna stopa nataliteta, kao i migratorni tokovi, ukazuje na to da će se starenje populacije nastaviti. Republički zavod za statistiku procenjuje da će već 2040. godine udeo starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu biti 24%, a najbrže će rasti udeo starijih od osamdeset godina, za koji se očekuje da sa 4,4% u 2017. godini poraste na 7,4% u 2040.⁵

Naravno, produženje životnog veka svedoči i o uspesima medicine i nauke uopšte, ali u demografskom smislu ovakvi trendovi donose mnogo novih izazova. Jedan od njih jeste taj da porast udela starijih osoba u stanovništvu direktno utiče na povećanje potrebe za negom – s godinama života raste i rizik od hroničnih bolesti koje mogu prouzrokovati umanjenu funkcionalnost i niži stepen samostalnosti u svakodnevnim aktivnostima – pa je neophodno da društvo planira svoj odgovor na povećanje ovih potreba što je moguće ranije. Kao ilustracija povećanja te vrste potreba, može da posluži i procena Republičkog zavoda za statistiku o porastu stope zavisnosti starijih od 65 godina (koja se pak definiše kao udeo stanovništva starijeg od 65 godina u radno aktivnom stanovništvu, tj. onom u dobi od 15 do 64 godine). U 2017. godini ta stopa iznosila je 29,8 procenata, a do 2040. porašće za gotovo trećinu – na 38,9%.⁶ Za starije od osamdeset godina stopa zavisnosti će se popeti na 12% sa 6,72% u 2017. godini.⁷

Ovde takođe treba imati u vidu i da, po istraživanjima, stariji od 80 godina čine približno polovinu svih korisnika usluga dugotrajne nege.⁸ Razlog je povišen rizik od hroničnih bolesti koje ograničavaju funkcionalnost ali i povišen rizik od demencije – po istraživanjima 12% osoba starosti između 80 i 84 godine i skoro četvrtina starijih od 85 imaju neki oblik demencije.⁹ Podaci sa poslednjeg popisa stanovništva u Republici Srbiji pokazuju da 4,9% populacije starije od 65 godina

4 Procene stanovništva, 2018. Republički zavod za statistiku, Saopštenje, broj 180, god. LXIX, 28.06.2019. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20191180.pdf>

5 Statistički godišnjak Republike Srbije, 2018, Republički zavod za statistiku

6 Ibid.

7 Ibid

8 Colombo, F. et al. (2011), Help Wanted? Providing and Paying for Long-Term Care, OECD Health Policy Studies, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097759-en>

9 Ferri, C.P, M. Prince, C. Brayne, H. Brodaty, L. Fratiglioni, M. Ganguli, K. Hall, K. Hasegawa, H. Hendrie, Y. Huang, A. Jorm, C. Mathers, P.R. Menezes, E. Rimmer and M. Scazufca (2005), "Alzheimer's Disease International Global Prevalence of Dementia: A Delphi Consensus Study", The Lancet, Vol. 366, str. 2112-2117.

ne mogu samostalno da obavljaju osnovne dnevne aktivnosti (samostalnost pri odevanju, hranjenju, održavanju lične higijene) ili ih obavljaju sa velikim teškoćama a od toga gotovo polovina je starija od 80 godina. Pored ovoga, zbog problema sa pamćenjem i gubitkom koncentracije, više od 30 hiljada starih je onemogućeno u obavljanju svakodневnih aktivnosti ili ih obavlja sa velikim teškoćama a i u ovoj grupi dominiraju stariji od 80 godina. Ukupno, za približno 93 hiljade starijih osoba (7,4%) potrebna je podrška u obavljanju osnovnih dnevnih aktivnosti, među kojima je gotovo 45% starije od 80 godina.¹⁰

U praksi i tradicionalno, usluge nege starijim osobama u najvećoj meri pružaju neformalni negovatelji, najčešće članovi njihove porodice, dakle osobe bez obuke, bez sistemske podrške i bez radnog vremena određenog za te aktivnosti. Procene OEBS-a¹¹ su da neformalna nega, ukupno uzev, prevazilazi usluge formalne nege najmanje dvostruko (statistike za Dansku), a da negde neformalna nega uključuje deset puta više usluga od onoga što se pruža unutar sistema formalne nege (Novi Zeland, Kanada, Sjedinjene Države, Holandija). U 70 do 90 procenata slučajeva neformalnu negu pružaju članovi najbliže porodice. Procena Međunarodne organizacije rada je da je u 2013. godini ukupan zbir troškova usluga dugotrajne nege u javnoj potrošnji iznosio 0,53% BNP-a, a što je značajno ispod proseka u Evropskoj uniji (1,84% sa rasponom od 0,16% na Kipru pa do 4,5% u Danskoj).¹²

Ovde dakle treba imati na umu da se pružanje neformalne nege oslanja na tradicionalne obrasce solidarnosti u društvu i prevashodno u porodici, ali da društvo, a pre svega država, što pre moraju pronaći način da valorizuju tu vrstu usluga, kao i da počnu planirati smanjenje kapaciteta za pružanje neformalne nege do koje će dolaziti s porastom stope zavisnosti starijih od 65 godina. S jedne strane, potrebno

10 Socijalna zaštita u starosti(2014), Dugotrajna nega i socijalne penzije, Gordana Matković, Katarina Stanić, 2014, Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju, Beograd, Centar za socijalnu politiku, Beograd, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Vlada Republike Srbije http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/sipru_DTNSC_web_jan.pdf

11 Public spending on health and long-term care: a new set of projections, Christine de la Maisonneuve, Joaquim Oliveira Martins, OECD, 2013

12 Challenges in long-term care of the elderly in Central and Eastern Europe / Kenichi Hirose, Zofi a Czepulis-Rutkowska; International Labour Organization, ILO DWT and Country Office for Central and Eastern Europe. – Budapest: ILO, 2016 http://www.ilo.org/budapest/what-we-do/publications/WCMS_532427/lang-en/index.htm

je da država prepozna načine da solidarnost u porodici osnaži i podrži, kao i da neformalnim negovateljima pomogne u njihovom radu – pružanjem obuke i usluga podrške koje umanjuju stres i snižavaju rizik od sindroma sagorevanja.

S druge strane, za očekivati je da će se broj neformalnih negovatelja u populaciji smanjivati ^{13,14}, s obzirom na nepovoljne migratorne trendove – unutarnje, gde mlađe generacije napuštaju ruralna područja i za sobom ostavljaju sela u kojima žive gotovo isključivo starije osobe, ali i spoljne, koje se javljaju s odlaskom radno sposobnog stanovništva u druge zemlje, pogotovo profesionalaca koji se bave negom kakve su negovateljice, lekari i medicinske sestre – neophodno je da država već sada počne da planira i kako da restrukturira sisteme pružanja formalnih usluga nege, kako da u njih investira i reorganizuje ih ne bi li se kompenzovali smanjeni kapaciteti za pružanje neformalnih usluga nege.

13 Colombo, F. et al. (2011), *Help Wanted? Providing and Paying for Long-Term Care*, OECD Health Policy Studies, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097759-en>

14 Challenges in long-term care of the elderly in Central and Eastern Europe / Kenichi Hirose, Zofia Czepulis-Rutkowska; International Labour Organization, ILO DWT and Country Office for Central and Eastern Europe. – Budapest: ILO, 2016 http://www.ilo.org/budapest/what-we-do/publications/WCMS_532427/lang-en/index.htm

1.2 Teoretske perspektive i konceptualni okvir

Definicija međugeneracijske solidarnosti i generacija

Najjednostavnija definicija međugeneracijske solidarnosti jeste da ona predstavlja „socijalnu koheziju između generacija“. Međutim, postavlja se pitanje o kakvoj koheziji govorimo i među kojim generacijama. Termin „generacija“¹⁵ se u običnom jeziku koristi da označi različite stvari, i to se ne mora poklapati s naučnim korišćenjem ove reči. Na makronivou ta reč označava starosne kohorte, obično podeljene u desetogodišnje intervale, dok se na mikronivou odnosi na male grupe, najčešće porodice, da označi roditelje, decu, unuke, praunuke, bake i deke itd. (Domaće reči „naraštaj“ i „pokolenje“ ne upotrebljavaju se kao tehnički termini.)

Međugeneracijska solidarnost predstavlja glavni element međugeneracijskih odnosa i sastoji se od deljenja zajedničkih interesovanja, osećanja bliskosti i pripadnosti, uzajamne brige i želje da se pruži nega i zaštita. Nju vidimo u ljubavi i brizi koju roditelji imaju za svoju decu bez obzira na to što mogu živeti daleko jedni od drugih – neretko na različitim stranama sveta – i što žive različite živote u različitim socijalnim kontekstima, u različitim okruženjima i s različitim iskustvima. Međugeneracijska solidarnost temelj je podrške koju generacije pružaju jedna drugoj u vidu brige, nege i razmene usluga. Naravno, odnosi između generacija karakterisani solidarnošću nisu ograničeni na pripadnike jedne porodice i prepoznaju se unutar zajednica, čitavog društva i celih država. Međugeneracijska solidar-

15 Bengtson, V. L., Olander, E. B., & Haddad, A. A. (1976). The „generation gap“ and ageing family members: Toward a conceptual model. U J. F. Gubrium (Ed.). Time, roles, and self in old age. Human Sciences Press, New York, str. 237-263.

nost proizlazi iz društvenih procesa koji su, opet, uslovljeni različitim činiocima: godinama učenika, njihovim rodnim identitetom, pripadnošću određenom etnicitetu ili kulturi, socioekonomskim statusom, njihovim duhovnim ili religijskim vrednostima i drugim elementima svetonazora.

S druge strane, u praksi se između generacija može javiti i jaz koji je posledica različitih interesovanja, pomanjkanja bliskosti, sukoba oko imovine, fizičke razdvojenosti, ali i demografskih promena koje snažno utiču na postojanje formalnih ili neformalnih sistema socijalne podrške. To nadalje može rezultirati diskriminacijom na osnovu životne dobi, zanemarivanjem ili zlostavljanjem na osnovu životnog doba.

Naravno, međugeneracijska solidarnost smatra se pozitivnim elementom harmoničnog društva i ciljem kome treba težiti da bi se i na nivou porodice i na nivou zajednice i čitavog društva ostvarili uslovi za dostojanstveno življenje svih generacija. Takvi nazori ugrađeni su u sisteme solidarnosti društava liberalne tradicije, s mehanizmima doprinosa koje daju država, zaposleni i poslodavci kako bi se pomoglo onima što iz različitih razloga ne mogu sami sebi da pomognu u dovoljnoj meri: siromašnima, bolesnima, penzionerima, udovicama, deci bez roditeljskog staranja, nezaposlenima, itd. Adekvatne i blagovremene javne politike koje promovišu međugeneracijske odnose svakako pozitivno utiču na ishode međugeneracijske solidarnosti. Takve politike utiču i na stavove i ponašanje, te mogu doprijeti boljoj integrisanosti društva.

Po istraživanju Crvenog krsta Srbije, 50,6% starijih smatra da su roditelji dužni da izdržavaju svoju decu sve dok su živi, kao i 84,5% mladih, 89,8% sredovečnih. Istovremeno 93% starijih osoba smatra da mladi treba da budu finansijski nezavisni od svojih roditelja. S druge strane, 94,8% mladih, 91% pripadnika srednje generacije i 85,8% starijih smatra da deca treba da brinu o svojim roditeljima u starijem životnom dobu kada im je potrebna briga. To ukazuje da u Srbiji postoji izuzetno izražena međugeneracijska solidarnost i osećaj porodične obaveze, pogotovo u domenu odgovornosti i dužnosti prema roditeljima. Dodatno, važno je i da sve generacije prepoznaju doprinos starijih žena i muškaraca, pre svega u porodici.

U ispitivanom uzorku 91,2% mladih, 87,5% sredovečnih i 85,8% starijih smatra da stariji mogu da budu od koristi svojoj deci i unucima.¹⁶

Međugeneracijska solidarnost koristi se da bi se društva mobilisala, da bi se zagovala i promovisala promena. Treba međutim imati na umu da pored nje postoji i tzv. međugeneracijska ambivalentnost. To podrazumeva da osobe ponekad nisu sigurne zašto zapravo pružaju usluge i troše svoje vreme – da li je to iz altruizma ili iz nekog ličnog interesa, ili potiče iz nekih promenljivih emocija – pa se čak i unutar uže porodice mogu javiti vidne razlike u međugeneracijskoj razmeni u zavisnosti od članova. Ta ambivalentnost je svakako i element negativnih međugeneracijskih fenomena kao što su zlostavljanje starijih ili dece.

Međugeneracijski odnosi i međugeneracijska solidarnost tokom poslednjih godina postali su značajna tema naučnih istraživanja na polju psihologije, sociologije i ekonomije.¹⁷

Klasičan pristup merenju međugeneracijske solidarnosti utemeljili su Bengtson i Schrader¹⁸ definisanjem šest konceptualnih dimenzija solidarnosti:

- Emocionalna solidarnost – Osećanje bliskosti među članovima porodice i stepen reciprociteta ovog osećanja
- Solidarnost putem udruživanja – Učestalost i obrasci interakcije u različitim tipovima aktivnosti kojima se članovi porodice mogu baviti
- Konsenzualna solidarnost – Step en slaganja u pogledu vrednosti, stavova i uverenja između članova porodice

16 *Međugeneracijska saradnja za početnike*, Nataša Todorović, Milutin Vračević, 2019, Centar za odgovornu akciju

17 Albert, I., & Ferring, D. (Eds.) (2013). *Intergenerational relations in society and family: European perspectives*. Bristol, UK: Policy Press.

18 Bengtson, V. L. and S. S. Schrader (1982). Parent-Child Relations. *Research Instruments in Social Gerontology*, vol. 2, D. J. Mangen and W. A. Peterson, eds. Minneapolis: University of Minnesota Press, str. 115–128.

- Funkcionalna solidarnost – Finansijska i nefinansijska razmena između članova porodice
- Normativna solidarnost – Osećaj obaveze da se brine ili percepcija i ispunjavanje normi porodične solidarnosti
- Strukturna solidarnost – Međugeneracijska interakcija koju unapređuje geografska bliskost.

Upoređivanje država blagostanja

Međugeneracijska solidarnost objašnjava se preko različitih modela, a jedan od njih se naziva „Model konvoja“, koji su 1980. godine razvili Kahna i Antonuccija.¹⁹ Taj model koristi analogiju s konvojem kao strukturom koja obezbeđuje zaštitu i podršku (objektivnu ili subjektivnu), što pak pozitivno utiče na zdravlje i dobrobit pojedinca na kraći i duži rok. Antonucci i njegovi saradnici navode tri faktora u svojoj analizi socijalnih odnosa u kontekstu međugeneracijske solidarnosti:

- Kontekst: životno iskustvo, odnosi s drugim osobama, lična dobrobit, a oni zavise od mnogih faktora kao što su rasa, nacionalnost, ekonomski i socijalni status, rod, godine, religijska ili politička uverenja...
- Generacijska struktura: broj generacija koje u isto vreme žive u jednoj porodici, a solidarnost ili sukobi među njima doprinose stepenu socijalne kohezije unutar porodice. Stepenu međugeneracijskih interakcija u porodici zavisiće od različitih faktora, počev od geografske udaljenosti među članovima, ali i stepena naklonosti među njima, potrebe određenih članova itd.
- Individualni ili porodični ishodi: na nivou jedinke, istraživanje se bavi time kako stres utiče na zdravlje i dobrobit pojedinaca, a na nivou porodice pos-

¹⁹ Kahn, R. L., and T. C. Antonucci (1980). Convoys over the life course: Attachment, roles, and social support. Life-span, development, and behavior. P. B. Baltes and O. C. Brim, eds. New York: Academic Press, str. 254–283.

matra se kako osobe sa zajedničkim socijalnim i demografskim svojstvima uklanjaju ili umanjuju svoje slabosti ili kako prevazilaze hronične ili akutne ranjivosti.²⁰

Međugeneracijska solidarnost ispoljava se u podršci i pružanju nege između osoba različitih generacija. U ovom kontekstu, može se govoriti o dva tipa društva:

- U tradicionalnim društvima porodica je osnov pružanja ovih usluga, a ono je zasnovano na vrednostima i moralnim tradicijama koje podstiču osećaj zajedništva i uzajamnog pružanja nege
- U modernim državama blagostanja sa dobro razvijenim programima socijalne zaštite postoji sistem koji obezbeđuje adekvatne prihode i pružanje usluga nege, i to putem različitih programa i ustanova. To obuhvata javno finansirane programe i ustanove, neprofitne organizacije, ali i komercijalne organizacije koje se bave pružanjem usluga. Takve usluge pružaju se deci, starijim osobama, osobama s invaliditetom i drugima kojima je potrebna podrška u samostalnom funkcionisanju, a ne mogu je dobiti od svoje porodice. Karakteristika tih društava jeste to da je značajan deo usluga pružanja nege izmešten iz porodice i porodičnog doma i predat u ruke formalnih, edukovanih pružalaca nege.

20 Antonucci, Toni C., James S. Jackson, and Simon Biggs (2007). Intergenerational Relations: Theory, Research, and Policy. *Journal of Social Issues*, vol. 63, no. 4, str. 679–693.

Demografsko starenje i produženje životnog veka transformišu strukturu populacije iz trougla u četvorougao²¹ tako što se udeo starijih osoba, osoba srednjih godina i dece u društvu gotovo izjednačio, a s daljim opadanjem stope nataliteta i povećanjem udela starijih u populaciji ova struktura će uskoro izgledati kao četvorougao kome je osnova uža od vrha. To će usloviti porast stope zavisnosti²² jer će manje radno sposobnih osoba biti na raspolaganju da pruža podršku starijima, a u državama u razvoju veliki broj starijih osoba bez prihoda imaće potrebu za uslugama, ali ih njihova porodica neće moći zadovoljiti.

Istorijski, nauka se znatno više bavila sukobima između generacija nego solidarnošću, međutim, treba imati u vidu da sukob ne znači automatski odsustvo solidarnosti i da sukob i solidarnost u okviru porodice, ali i u okviru društva, mogu postojati u isto vreme. Stepenn solidarnosti i sukoba generalno se teško meri u okviru socioloških istraživanja i na makronivou obično se koriste iskazi poput „Priпадnici moje generacije su lišeni mogućnosti koje su dostupne drugima”,²³ a na mikronivou se koriste pitanja kao što su „Koliko se bliskim osećate sa svojim ocem?” ili „Koliko često vidate svog oca?”²⁴

21 Katz, R., S. O. Daatland, i Ariela Lowenstein (2003). Family norms and preferences in intergenerational relationship. *Global Aging and Challenges to Families*, Vern L. Bengtson i Ariela Lowenstein, eds. New York: Aldine De Gruyter, str. 305–326.

22 Stopa zavisnosti predstavlja odnos populacije starijih od 65 godina prema radno sposobnoj populaciji, odnosno onoj životne dobi do 15 do 64.

23 Garstka, T. A., M. L. Hummert, i N. R. Branscombe (2005). Perceiving age discrimination in response to intergenerational inequity. *Journal of Social Issues*, vol. 61, no. 2, str. 321–342.

24 Bengtson, V. L., i D. J. Mangen (1988). Family intergenerational solidarity revisited. *Measurement of intergenerational relations*, D. J. Mangen, V. L. Bengtson, i P. H. Landry, eds. Newbury Park, CA: Sage, str. 222–238.

Postoji nekoliko argumenata za tvrdnju da se međugeneracijska solidarnost i na mikro i na makro nivou povećava a da se stepen sukoba među generacijama smanjuje:

- Hipoteza strukturnog kašnjenja: Društvene strukture i kulturne vrednosti razvijaju se i bolje odražavaju starosnu strukturu društva, pa se kreiraju bolji i efikasniji mehanizmi da se adekvatno vodi briga o povećanom broju starijih
- Norme solidarnosti i podrške: Veliki broj studija potvrđuje postojanje duboke ukorenjenost međugeneracijske solidarnosti na nivou porodice s mnogo uzajamnog pomaganja i podrške. To reflektuje norme poštovanja prema roditeljima, altruizma, reciprociteta, kao i sopstvenog interesa (zbog očekivanja da će i nama samima podrška biti potrebna u budućnosti) i ove norme se dalje preslikavaju na nivou porodice ali i na makronivou, tj. na nivou čitavog društva.
- Norme reciprociteta: Ljudi veruju u to da je pružanje pomoći u porodici, zajednici i društvu ciklično, pa se staranje o deci i staranje o starijim članovima porodice prihvataju kao prirodni delovi životnog ciklusa.
- Nove uloge za starije: Može se govoriti da se menja percepcija toga šta starije osobe pružaju društvu i da se bolje prepoznaju njihovi doprinosi u različitim oblastima – od znanja koje imaju preko usluga koje pružaju u okviru porodice, do ekonomskih doprinosa.

S druge strane, postoje tri argumenta za to da je moguće očekivati određeno smanjenje međugeneracijske solidarnosti u budućnosti:

- Povećanje stope zavisnosti zbog smanjenja broja radno sposobnih osoba koje mogu pružiti negu starijima
- Povećanje percepcije neravnopravnosti među generacijama: može se dogoditi da srednje i mlađe generacije vide stariju generaciju kao privilegovanu, čak i pohlepnu, i da se smatra kako resurse koji se usmeravaju na podršku starijima putem javne potrošnje treba upotrebiti da se pomogne mlađima (na primer da se mladima obezbede jeftiniji stanovi itd.)
- Uvećanje ejdžizma: predrasude i stereotipi o starijima – o tome da su staromodni, nesposobni da se prilagode promenama, da ne doprinose društvu itd. – mogu nastaviti da se uvećavaju sa sve većim udelom starijih, pogotovo onih starijih od 85 godina u populaciji, i da percepcija sve većeg broja starijih sa funkcionalnim umanjnjima ili različitim formama demencije utiče na dalje ojačanje ovih predrasuda. Rezultat toga može biti sve veće fokusiranje društva na mlađu generaciju i pridavanje njoj veće vrednosti zbog niske stope fertiliteta.

Izvor: Intergenerational Solidarity Strengthening Economic and Social Ties

Uredili: María Amparo Cruz-Saco i Sergei Zelenev, Palgrave Macmillan, 2010

Treba takođe imati u vidu da se još uvek ne zna dovoljno o tome koliko internalizovane norme porodičnog života kod pojedinaca utiču na međugeneracijsku razmenu. Te norme i vrednosti svakako vode ljudsko ponašanje, ali treba biti svestan da svakodnevne interakcije i odluke koje ljudi prave ne moraju biti u skladu s onim što oni smatraju svojim idealnim vrednostima i normama, te da zavise od situacije, ali i od toga koliko su im te vrednosti centralne u životu.²⁵ Otud je moguće i pojavljivanje ambivalentnosti u odnosima između generacija unutar porodice sa sukobljenim emocijama i protivrečnostima koje mogu biti privremene ili trajne.²⁶

Drugim rečima, međugeneracijske odnose ne treba doživljavati kao statične. Oni su dinamični, pa se ambivalentni odnosi mogu razviti u harmonične i obrnuto.

Ambivalentnost u odnosima tiče se polarizovane istovremene emocije, misli, socijalne relacije i strukture relevantne za uspostavljanje pojedinačnih ili kolektivnih identiteta, a koje se mogu interpretirati kao privremeno ili trajno nepomirljive.²⁷

U skladu sa celoživotnim pristupom, koji se pak bavi interakcijama između generacija u promenljivim istorijskim okolnostima, može se govoriti o sponama koje povezuju psihološke potrebe starijih osoba i mladih/dece. Glavna pretpostavka u celoživotnom pristupu jeste ta da je razvoj osobe kontinuum i da socijalne uloge koje ona igra zavise od različitih društvenih konteksta, uključujući porodicu i državu. Iz perspektive celoživotnog pristupa, uvek je potrebno posmatrati na koji način generacije zavise jedna od druge, odnosno šta jedna drugoj imaju da ponude, umesto da se meri šta jedna generacija troši a što bi drugoj moglo nedostajati. Između generacija postoji stalna razmena novca, usluga – u staranju o deci i starijima – kao i saveta, ali i formalnog volontiranja i psihološke podrške. To su sve, naime, primeri kako se generacije oslanjaju jedna na drugu.

25 Branco, A. U., & Valsiner, J. (2012). *Cultural psychology of human values*. Charlotte, NC: Information Age Publishing

26 Lüscher, K., Hoff, A., Viry, G., Widmer, E., Sánchez, M., Lamura, G., ... Wang, X. (2017). *Generations, intergenerational relationships, generational policy: A multilingual compendium*. University of Konstanz.

27 Lüscher, K. (2002) Intergenerational Ambivalence: Further Steps in Theory and Research. *Journal of Marriage and Family*, 64, str. 585–593.

Ipak, treba imati u vidu da su savremene porodice mesto na kome se prepliću odnosi bliskosti sa ambivalentnim ili konfliktnim emocijama, pa se može govoriti o određenoj nestabilnosti u odnosima, kao i o različitim formama solidarnosti unutar iste porodice. Istraživači smatraju da je postojanje sukoba unutar porodice normalan aspekt porodičnih odnosa i da ovi sukobi utiču na to kako članovi porodice vide jedni druge i koliko su spremni da jedni drugima izađu u susret. Ponovo treba imati na umu da solidarnost i sukobi nisu deo istog kontinuuma, pa da nizak nivo sukoba automatski znači visok nivo solidarnosti i obrnuto.²⁸

28 Lowenstein, A. (2007). Solidarity-conflict and ambivalence: Testing two conceptual frameworks and their impact on quality of life for older family members. *The Journal of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 62: S100-S107.

1.3 OASIS projekat

Istraživanje „Projekat OASIS: Starija životna dob i autonomija: Uloga sistema pružanja usluga i međugeneracijska solidarnost u porodici“²⁹ uspostavilo je konceptualni okvir u kome se analiziraju odnosi između generacija i osoba u porodici, zajednici i društvu, koristeći distinkcije između mikro, mezo i makro nivoa analize. Na mikronivou, analiza se tiče kvaliteta života pojedinca, na mezonivou su predmet analize usluge koje pojedinac dobija, kao i međugeneracijska solidarnost unutar porodice, dok se na makronivou posmatraju socijalni režim i porodična kultura u datoj društvenoj zajednici. U svom istraživanju koristili smo ovaj konceptualni okvir, kao i upitnik razvijen u toku OASIS projekta.

Kvalitet života, koji se analizira na mikronivou, kompleksan je koncept, utoliko teži za analizu što se istorijski analiziranje zasnivalo gotovo isključivo na zdravstvenim aspektima života, ignorišući mnoge druge faktore, ali i stoga što i dalje postoje rasprave među stručnjacima o tome koliko objektivne a koliko subjektivne varijable utiču na kvalitet života, odnosno koliko je za ocenjivanje kvaliteta života značajno ono što se može izmeriti bez učešća pojedinca, a koliko njegova individualna percepcija. Načelno, istraživači se slažu u pogledu glavnih domena koje treba da obuhvata analiziranje kvaliteta života: fizička, socijalna, emocionalna i materijalna dobrobit, lični razvoj i nivo aktivnosti.³⁰

Na mezonivou, posmatra se porodica, koja je pozicionirana između pojedinca i zajednice/društva i koja je na preseku odnosa između različitih generacija, ali i polova, a ova analiza integriše u sebe pristupe iz sociologije i gerontologije, baveći se međugeneracijskom solidarnošću, međugeneracijskim sukobima i ambivalentnošću.

29 OASIS: Old Age and Autonomy: The Role of Service Systems and Intergenerational Family Solidarity, Final Report, uredili Ariela Lowenstein i Jim Ogg, 2003, Center for Research and Study of Aging The University of Haifa, Israel https://www.dza.de/fileadmin/dza/pdf/Abschlussbericht_OASIS.pdf

30 Quality of life: Its definition and measurement, Felce, D., & Perry, J. 1995, Research in Developmental Disabilities, 16(1)

Ova analiza posmatra:

- koliko se pomoći i podrške razmenjuje između generacija u porodici
- koliko su jaka očekivanja a koliko osećaj obaveze
- koji su uzroci razlika u bliskosti između članova, u mišljenjima, stavovima, očekivanjima i obrascima pružanja pomoći i podrške
- postoji li u porodici potencijal za međugeneracijsku ambivalentnost
- koja je ekonomska vrednost međugeneracijskih transfera u porodici
- koja je uloga društva i njegovih sistema pružanja usluga u pogledu jačanja veza u porodici.

Upitnik korišćen za naše istraživanje dizajniran je tako da isprati ove stratumne i pruži odgovore na ova pitanja.

Na makronivou analiza posmatra socijalni režim i njegov odnos sa porodicom i pokušava da utvrdi koliko je neophodno da država i njene institucije investiraju vremena, usluga i drugih resursa kako bi se obezbedilo da usluge nege koje su tradicionalno pružane u velikoj većini od strane neformalnih porodičnih negovatelja budu adekvatno dostupne sada kada se struktura porodice menja. To je ključno pitanje za kreatore javnih politika jer sa smanjivanjem nataliteta, većim učešćem žena na tržištu rada – što im smanjuje vreme na raspolaganju za pružanje neformalnih usluga nege čije su one tradicionalno većinski pružaoci – produženjem očekivanog životnog veka – a koje sa sobom nosi i viši rizik od hroničnih bolesti koje mogu umanjiti autonomiju i povećati potrebu za negom – internim migracijama (na relaciji selo–grad, gde uglavnom na selu ostaju starije osobe), ali i eksternim migracijama gde sve više radno sposobnog stanovništva odlazi u inostranstvo da radi, a među njima visok procenat profesionalnih negovatelja, postavlja se jasan problem kako ustrojiti javne politike i strateške planove da se obezbedi sledeće:

- da se postojeći neformalni negovatelji podrže i da im se pruže usluge koje će smanjiti njihovo opterećenje, rizik od sagorevanja i za njega vezan rizik od potencijalnog zlostavljanja starijih članova porodice
- da formalne usluge nege budu adekvatne, dostupne i pristupačne svima kojima su potrebne, bez obzira na geografsku lokaciju ili na prihode, odnosno da budu koncipirane na pristupu zasnovanom na ljudskim pravima
- i da se adekvatnim uslugama u zajednici starijim osobama omogući da ostanu u svom okruženju što duže, čime će biti rasterećeni kapaciteti sistema ustanova za smeštaj, a stariji će biti zadovoljniji mogućnošću da vode samostalne živote uz podršku.

Da bi se shvatilo koliko je važan rad neformalnih negovatelja koji pružaju usluge nege članovima svoje porodice, mogu se uzeti podaci Američkog udruženja penzionera koji pokazuju da je u 2014. godini prosečan pružalac neformalne nege ulagao 24,4 časa nedeljno u pružanje ove vrste usluga, dok je skoro četvrtina njih (23%) ulagala čak 40 časova.³¹ Isto udruženje procenilo je vrednost tih usluga, koristeći tržišne cene u 2013. godini, na čak 470 milijardi dolara na godišnjem nivou, sa 40 miliona neformalnih pružalaca nege koji u okviru 12 meseci ukupno rade čitavih 37 milijardi radnih sati.³²

Istraživanje „Međugeneracijska razmena u Republici Srbiji“ Crvenog krsta Srbije³³ pokazuje da u ovom trenutku 37,6% starijih osoba u Srbiji ima poteškoće u samostalnom obavljanju svakodnevnih kućnih aktivnosti, a stariji čine 15% korisnika institucionalnih usluga socijalne zaštite, vaninstitucionalnih usluga socijalne zaštite i relevantnih novčanih naknada i davanja – što je niže od njihovog udela u populaciji. Procena je da je samo 4,5% do 6,9% starijih pokriveno nekom od ovih

31 Caregiving in the United States 2015, AARP Public Policy Institute (2015), <https://www.aarp.org/ppi/info-2015/caregiving-in-the-united-states-2015.html>

32 Susan C. Reinhard, Lynn Friss Feinberg, Rita Choula, and Ari Houser, Valuing the Invaluable: 2015 Update, 2015, AARP Public Policy Institute, <https://www.aarp.org/content/dam/aarp/ppi/2015/valuing-the-invaluable-2015-update-new.pdf>

33 Međugeneracijska razmena u Republici Srbiji, Milutin Vračević, Nataša Todorović, Gradimir Zajić, Lidija Kuzmanov, 2019, Crveni krst Srbije: <https://www.redcross.org.rs/media/5286/medjugeneracijska-razmena-u-republici-srbiji.pdf>

usluga, kao i da se 90% starijih u Srbiji u većoj meri oslanja na podršku porodice. Potreba za pomoći u kući raste s godinama: u istraživanju je 11,6% mladih, 13,8% sredovečnih i čak 46,2% starijih izjavilo da im je pomoć potrebna. Na osnovu istraživanja, može se zaključiti i da je procenat nezadovoljenih potreba za negom veći kod starijih žena nego kod starijih muškaraca: 9,4% ispitanih žena kaže da im je potrebna direktna pomoć (5,2% je i dobija), 5,2% ispitanih muškaraca kaže da im je potrebna direktna pomoć (3% je i dobija).

U međugeneracijskoj razmeni najzastupljenije je „davanje finansijske pomoći i poklona“. Dve trećine ispitanika navelo je da je, bar jedanput, davalo neki od modaliteta finansijske pomoći i poklona. Samo 35% anketiranih navelo je da nije davalo finansijsku pomoć i poklone.

Na drugom mestu po zastupljenosti jeste „primanje finansijske pomoći i poklona“. Svaki drugi ispitanik u anketi naveo je da je, bar jedanput, primio neki od modaliteta finansijske pomoći i poklona.

Znatno manje je zastupljena „podrška u aktivnostima za svakodnevni život“. Tu vrstu podrške i pomoći imao je tek svaki četvrti ispitanik u uzorku ovog istraživanja. Ova vrsta podrške obuhvata pomoć u obavljanju svakodnevnih poslova u domaćinstvu, održavanju lične higijene, čuvanju dece, održavanja kuće/stana, dvorišta, vrta i pomoćnih prostorija i pomoć u transportu i kupovini. Tri četvrtine anketiranih navelo je da ne koristi pomoć za obavljanje ovih aktivnosti. To praktično znači da većina, odnosno $\frac{3}{4}$ anketiranih ima potpuno autonomnu organizaciju poslova u domaćinstvu.

Najčešći oblik međugeneracijske razmene u pogledu usluga i vremena jeste pružanje pomoći u kućnim poslovima: 13,1% ispitanika u istraživanju dobija je redovno, a 4,2% povremeno. Sledi pomoć pri transportu: 9,6% ispitanika dobija je redovno, a 6% povremeno.

Što se tiče vremena i vrednosti rada koji se ulaže u međugeneracijskoj razmeni, ispitanici u istraživanju koji su potvrdili da dobijaju pomoć u proseku su dobijali 73 sata mesečno za pomoć u kućnim poslovima (ekvivalent tržišne vrednosti rada od 19.949 RSD), 52 sata mesečno za poslove oko kuće (ekvivalent 14.210 RSD), 23 sata mesečno za transport i pomoć u kupovini (ekvivalent 5.457 RSD), 40 sati mesečno za ličnu pomoć (ekvivalent 15.484 RSD) i 140 sati mesečno za pomoć oko dece (ekvivalent 57.221 RSD).

Što se tiče finansijske podrške, prosečan mesečni iznos primljene finansijske podrške je 17.624 dinara, a prosečan iznos jednokratne finansijske podrške primljene u poslednjih 12 meseci jeste 31.068 dinara. Na strani davanja, prosečan iznos redovno pružane finansijske podrške je 18.203 dinara, a prosečan iznos jednokratno pružene finansijske podrške je 21.573 dinara.

Na osnovu podataka iz istraživanja, stariji više dobijaju usluge, a mladi i sredovečni finansijsku podršku.

Metodologija 2

2.1 Cilj istraživanja

Opšti cilj projekta je da se istraže sistemi porodične podrške koji omogućavaju autonomiju i odlažu zavisnost starijeg člana porodice, ali i promovišu kvalitet života u starosti, i izrada preporuka za planiranje i razvoj javnih politika koje će poboljšati međugeneracijsku saradnju unutar porodice i smanjiti međugeneracijsku ambivalenciju kroz komplementarnost sa uslugama sistema.

2.1.1 Specifični ciljevi

- Proučavanje ravnoteže između sistema porodične brige i usluga i njegove povezanosti sa kvalitetom života pre svega starijih, ali i drugih članova porodice (različitih generacija) u Srbiji.
- Proučavanje varijacija u porodičnim normama i transferima (međugeneracijska solidarnost) preko različitih starosnih grupa.
- Projekat će proučiti kako se pojedinci i porodice nose sa rizikom zavisnosti (međugeneracijska ambivalencija)
- Projekat će razjasniti veze između dinamike porodičnih međugeneracijskih i brižnih odnosa i pristupa sistemima usluga i zadovoljstva kvalitetom života njihovih starijih članova;
- Projekat će omogućiti kreiranje seta preporuka koje se odnose na javne politike a tiče se podrške porodicama i unapređenja formalnih usluga koje će biti u skladu sa potrebama porodica koje brinu o svojim starijim članovima u Republici Srbiji.
- Projekat će unaprediti razumevanje različitih aspekata međugeneracijskih odnosa unutar porodice.

2.2 Instrument

Upitnik koji je korišćen za prikupljanje podataka adaptirana je verzija upitnika razvijenog u okviru projekta OASIS Centra za istraživanje i proučavanje starenja Fakulteta za izučavanje dobrobiti i zdravlja Univerziteta u Haifi.

Upitnikom se utvrđuje stanje u nekoliko značajnih oblasti:

- Koji je stvarni a koji željeni balans između usluga koje pružaju porodice i usluga koje pružaju sistemi podrške?
- Da li se porodice i sistemi podrške dopunjuju ili zamenjuju jedni druge?
- Kako norme ponašanja u porodici utiču na usluge sistema i obratno?
- Koje su željene norme međugeneracijske nege i životnih aranžmana?
- U kojoj meri starosne kohorte dele ove norme i koje se promene očekuju u budućnosti?
- Kako se u porodicama izlazi na kraj s međugeneracijskim trvenjima i koliko to utiče na kvalitet života?
- Mogu li međugeneracijska solidarnost i trvenja koegzistirati i da li među njima može postojati ravnoteža? Kako to utiče na kvalitet života u situacijama pružanja nege?

Upitnik je podeljen u 15 celina i bavi se: demografijom (7 pitanja), stanovanjem/okruženjem (13 pitanja), socioekonomskim statusom (10 pitanja), zdravljem/funkcionalnom sposobnošću (13 pitanja), pomoći/uslugama (15 pitanja), decom (32 pitanja), roditeljima (32 pitanja), ostalom rodbinom (8 pitanja), socijalnim kapitalom (4 pitanja), vrednostima (14 pitanja), preferencama (5 pitanja), prevazilaženjem (5 pitanja), kvalitetom života (40 pitanja) i prihodima (2 pitanja).

Pitanja iz oblasti demografije utvrđuju detalje koji se tiču pola, uzrasta, bračnog statusa i životnog aranžmana ispitanika, dok se ona iz oblasti stanovanja i okruženja bave dužinom boravka u tom okruženju, vlasništva nad stanom, detaljima vezanim za kvalitet i potencijalne nedostatke okruženja. Pitanja o socioekonomskom statusu bave se obrazovnim nivoom ispitanika, njegovim radnim statusom i istorijom zaposlenosti, kao i istim tim podacima za njegovog životnog saputnika.

Pitanja iz oblasti zdravlja istražuju pre svega moguća funkcionalna umanjena koja su posledica pogoršanog zdravlja, a takođe i poreda zdravstveni status sa stanjem od pre godinu dana, uključujući broj dana provedenih u krevetu zbog bolesti.

Sekcija o pomoći i uslugama bavi se utvrđivanjem obima i intenziteta pomoći koju je ispitanik primao tokom poslednjih dvanaest meseci u oblasti kućnih poslova, transporta/kupovine i lične nege. Ovde su u obzir uzete i forme pomoći koje dolaze od profesionalnih službi, kao i one koje daju rođaci ili komšije.

Sekcije o deci, roditeljima i ostaloj rodbini se sve bave međugeneracijskim odnosima, percepcijama drugih generacija, solidarnošću i konfliktima koji mogu karakterisati odnose dveju generacija. Međugeneracijska solidarnost u porodici se ovde istražuje kao višedimenzijski fenomen i posmatraju se bihevioralni, emocionalni, kognitivni i strukturni aspekti odnosa u porodici. U narednim sekcijama koje se bave vrednostima i preferencama istražuju se stavovi spram obaveza i odgovornosti koje pripadnici jedne generacije u porodici imaju prema drugoj generaciji, kao i stavovi prema balansu odgovornosti u pružanju pomoći, nege i drugih vidova podrške od porodice i od države. Sekcija koja se bavi prevazilaženjem istražuje fleksibilnost u pogledu prilagođavanja ciljeva promenljivim okolnostima.

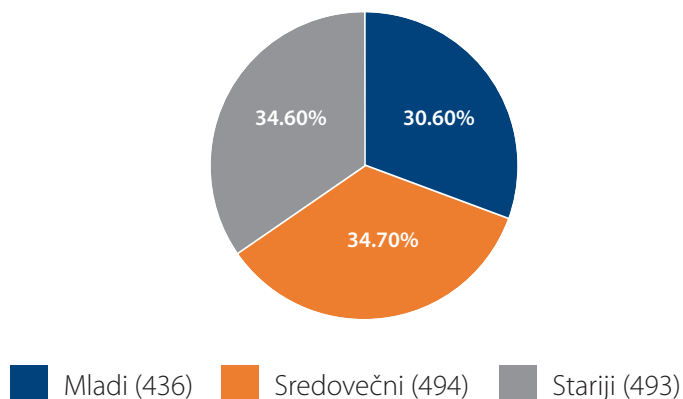
2.3 Uzorak

U istraživanju su učestvovalе 1.423 osobe iz 15 opština u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno u sledećim gradovima i opštinama: Inđija, Knjaževac, Kragujevac, Kraljevo, Kruševac, Loznica, Niš, Palilula (Beograd), Pančevo, Pirot, Plandište, Požarevac, Sombor, Vračar (Beograd) i Vrbas. Istraživanje je bilo anonimno i ispitanici su mogli da odustanu u svakom trenutku ukoliko su to želeli.

Broj ispitanika po opštinama	
Inđija	80
Knjaževac	21
Kragujevac	150
Kraljevo	97
Kruševac	102
Loznica	62
Niš	204
Palilula (Beograd)	261
Pančevo	90
Pirot	42
Plandište	18
Požarevac	57
Sombor	137
Vračar (Beograd)	39
Vrbas	63
Ukupno	1423

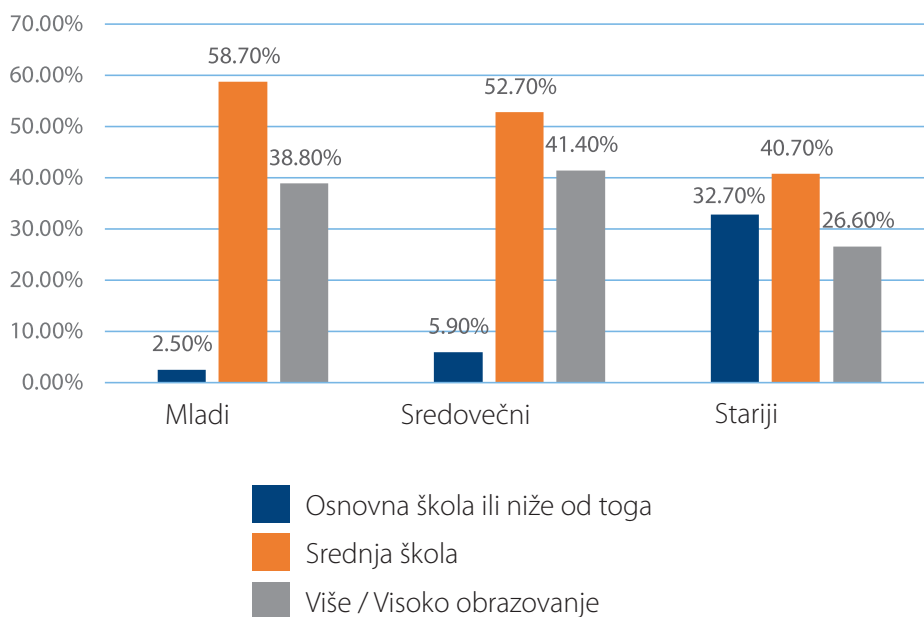
Tabela 1. Distribucija ispitanika po mestu stanovanja

Struktura uzorka prema starosti

Grafikon 1. Struktura uzorka prema starosti

Nivo obrazovanja prema starosnim kategorijama

Grafikon 2. Nivo obrazovanja prema starosnim kategorijama

Najveći broj ispitanika u sve tri starosne grupe, ima završenu srednju školi 58,50% mladih, 52,70 % pripadnika srednje generacije i 40,70% pripadnika generacije starijih. Kod višeg i visokog obrazovanja postoji relativno dobra zastupljenost i to 38,80% mladih, 41,40% pripadnika srednje generacije i 26, 60% starijih.

3

Rezultati

3.1. Norme i ideali u vezi s brigom za starije osobe

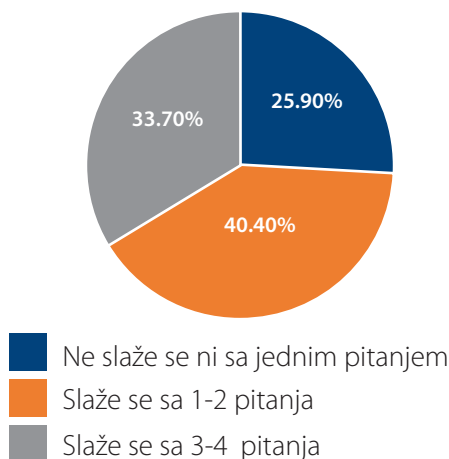
Analiza normi i ideala u vezi s brigom za starije osobe zasniva se na sledeća četiri seta varijabli: norme za obaveze dece prema roditeljima, stavovi prema odnosu odgovornosti porodice i države prema starijima, javno mišljenje o budućoj politici odnosa prema starijima i lične preference u uređenju života i brizi prema starijima.

3.1.1. Obaveze dece prema roditeljima

Norme za obaveze dece prema roditeljima odnose se na očekivanja da odrasla deca pružaju podršku svojim starim roditeljima. Meri se stepenom slaganja (potpuno se slažem, slažem se, ni jedno ni drugo, ne slažem se, nimalo se ne slažem) sa sledeće četiri tvrdnje:

- 1) Odrasla deca treba da žive blizu starijih roditelja kako bi im pomagala ako je potrebno
- 2) Odrasla deca treba da budu spremna da žrtvuju ponešto namenjeno svojoj deci kako bi pomogla svojim starijim roditeljima
- 3) Stariji treba da se oslanjaju na svoju odraslu decu u pogledu pomoći u onome što rade, i
- 4) Roditelji imaju prava na neku vrstu nadoknade za žrtve koje su podneli za svoju decu.

Kad je posredi ovo poslednje, u obzir se uzima Indeks obaveza dece prema roditeljima, koji je prikazan je na Grafikonu 1.

Grafikon 1. Indeks obaveza dece prema roditeljima

Rezultati na Grafikonu 1 govore da većina ispitanika pokazuje bar neki stepen slaganja s postojanjem obaveza prema roditeljima, u smislu da se slažu sa bar jednom od navedenih tvrdnji. Slaganje s jednom ili dve tvrdnje pokazalo je 40% ispitanika, dok je slaganje sa tri do četiri tvrdnje pokazalo 34% ispitanih. Ni sa jednom tvrdnjom nije se složilo 26% ispitanika. Razlike u indeksu obaveza dece prema roditeljima među starosnim kategorijama i prema polu ispitanika su minimalne (Tabela 1).

Indeks obaveza dece prema roditeljima	%
0 slaganja	25.9
1-2 slaganja	40.4
3-4 slaganja	33.7
Prosečna vrednost indeksa	
Starost 20-34	1.66
Starost 35-64	1.83
Starost 65+	1.80
muški pol	1.85
ženski pol	1.70
Total	1.77

Tabela 1. Distribucija slaganja ispitanika s tvrdnjama i prosečan indeks obaveza dece prema roditeljima s obzirom na starost i pol

Procenat slaganja s obavezama dece prema roditeljima shodno pojedinačnim tvrdnjama prikazan je u Tabeli 2. Najveći postotak slaganja dobijen je za tvrdnju „Stariji treba da se oslanjanju na svoju odraslu decu da im pomognu u onome što rade.“

Procenat slaganja s obavezama dece prema roditeljima	%
Tvrdnja 1 (treba da žive blizu)	47.7
Tvrdnja 2 (spremna da se žrtvuju)	37.0
Tvrdnja 3 (treba da se oslanjaju)	64.0
Tvrdnja 4 (imaju prava na nadoknadu)	28.2
<i>n</i>	(1409–1414)

Tabela 2. Procenat slaganja s obavezama dece prema roditeljima shodno pojedinačnim tvrdnjama

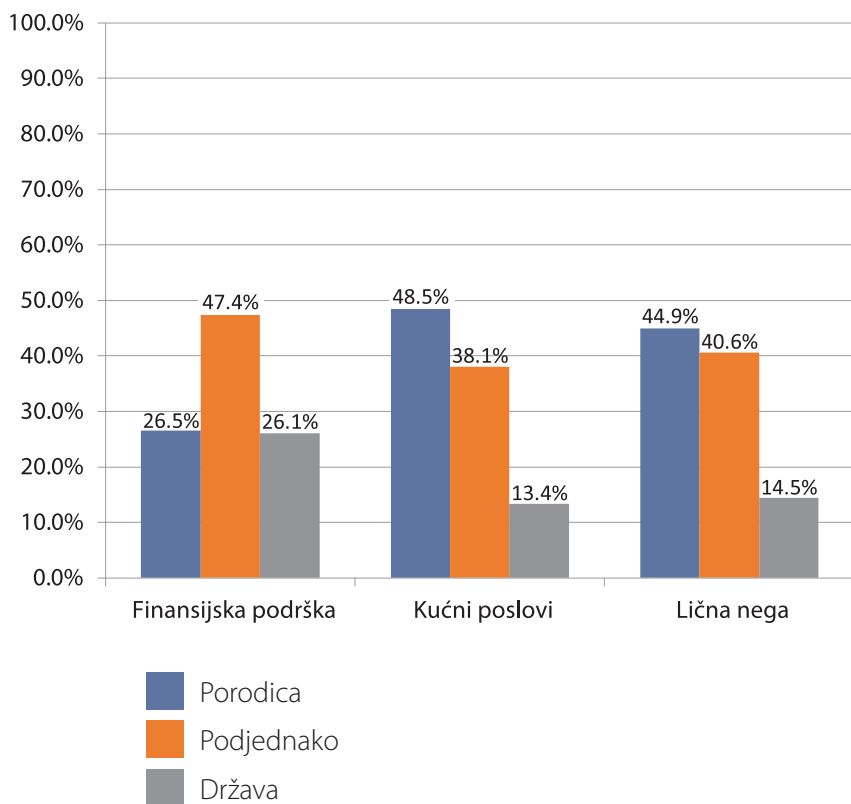
3.1.2. Odnos odgovornosti porodice i države prema starijima

Stavovi prema odnosu odgovornosti porodice i države prema starijima mere se u tri domena: finansijska podrška, pomoć starijima u kućnim poslovima i direktna pomoć starijima kojima je potrebna lična nega – sve na osnovu sledećih pitanja:

1. Kolika je, po Vašem mišljenju, odgovornost porodice a kolika države za pružanje finansijske pomoći starijima kojima je potrebna?
2. Kolika je, po Vašem mišljenju, odgovornost porodice a kolika države za pružanje pomoći starijima u kućnim poslovima (čišćenje, pranje)?

3. Kolika je, po Vašem mišljenju, odgovornost porodice, a kolika države za pružanje direktne pomoći starijima kojima je ona potrebna (nega ili pomoć pri kupanju i oblačenju)?

sa mogućim odgovorima: sva na porodici, uglavnom na porodici, podjednako, uglavnom na državi, i sve na državi. Iz tih odgovora se izračunava indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima. Distribucija odgovora ispitanika prema domenima prikazana je na Grafikonu 2. Za pružanje finansijske podrške starijima najveći broj ispitanika smatra da odgovornost treba da bude jednaka između porodice i države, dok odgovornost za pomoć u kućnim poslovima i ličnoj nezi treba da bude prevashodno na porodici.

Grafikon 2. Distribucija odgovora ispitanika prema domenima

Indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima, ukupan i s obzirom na starost i pol prikazan je u Tabeli 1. Prosečne vrednosti indeksa odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima govore u prilog prevashodnoj ulozi porodice u obavezama prema starijima. Razlike u indeksu odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima među starosnim kategorijama i prema polu ispitanika su minimalne (Tabela 1).

Indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima	Prosek
Starost 20–34	-0.98
Starost 35–64	-0.93
Starost 65+	-0.60
muški pol	-0.89
ženski pol	-0.78
<i>Ukupno</i>	<i>-0.83</i>
<i>n</i>	<i>(1375)</i>

Tabela 1. Indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima, ukupan i s obzirom na starost i pol

Procenat ispitanika koji smatra da odgovornost prema starijima treba da bude na državi prikazan je u Tabeli 2. Jedna četvrtina (26%) ispitanika smatra da država treba da pruži finansijsku podršku starijima, dok 13% njih smatra da država treba da pruži pomoć u kućnim poslovima, a 14% ispitanika da država treba da pruži ličnu pomoć starijima kojima je ona potrebna.

Procenat ispitanika koji smatraju da odgovornost prema starijima treba da bude na državi	%
Finansijska podrška	25.7
Pomoć u kućnim poslovima	13.2
Lična pomoć	14.2
<i>n</i>	(1407-1411)

Tabela 2. Procenat ispitanika koji smatraju da odgovornost prema starijima treba da bude na državi

Prihvatanje odgovornosti dece prema starijima ne uključuje obavezno stav da je porodica isključivo odgovorna za pružanje podrške starijima, na šta ukazuje visoko značajna negativna povezanost između indeksa obaveza dece prema roditeljima i Indeksa odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima ($r=-0.289$; $p<0.001$).

3.1.3. Javno mišljenje o budućoj politici odnosa prema starijima

Javno mišljenje o budućoj politici odnosa prema starijima utiče na raspoređivanje potreba i troškova za starije. Meri se jednim direktnim pitanjem:

„U godinama koje dolaze, biće više starijih osoba kojima će biti potrebni briga, pomoć i nega. Po vašem mišljenju, ko treba da bude prvenstveno odgovoran za zadovoljavanje tih rastućih potreba? Da li su to porodica, javne službe, volonterske organizacije, privatni sektor ili drugi, kao što su prijatelji i komšije?“

i sa pet povezanih tvrdnji o tome kako pokriti povećane troškove brige o starijima:

„Po vašem mišljenju, kako treba pokriti povećane troškove brige o starijima u godinama koje dolaze?“ prema stepenu slaganja (potpuno se slažem, slažem se, ni jedno ni drugo, ne slažem se, nimalo se ne slažem) sa sledećim iskazima:

- 1) Brigu za starije treba sve više finansirati preko privatnog sektora
- 2) Stariji bi trebalo nešto više da plaćaju za pomoć i usluge koje dobijaju
- 3) Odrasla deca treba više da plaćaju za usluge koje dobijaju njihovi stariji roditelji
- 4) Poreze treba malo povećati kako bi se finansirala briga za starije
- 5) Više javnih sredstava treba da se koristi za brigu o starijima, ali bez povećanja poreza.

Javno mišljenje o odgovornosti za zadovoljavanje rastućih potreba i načina pokrivanja povećanih troškova brige o starijima prikazano je u Tabeli 1. Najveći broj ispitanika smatra da je odgovornost za zadovoljavanje rastućih potreba na porodici (47%) i javnim službama (35%). Osamdeset jedan procenat ispitanika

smatra da javna sredstva treba da pokriju rastuće troškove brige o starijima u godina koje dolaze.

Javno mišljenje	%
Ko je odgovoran za zadovoljavanje rastućih potreba?	
Porodica	46.7
Javne službe	35.3
Volonterske organizacije	2.7
Privatni sektor	1.7
Drugi	1.2
Ne znam	12.6
Kako pokriti povećane troškove	
(1)...privatni sektor	37.9
(2)...stariji da više plaćaju	13.1
(3)...odrasla deca	14.4
(4)...povećanje poreza	19.8
(5)...javna sredstva	81.3
n	(1407-1411)

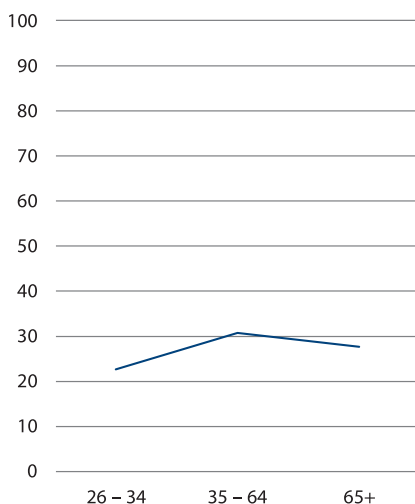
Tabela 1. Javno mišljenje prema odgovornosti za zadovoljavanje rastućih potreba i načina pokrivanja povećanih troškova brige o starijima

3.1.4. Lične preference u pogledu uređenju života i brizi prema starijima

Lične preference u pogledu uređenju života i brizi prema starijima mere se u dva domena – preference prema dugoročnoj pomoći i preference prema zajedničkom životu s decom ili institucionalnom smeštaju:

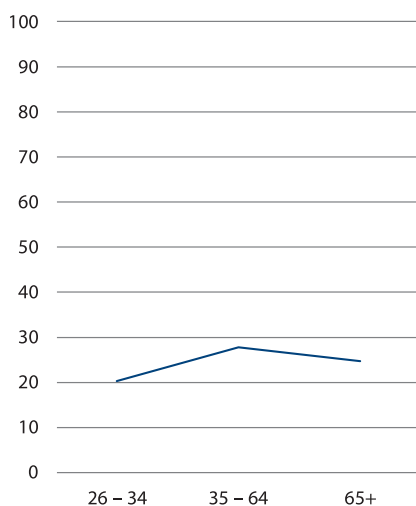
1. „Recimo da se desi da vam je potrebna dugoročna pomoć, i to redovna, s kućnim poslovima kao što je čišćenje, pranje odeće itd. Od koga biste pre svega voleli da dobijete ovu pomoć? Od porodice, od organizovanih službi ili od nekog drugog?“
2. „Ako ne bi bilo moguće da više živite sami u svojim starijim godinama i ako biste morali da birate između toga da živite sa svojim detetom ili u rezidencijalnom ili institucionalnom smeštaju, šta biste pre odabrali?“

Procenat ispitanika koji bi želeo da dobije dugoročnu pomoć od organizovanih službi prema starosnim kategorijama prikazan je na Grafikonu 3. Procenat ispitanika koji bi želeo da dobije dugoročnu pomoć od organizovanih službi za sve starosne kategorije varira između 20 i 30%.

Grafikon 3. Procenat ispitanika koji bi želeo da dobije dugoročnu pomoć od organizovanih službi prema starosnim kategorijama

Procenat ispitanika koji bi želeo da živi u rezidencijalnom ili institucionalnom smeštaju ukoliko ne bi bilo moguće da više živi samostalno u svojim starijim godinama prema starosnim kategorijama prikazan je na Grafikonu 4. Procenat ispitanika koji bi želeo da živi u rezidencijalnom ili institucionalnom smeštaju ukoliko ne bi bilo moguće da više živi samostalno u svojim starijim godinama za sve starosne kategorije varira između 20 i 27%.

Grafikon 4. Procenat ispitanika koji bi želeo živeti u rezidencijalnom ili institucionalnom smeštaju ukoliko ne bi bilo moguće da više živi samostalno u svojim starijim godinama, prema starosnim kategorijama

3.1.5. Multivarijantna regresiona analiza

Uprkos brojnim prethodnim istraživanjima odgovornosti dece prema starijima i međugeneracijskih odnosa, nema konačnih zaključaka o normama i idealima vezanim za brigu o starijima. Multivarijantna regresiona analiza primenjena je za populaciju starijih od 65 godina kako bi se ispitao uticaj više nezavisnih faktora (pol, rizik zavisnosti od tuđe pomoći, potomstvo, samostalan život, pomoć dobijena od porodice i službi, religioznost, obrazovanje i finansijski status) na indeks obaveza dece prema roditeljima, indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima i preferencama za dobijanje dugoročne pomoći od organizovanih službi. U multivarijantnim modelima za indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima i preferencama za dobijanje dugoročne pomoći od organizovanih službi kao nezavisni faktor ispitivan je dodatno i Indeks obaveza dece prema roditeljima.

Rezultati multivarijantne regresione analize za indeks obaveza dece prema roditeljima kao ishodne varijable prikazan je u Tabeli 6. Postojanje potomstva i viši nivo obrazovanja značajni su prediktori veće odgovornosti dece prema roditeljima u populaciji ispitanika starijih od 65 godina. Ispitanici s decom, kao i ispitanici višeg nivoa obrazovanja, imaju viši stepen odgovornosti prema starijima.

	p	OR	95% Interval poverenja	
			Donja granica	Gornja granica
Pol (1=ženski)	0.722	1.090	0.677	1.756
Deca (1=da)	0.006	2.337	1.268	4.305
Domaćinstvo (1=zajednica)	0.605	0.868	0.507	1.485
Pomoć od porodice (1=da)	0.172	1.429	0.857	2.385
Pomoć od službi (1=da)	0.075	0.420	0.162	1.090
Religioznost (1=da)	0.061	1.726	0.975	3.058
Obrazovanje (1=nisko)	0.016	2.091	1.149	3.804
Finansijski status (1=udoban)	0.400	0.799	0.473	1.348
Rizik zavisnosti od tuđe pomoći (1=da)	0.704	0.897	0.512	1.570
<i>n</i>	<i>403</i>			

Tabela 6. Multivarijantna regresiona analiza za indeks obaveza dece prema starijima, starosna kategorija 65+

Rezultati multivarijantne regresione analize za indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima kao ishodišne varijable prikazan je u Tabeli 7. Postojanje rizika zavisnosti od tuđe pomoći finansijski status i indeks obaveza dece prema starijima značajni su prediktori odgovornosti države za brigu o starijima u populaciji ispitanika starijih od 65 godina. Ispitanici pod rizikom zavisnosti od tuđe pomoći, lošijeg finansijskog stanja kao i ispitanici s nižim indeksom obaveza dece prema starijima, mišljenja su da je briga o starijima odgovornost države.

	p	OR	95% Interval poverenja	
			Donja granica	Gornja granica
Pol (1=ženski)	0.063	0.584	0.331	1.030
Deca (1=da)	0.973	1.013	0.491	2.088
Domaćinstvo (1=zajednica)	0.156	0.649	0.357	1.179
Pomoć od porodice (1=da)	0.763	0.915	0.515	1.627
Pomoć od službi (1=da)	0.563	1.347	0.490	3.704
Religioznost (1=da)	0.186	1.611	0.794	3.271
Obrazovanje (1=nisko)	0.272	0.695	0.362	1.332
Finansijski status (1=udoban)	0.037	0.481	0.242	0.958
Rizik zavisnosti od tuđe pomoći (1=da)	<0.001	3.489	1.867	6.521
Indeks obaveza dece prema starijima	<0.001	0.196	0.111	0.348
<i>n</i>	<i>388</i>			

Tabela 7. Multivarijantna regresiona analiza za indeks odnosa odgovornosti porodice i države prema starijima, starosna kategorija 65+

Rezultati multivarijantne regresione analize za preference za dobijanje dugoročne pomoći od organizovanih službi kao ishodne varijable prikazan je u Tabeli 8. Potomstvo, struktura domaćinstva, obrazovanje, finansijski status i indeks obaveza dece prema starijima značajni su prediktori preferenci za dobijanje dugoročne pomoći od organizovanih službi u populaciji ispitanika starijih od 65 godina. Ispitanici koji nemaju decu, koji žive sami, nižeg nivoa obrazovanja, lošijeg finansijskog statusa i s nižim indeksom obaveza dece prema starijima preferiraju dobijanje dugoročne pomoći od organizovanih službi.

	p	OR	95% Interval poverenja	
			Donja granica	Gornja granica
Pol (1=ženski)	0.654	0.891	0.537	1.478
Deca (1=da)	0.039	0.511	0.270	0.968
Domaćinstvo (1=zajednica)	0.003	0.438	0.254	0.757
Pomoć od porodice (1=da)	0.146	0.674	0.396	1.147
Pomoć od službi (1=da)	0.711	1.229	0.413	3.663
Religioznost (1=da)	0.134	0.627	0.340	1.155
Obrazovanje (1=nisko)	<0.001	0.241	0.123	0.471
Finansijski status (1=udoban)	0.014	0.471	0.258	0.861
Rizik zavisnosti od tuđe pomoći (1=da)	0.801	1.080	0.595	1.961
Indeks obaveza dece prema starijima	0.003	0.442	0.259	0.755
<i>n</i>	382			

Tabela 8. Multivarijantna regresiona analiza za preference za dobijanje dugoročne pomoći od organizovanih službi, starosna kategorija 65+

3.2. Porodična solidarnost među generacijama

Cilj ovog poglavlja jeste da se ispituju sličnosti i razlike u odnosima među generacijama u porodicama. Analizirani su odgovori ispitanika iz grupe starijih osoba (65+ godina).

Intergeneracijska solidarnost ispitivana je u šest dimenzija:

1. Strukturalna solidarnost. Ova dimenzija predstavlja geografsku razdaljinu između starijih roditelja i njihove dece. Male razdaljine podržavaju međugeneracijski kontakt, dok velike razdaljine inhibiraju interakciju. Geografska razdaljina merena je vremenom neophodnim da se pređe put između roditelja i deteta.
2. Solidarnost u kontaktu. Kontakt je meren frekvencijom ličnih kontakata i kontakata putem telefona ili i-mejla između starijih roditelja i njihove dece. Korelacija između ličnih kontakata i kontakata putem telefona ili i-mejla bila je slaba, zbog čega su ove dve varijable ispitivane zasebno.
3. Emocionalna solidarnost. Emocionalno slaganje predstavlja emotivnu povezanost roditelja i dece, koja je ispitivana u tri pitanja o emotivnoj bliskosti, slaganju i kvalitetu komunikacije.
4. Solidarnost u stavovima i vrednostima. Slaganje sa stavovima i vrednostima mereno je stepenom slaganja u stavovima i vrednostima između starih roditelja i njihove dece.
5. Normativna solidarnost. Ova dimenzija odnosi se na stavove prema odgovornostima dece prema roditeljima, i merena je u sledeće četiri tvrdnje:
 - Odrasla deca treba da žive blizu starijih roditelja da bi im pomogla ako je potrebno
 - Odrasla deca treba da budu spremna da žrtvuju ponešto namenjeno svojoj deci kako bi pomogli svojim starijim roditeljima

- Stariji treba da se oslanjaju na svoju odraslu decu da im pomognu u onome što rade, i
 - Roditelji imaju prava na neku vrstu nadoknade za žrtve koje su podneli za svoju decu.
6. Funkcionalna solidarnost. Ova dimenzija meri pomoć roditelja deci, kao i pomoć dece roditeljima, u šest mogućih vrsta pomoći:
- Kućne popravke
 - Kupovina/transport
 - Kućni poslovi
 - Lična nega
 - Finansijska podrška i
 - Emocionalna podrška.

Ispitivana je povezanost tih šest dimenzija intergeneracijske solidarnosti s karakteristikama starijih osoba koje su pod rizikom da postanu zavisne od tuđe pomoći:

- pol
- bračni status
- broj dece
- nivo obrazovanja
- finansijska udobnost i
- fizičko funkcionisanje.

Distribucija odgovora ispitanika o geografskoj razdaljini između starijih roditelja i njihove dece prikazana je u Tabeli 1. Dvadeset šest procenata ispitanika živi u zajednici s decom, 32% ispitanika živi na razdaljini za koju je potrebno <30 minuta da bi se prešla, dok 15,5% njih živi na razdaljini za koju je potrebno >3 sata da bi se prešla.

	%
Živimo zajedno	26,1
Manje od 10 minuta	11,7
10–29 minuta	20,3
30–59 minuta	16,8
1–2,9 sati	9,6
3 sata i više	15,5
<i>n</i>	(394)

Tabela 1. Intergeneracijska struktura: geografska razdaljina između starih roditelja i njihove dece.

Distribucija frekvencije ličnih kontakata i kontakata putem telefona ili i-mejla između starijih roditelja i njihove dece prikazana je u Tabeli 2. Najčešći je svakodnevni kontakt preko telefona, pismom ili i-mejlom (57%), dok se svakodnevno ili češće viđa 34% ispitanika.

Koliko ste se puta videli vi i dete u poslednjih 12 meseci?		Vi i dete imali ste kontakt telefonom, pismom ili mejlom?
Svakodnevno ili češće, %	34.4	57.2
Više puta nedeljno, %	20.5	26.5
Svake nedelje, %	12.0	6.4
Svake druge nedelje, %	6.0	1.9
Svakog meseca, %	8.2	1.7
Nekoliko puta godišnje, %	10.4	3.3
Ređe od toga, %	8.5	3.0
Mean	2.98	1.86
SD	2.07	(1.46)
<i>n</i>	366	(362)

Tabela 2. Kontakt: lični i preko telefona, pismom, i-mejlom

Distribucija odgovora prema emotivnoj bliskosti, slaganju i kvalitetu komunikacije prikazana je u Tabeli 3. Najveći broj ispitanika (82%) navodi emotivnu bliskost, 83% navodi slaganje i 79% navodi dobar kvalitet komunikacije s decom. Budući da su koeficijenti korelacije za ta tri pitanja visoki (r je u rasponu od 0.75 do 0.86), u daljoj analizi korišćena je varijabla emocionalna solidarnost, dobijena kao prosečna vrednost varijabli emotivna bliskost, slaganje i kvalitet komunikacije.

	Emotivna bliskost	Slaganje	Kvalitet komunikacije
Nimalo, %	4.1	2.1	1.8
Ne mnogo, %	2.3	2.6	3.6
Donekle, %	11.1	12.1	15.8
Prilično, %	31.4	28.0	27.9
Veoma, %	31.4	38.3	31.8
Izuzetno, %	19.6	17.0	19.1
Mean	4.42	4.49	4.42
SD	1.22	1.11	1.17
<i>n</i>	(388)	(389)	(387)

Tabela 3. Emocionalna solidarnost

Distribucija odgovora prema stepenu slaganja stavova i vrednosti prikazana je u Tabeli 4. Pedeset tri procenta ispitanika navodi sličnost u stavovima s decom.

Generalno, koliko su slični vaši stavovi i vrednosti	%
Nisu nimalo slični	4.9
Nisu baš slični	10.0
Donekle slični	32.4
Prilično slični	21.3
Veoma slični	22.1
Izuzetno slični	9.3
Mean	3.73
SD	(1.30)
<i>n</i>	(389)

Tabela 4. Slaganje sa stavovima i vrednostima

Distribucija odgovora prema normativnoj solidarnosti tj. stavovima o odgovornosti dece prema roditeljima prikazana je u Tabeli 5. Najveći broj ispitanika slaže se da stariji treba da se oslanjanju na svoju odraslu decu da im pomognu u onome što rade (66%), 49% njih smatra da odrasla deca treba da žive blizu starijih roditelja kako bi im pomagala ako je potrebno, 38% njih smatra da odrasla deca treba da budu spremna da žrtvuju ponešto namenjeno svojoj deci kako bi pomogli svojim starijim roditeljima, dok se 28,5% roditelja slaže da imaju prava na neku vrstu nadoknade za žrtve koje su podneli za svoju decu.

	Odrasla deca treba da žive blizu starijih roditelja da bi im pomagala ako je potrebno	Odrasla deca treba da budu spremna da žrtvuju ponešto namenjeno svojoj deci da bi pomogli svojim starijim roditeljima	Stariji treba da se oslanjanju na svoju odraslu decu da im pomognu u stvarima koje rade	Roditelji imaju prava na neku vrstu nadoknade za žrtve koje su podneli za svoju decu
Potpuno se slažem	13.5	8.8	12.9	4.9
Slažem se	35.2	29.1	53.0	23.6
Ni jedno ni drugo	21.7	18.9	13.6	18.9
Ne slažem se	19.2	31.6	13.6	33.9
Ni malo se ne slažem	4.5	6.6	1.8	10.3
Ništa od ovog	5.9	5.1	5.1	8.4
Indeks, prosek		1.47		
SD		(1.20)		
<i>n</i>	489	488	487	487

Tabela 5. Normativna solidarnost: Indeks obaveza dece prema roditeljima

Distribucija odgovora prema funkcionalnoj solidarnosti, tj. tipu pomoći primljene od dece prikazana je u Tabeli 6. Najveći broj ispitanika navodi primljenu emocionalnu podršku, kao i pomoć prilikom kupovine ili transporta i kućnih popravki. Polovina ispitanika navodi primljenu finansijsku pomoć i pomoć u kućnim poslovima. Najmanji broj navodi pomoć u ličnoj nezi.

	Kućne popravke	Kupovina/transport	Kućni poslovi	Lična nega	Finansijska podrška	Emocionalna podrška
Da, %	60.3	72.5	46.6	17.1	54.4	78.7
Ne, %	39.7	27.5	53.4	82.9	45.6	21.3
<i>n</i>	340	335	335	322	333	334

Tabela 6. Funkcionalna solidarnost: pomoć primljena od dece

Funkcionalna solidarnost prikazana prema broju različitih kategorija primljene pomoći (kućne popravke, kupovina/transport, kućni poslovi, lična nega, finansijska podrška, emocionalna podrška) prikazana je u Tabeli 7. Skoro polovina (46%) ispitanika imala je pomoć u >3 kategorije.

Broj kategorija pomoći	%
Svih 6	7.6
4-5	38.3
3	17.0
2	14.2
1	15
0	7.6
<i>n</i>	353

Tabela 7. Funkcionalna solidarnost: pomoć primljena od dece po broju kategorija pomoći

U daljoj analizi ispitivan je uticaj karakteristika starijih osoba koje su pod rizikom da postanu zavisne od tuđe pomoći na prethodno navedene dimenzije intergeneracijske solidarnosti (Tabela 8).

Karakteristike	Strukturalna solidarnost	Solidarnost u ličnim kontaktima	Solidarnost u kontaktu telefonom/ pismom/ i-mejlom	Emocionalna solidarnost	Solidarnost u stavovima i vrednostima	Normativna solidarnost	Funkcionalna solidarnost
Fizičko funkcionisanje	-	-	-	-	-	-	+
Broj dece	-	-	-	-	-	-	+
Pol	-	-	-	-	-	-	+
Partner	-	+	+	+	-	-	+
Nivo obrazovanja	-	-	-	+	+	+	+
Finansijska udobnost	-	-	-	+	+	-	-

Tabela 8. Uticaj karakteristika starijih osoba koje su pod rizikom da postanu zavisne od tuđe pomoći na dimenzije intergeneracijske solidarnosti

Značajne razlike u solidarnosti u ličnim kontaktima, kao i u kontaktima telefonom/ pismom/ i-mejlom pronađene su između ispitanika sa partnerom i bez njega. Starije osobe s partnerom imaju viši stepen solidarnosti u ličnim kontaktima i kontaktima preko telefona/ pismom/ i-mejlom.

Značajne razlike u emocionalnoj solidarnosti pronađene su između ispitanika sa partnerom i bez njega, različitog nivoa obrazovanja i finansijske udobnosti. Starije

osobe s partnerom, višeg nivoa obrazovanja i finansijske udobnosti imaju viši stepen emocionalne solidarnosti.

Značajne razlike u solidarnosti u stavovima i vrednostima pronađene su između ispitanika različitog nivoa obrazovanja i finansijske udobnosti. Starije osobe višeg nivoa obrazovanja i finansijske udobnosti imaju viši stepen solidarnosti u stavovima i vrednostima.

Značajne razlike u normativnoj solidarnosti pronađene su između ispitanika različitog nivoa obrazovanja. Starije osobe višeg nivoa obrazovanja imaju veći stepen normativne solidarnosti.

Značajne razlike u funkcionalnoj solidarnosti pronađene su između ispitanika muškog i ženskog pola, različitog nivoa obrazovanja, sa jednim i >1 deteta, sa partnerom i bez njega, kao i između starijih ispitanika sa rizikom od zavisnosti od tuđe pomoći i bez tog rizika. Starije osobe ženskog pola, višeg nivoa obrazovanja, s više od jednog deteta i s partnerom, koje su pod rizikom od zavisnosti od tuđe pomoći imaju viši stepen funkcionalne solidarnosti.

Značajne razlike u strukturalnoj solidarnosti nisu pronađene ni u jednoj od sprovedenih analiza u vezi s karakteristikama starijih osoba koje su pod rizikom da postanu zavisne od tuđe pomoći.

3.3 Istraživanje sukoba i ambivalentnosti

U istraživanjima koja se bave međugeneracijskim odnosima pažnja se sve više posvećuje ispitivanju postojanja sukoba i/ili ambivalentnosti u porodičnim odnosima. U ovom istraživanju korišćen je model od 10 pitanja, koja su odabrana kako bi se ukazalo na postojanje konflikta ili ambivalentnih odnosa između roditelja i njihove odrasle dece. Na svako pitanje bilo je moguće odgovoriti u rasponu od 5 do 6 rangiranih kategorija. Analizirani su odgovori dve podgrupe ispitanika;

- 1) roditelja dece starije od 18 godina, koji su na postavljena pitanja odgovarali o jednom, izabranom detetu (ako su imali više od jednog deteta starijeg od 18 godina)
- 2) i odraslog deteta, koje je na identična pitanja odgovaralo o svom odnosu s majkom.

Koncepti su ispitivani sledećim skupovima pitanja:

Koncept emotivne bliskosti:

1. Kad se sve uzme u obzir, koliko ste vi i ovo dete (roditelj) bliski?
2. U celini, kako se vi i ovo dete (roditelj) slažete?
3. Kakav je kvalitet komunikacije između Vas i ovog deteta (roditelja) – razmena ideja ili razgovor o stvarima koje su vam značajne u ovom periodu života?

Koncept slaganja u stavovima i vrednostima:

4. Generalno, koliko su slični vaši stavovi i vrednosti koje cenite u životu onima kod ovog deteta (roditelja)?

Koncept konflikta:

5. Uzimajući sve u obzir, koliko sukoba ili tenzije ima između vas i ovog deteta (roditelja)?
6. Po Vašem osećaju, koliko se ovo dete (roditelj) kritički postavlja prema Vama ili onome što vi radite?
7. Koliko se ovo dete (roditelj) prepire s vama?

Koncept pomešanih osećanja:

8. Ponekad članovi porodice imaju izmešana osećanja u odnosima s drugim članovima porodice. Što se tiče deteta (roditelja) koje se proučava ovim istraživanjem, koliko često Vam se dešava da imate izmešana osećanja u vezi sa njom/ njim?

Koncept kvalitet odnosa:

9. Svaki odnos ima i prijatne i neprijatne aspekte. Kad se sve uzme u obzir, kako biste opisali svoj odnos s detetom (roditeljem) koje se proučava ovim istraživanjem?

Koncept tip odnosa:

10. U svakoj porodici ima situacija gde će članovi učiniti sve da očuvaju porodičnu harmoniju ili gde će dopustiti da dođe do sukoba. Ako ste u pitanju Vi i dete (roditelj) koje se proučava ovim istraživanjem, kada se ovakve situacije dešavaju?

	Roditelji	Deca
Prosečna starost	65.5±13.8	35.5±11.5
% ispitanika koji:		
1. oseća veoma jaku ili izuzetnu bliskost	56.7	58.7
2. slaže se veoma ili izuzetno dobro	58.5	52.7
3. ima veoma ili izuzetno dobar kvalitet komunikacije	54.3	48.6
4. ima veoma ili izuzetno slične stavove i vrednosti	34.6	32.2
5. ima sukoba ili tenzije	38.2	19.1
6. ima osećaj kritičkog postavljanja	36.8	38.1
7. ponekad se prepire	25.0	25.6
8. ponekad ima izmešana osećanja	45.8	52.0
9. ima gotovo uvek prijatan odnos	57.2	51.3
10. skoro uvek pokušava da očuva porodičnu harmoniju	57.2	57.3
<i>n</i>	(421-573)	673-840

Tabela 1. Odnosi između roditelja i dece

Na osnovu rezultata prikazanih u Tabeli 1, može se zaključiti da postoji visok nivo prisnosti roditelja s decom, gledano iz perspektive i roditelja i dece. Npr. 57% roditelja odgovorilo je da oseća veoma jaku ili izuzetnu bliskost s detetom, i sličan procenat dece odgovorio je kako oseća veoma jaku ili izuzetnu bliskost s majkom. To ukazuje na postojanje jakih porodičnih veza u ispitivanoj populaciji. Nivo konflikta izgleda relativno nizak budući da je mali broj roditelja i dece izjavio da postoji visok stepen konflikta. Bez obzira na to, može se zaključiti da određen stepen konflikta ipak postoji, pogotovo iz perspektive roditelja. Odgovori na pitanje o slaganju u stavovima i vrednostima sugeriše da samo mali deo ispitanika ima veoma ili izuzetno slične stavove i vrednosti. Taj zaključak se odnosi i na roditel-

je i na decu. Polovina ispitanika navodi da ponekad ima pomešana osećanja u svojim međusobnim odnosima. Odgovori na pitanje u vezi s kvalitetom odnosa sugerišu da kod velikog broja ispitanika postoji gotovo uvek prijatan odnos s detetom (roditeljem). Na poslednje pitanje koje meri tip odnosa veliki broj ispitanika odgovorio je da skoro uvek pokušava očuvati porodičnu harmoniju. Ovi nalazi takođe se odnose i na odgovore roditelja u pogledu odnosa sa decom, i obrnuto.

Po svim pitanjima, odgovori dece o odnosu s roditeljima u korelaciji su s odgovorima roditelja o odnosu s decom. Najslabija korelacija dobijena je za pitanje o postojanju sukoba/tenzija, što potvrđuje prethodnu diskrepanciju u broju roditelja i dece koji smatraju da ovakvi sukobi postoje (38% za roditelje prema 19% za decu).

Rezultati prikazani u Tabeli 1. pružaju opšti uvid u međugeneracijske odnose u ispitivanim porodicama. U daljoj analizi ispitivana je korelacija postavljenih pitanja međusobno (Tabela 2). Pronađena je statistički znatna povezanost među svim pitanjima, sledećih jačina korelacije: Prva tri pitanja koja se odnose na procenu emotivne bliskosti veoma su povezana. Drugim rečima, roditelji koji osećaju bliskost sa svojom decom generalno se slažu dobro i imaju dobar kvalitet komunikacije. Četvrto je veoma povezano sa prva tri pitanja i osrednje s preostalim pitanjima, što znači da roditelji koji se slažu sa svojom decom u stavovima i vrednostima u isto vreme osećaju i bliskost sa svojom decom. Takođe postoji jaka korelacija između pitanja koja se odnose na konflikt. To znači da roditelji koje deca mnogo kritikuju osećaju da njihov odnos karakteriše postojanje sukoba i tenzije, a takođe se s decom češće i prepiru. Međutim, osrednja korelacija ovih pitanja u vezi s konfliktom sa preostalim pitanjima ukazuje na važnu činjenicu da i roditelji koji osećaju bliskost sa svojom decom ujedno mogu osećati i postojanje konflikta i tenzije u tom odnosu. Korelacija između postojanja pomešanih osećanja i kvaliteta odnosa i stila je negativna, što ukazuje na to da roditelji koji imaju pomešana osećanja imaju lošiji kvalitet odnosa i ređe se trude da očuvaju harmoniju u odnosu s decom. Korelacija između kvaliteta i tipa odnosa je osrednja i ukazuje na viši stepen harmonije u porodicama gde je i kvalitet odnosa dobar.

Pitanja	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
(1)	0,804**	0,775**	0,628**	-0,380**	-0,248**	-0,330**	0,394**	-0,564**	-0,346**
(2)		0,857**	0,647**	-0,459**	-0,342**	-0,432**	0,430**	-0,554**	-0,396**
(3)			0,716**	-0,456**	-0,313**	-0,423**	0,435**	-0,571**	-0,403**
(4)				-0,332**	-0,250**	-0,328**	0,322**	-0,469**	-0,340**
(5)					0,655**	0,750**	-0,417**	0,494**	0,426**
(6)						0,682**	-0,381**	0,360**	0,352**
(7)							-0,486**	0,478**	0,427**
(8)								-0,504**	-0,301**
(9)									0,545**

Tabela 2. Korelacija pitanja o međugeneracijskim konfliktima i sukobima u ispitivanim porodicama

(1) oseća veoma jaku ili izuzetnu bliskost; (2) slaže se veoma ili izuzetno dobro; (3) ima veoma ili izuzetno dobar kvalitet komunikacije; (4) ima veoma ili izuzetno slične stavove i vrednosti; (5) ima sukoba ili tenzije; (6) ima osećaj kritičkog postavljanja; (7) ponekad se prepire; (8) ponekad ima izmešana osećanja; (9) ima gotovo uvek prijatan odnos; (10) skoro uvek pokušava da očuva porodičnu harmoniju.

3.4 Podrška od porodice i službi

Pružanje podrške starijim osobama postalo je jedan od glavnih prioriteta državnih institucija širom sveta. Ovo istraživanje prepoznaje nezaobilaznu ulogu koju imaju organizovane službe i porodica u postizanju blagostanja starijih osoba. Tabela 1 odnosi se na korišćenje usluga za starije koje se tiču pomoći u kući i kućnoj nezi. Veći broj ispitanika koristio je samo jednu od dve usluge, dok je ređe korišćenje obe usluge. Osobe ženskog pola znatno češće koriste usluge za starije ($\chi^2=9.087$; $p=0.011$).

	muški	ženski	ukupno
Nijedna,%	86	75	80
Jedna,%	10	21	16
Obe,%	3	4	4
<i>n</i>	178	240	418

Tabela 1. Korišćenje usluga za starije: pomoć u kući i kućna nega

Tabela 2 se odnosi na korišćenje usluga za starije koje se tiču pomoći u kući, transporta i kućne nege. Veći broj ispitanika koristio je samo jednu od tri usluge, dok je najređe korišćenje sve tri usluge. Osobe ženskog pola češće koriste usluge za starije, ali ta razlika nije znatna ($\chi^2=5.695$; $p=0.058$).

	muški	ženski	ukupno
Nijedna,%	81	72	76
Jedna,%	15	20	18
Dve,%	3	6	5
Tri,%	1	2	1
<i>n</i>	178	235	418

Tabela 2. Korišćenje usluga za starije: pomoć u kući, transport i kućna nega

Ukupna pomoć koju su stariji primili od porodice, organizovanih službi ili nekog drugog za kućne poslove, transport i ličnu negu prikazana je u Tabeli 3. Najveći broj starih ispitanika dobijao je pomoć u kućnim poslovima (48%) i u transportu/kupovini (47%), dok je najmanji broj ispitanika dobijao pomoć u ličnoj nezi (15%). Veći broj ispitanika primao je pomoć od porodice, organizovanih službi ili nekog drugog za kućne poslove, transport i ličnu negu nego što je broj ispitanika koji je koristio usluge za starije. Polovina ispitanika dobijala je pomoć (od porodice, organizovanih službi ili nekog drugog) za kućne poslove, transport i ličnu negu. Nema razlike u primljenoj ukupnoj pomoći za kućne poslove, transport i ličnu negu između polova ($\chi^2=3.608$; $p=0.307$).

	muški	ženski	ukupno
Nijedna,%	49	47	48
Jedna,%	13	8	10
Dve,%	27	30	29
Tri,%	11	15	13
<i>n</i>	202	285	487

Tabela 3. Ukupna pomoć primljena za kućne poslove, transport i ličnu negu

Pomoć koju su stariji ispitanici primili od porodice za kućne poslove, transport i ličnu negu prikazana je u Tabeli 4. Veći broj starih ispitanika dobijao je dve vrste pomoći u odnosu na jednu ili sve tri vrste pomoći. Nema razlike u primljenoj pomoći od porodice za kućne poslove, transport i ličnu negu između polova ($\chi^2=3,285$; $p=0.350$).

	muški	ženski	ukupno
Nijedna,%	60	56	58
Jedna,%	10	8	9
Dve,%	23	26	25
Tri,%	6	10	9
<i>n</i>	202	285	487

Tabela 4. Pomoć od porodice u kućnim poslovima, transportu i ličnoj nezi

Pomoć koju su stariji ispitanici primili od organizovanih službi za kućne poslove, transport i ličnu negu prikazana je u Tabeli 5. Pomoć primljena od organizovanih službi češća je za jednu u odnosu na dve ili tri vrste pomoći. Nema razlike u primljenoj pomoći od organizovanih službi za kućne poslove, transport i ličnu negu između polova ($\chi^2=0.712$; $p=0.399$).

	muški	ženski	ukupno
Nijedna,%	95	93	94
Jedna,%	4	5	4
Dve,%	0	2	1
Tri,%	1	1	1
<i>n</i>	202	285	487

Tabela 5. Pomoć od organizovanih službi u kućnim poslovima, transportu i ličnoj nezi

Polovina starih ispitanika primala je pomoć u kućnim poslovima i pri transportu/kupovini, dok je izrazito mali broj starih ispitanika primao pomoć u ličnoj nezi.

Među ispitanicima koji su primili pomoć od porodice, ćerke pružaju najviše pomoći u kućnim poslovima (44%). Sličan procenat osoba dobija pomoć u kućnim poslovima od sina (32%) i supružnika (33%).

Ćerke podjednako pružaju pomoć u kućnim poslovima majkama i očevima. 45% majki primilo je pomoć od ćerke, dok je 44% očeva takođe primilo pomoć od ćerke. Očevi su neznatno više dobijali pomoć od sina u kućnim poslovima (38% prema 29%). Muškarci su znatno češće dobijali pomoć u kućnim poslovima od supružnika (51% prema 21%).

Među ispitanicima koji su primili pomoć od porodice, ćerke pružaju najviše pomoći u transportu/kupovini (45%). Nešto niži procenat osoba dobija pomoć u transportu/kupovini od sina (38%), dok je najmanji broj osoba dobio pomoć u transportu/kupovini od supružnika (20%).

Ćerke podjednako pružaju pomoć u transportu/kupovini majkama i očevima. Četrdeset sedam odsto majki primilo je pomoć u transportu/kupovini od ćerke, dok je 41% očeva primilo pomoć u transportu/kupovini od ćerke. Očevi su neznatno više dobijali pomoć od sina u u transportu/kupovini (44% prema 34%), kao i od supružnika (24% prema 17%).

Pružanje podrške starijima može se ispitati i iz perspektive dece koja tu podršku obezbeđuju. Oko polovine ispitivane dece pruža pomoć svojim starijim roditeljima u kućnim poslovima (Tabela 7). Među odraslom decom koja pružaju pomoć roditeljima u kućnim poslovima većina su ćerke (61%). Više od polovine dece koja pružaju pomoć roditeljima u kućnim poslovima je zaposlena (57% ćerke i 62% sinovi).

	%
Ne pruža pomoć	53
Pruža pomoć	47
Muški pol	39
Ženski pol	61
Zaposleni m	62
Zaposlene ž	57
Domaćice	4
<i>n</i>	598

Tabela 7. Procenat dece koja pružaju pomoć roditeljima u kućnim poslovima

Oko 2/3 ispitivane dece pruža pomoć svojim starijim roditeljima u transportu/kupovini (Tabela 8). Među odraslom decom koja pružaju pomoć roditeljima u transportu/kupovini nešto je veći broj ćerki (55%). Više od polovine dece koja pružaju pomoć roditeljima u transportu/kupovini je zaposlena (65% ćerke i 65% sinovi).

	%
Ne pruža pomoć	35
Pružila pomoć	65
Muški pol	45
Ženski pol	55
Zaposleni m	65
Zaposlene ž	65
Domaćice	3
<i>n</i>	605

Tabela 8. Procenat dece koja pružaju pomoć roditeljima u transportu/kupovini

Porodica i države blagostanja (welfare states)

Primanje pomoći varira u zavisnosti od samih potreba za njom. Skoro polovina ispitanika starijih od 65 godina primila je pomoć u kućnim poslovima i transportu/kupovini, dok je 15% njih primilo pomoć radi lične nege (Tabela 1). Tabela 1 takođe prikazuje da je veća zastupljenost primljene pomoći kod starijih koji su pod rizikom od zavisnosti od tuđe pomoći nego kod onih što nisu pod rizikom.

	%
Kućni poslovi	48,2
Transport/kupovina	46,9
Lična nega	14,8
Bar jedna vrsta primljene pomoći	52,4
- Pod rizikom*	70,6
- Bez rizika	44,0
<i>n</i>	461-485

Tabela 1. Primljena pomoć kod osoba starijih od 65 godina u kućnim poslovima, transportu/kupovini i ličnoj nezi u poslednjih 12 meseci

*Fizičko funkcionisanje mereno je podskalom SF36 upitnika za kvalitet života. Osobe su smatrane pod rizikom zavisnosti od tuđe pomoći ukoliko su imale vrednost ove skale <50%.

Najveći procenat ispitanika starijih od 65 godina primio je pomoć od porodice (41%), dok je pomoć od organizovanih službi (Tabela 2) primilo svega 6,5% njih. Tabela 2 takođe prikazuje kako je veća zastupljenost primljene pomoći kod starijih koji su pod rizikom od zavisnosti od tuđe pomoći nego kod onih što nisu pod rizikom, i od porodice, i od organizovanih službi.

	%
Porodica	41,5
- Pod rizikom*	53,9
- Bez rizika	35,9
Organizovane službe	6,5
- Pod rizikom*	14,9
- Bez rizika	2,7
<i>n</i>	461-485

Tabela 2. Primljena pomoć prema fizičkom funkcionisanju, za osobe starije od 65 u kućnim poslovima, transportu/kupovini i ličnoj nezi u poslednjih 12 meseci

*Fizičko funkcionisanje mereno je podskalom SF36 upitnika za kvalitet života. Kao osobe pod rizikom od zavisnosti od tuđe pomoći uzimane su one koje su imale vrednost ove skale <50%.

Udeo pomoći porodice u ukupnoj primljenoj pomoći prikazan je u Tabeli 3. Najveći je udeo porodice u kućnim poslovima (72.5%) i transportu/kupovini (70%), dok je najmanji udeo u ličnoj nezi.

	%
Kućni poslovi	72,5
Transport/kupovina	69,8
Lična nega	17,6
<i>n</i>	255

Tabela 3. Procentualna zastupljenost pomoći od porodice u odnosu na ukupnu pomoć kod osoba starijih od 65 u kućnim poslovima, transportu/kupovini i ličnoj nezi u poslednjih 12 meseci

Uticaj pomoći od službe na pomoć od porodice ispitivana je u daljoj analizi multivarijantnom regresionom analizom, gde je pomoć od porodice posmatrana kao zavisna varijabla, a pomoć od službi kao nezavisna varijabla (Tabela 4). U analizu su takođe ušle i druge nezavisne varijable, za koje je smatrano da mogu uticati na primanje pomoći od porodice. U finalnom modelu najznačajniji prediktori pomoći od porodice bili su: preference za primanje pomoći od porodice, rizik od zavisnosti od tuđe pomoći, starija osoba živi sama, odnosno nema partnera.

	p	OR	95% Interval poverenja	
			Donja granica	Gornja granica
Pomoć od službi (1=da)	0.225	1.817	0.692	4.770
Dete živi u blizini (1=da)	0.359	1.255	0.772	2.039
Preferira pomoć od porodice (1=da)	<0.001	2.549	1.589	4.088
Rizik zavisnosti od tuđe pomoći (1=da)	0.040	1.647	1.022	2.651
Domaćinstvo (1=živi sam)	0.017	2.208	1.155	4.222
Bračni status (1=bez partnera)	0.002	2.446	1.392	4.297
<i>n</i>	363			

Tabela 4. Multivarijantna regresiona analiza za pomoć od porodice, starosna kategorija 65+

Sledeća tabela odnosi se na odgovore dece o primanju i dobijanju pomoći od roditelja (Tabela 5). Najveći broj dece je pružio roditeljima emocionalnu podršku i pomoć u transportu i kupovini, skoro polovina je pružila pomoć oko popravki u kući i kućnim poslovima, trećina finansijsku pomoć, a najmanje pomoći pružili su u ličnoj nezi.

U najveći broju deca su primila od roditelja emocionalnu podršku, skoro polovina je primila finansijsku pomoć, nešto manji broj je primio pomoć u kućnim poslovima, transportu/kupovini i oko popravki u kući, a najmanje pomoći primili su u ličnoj nezi.

Pomoć pružena roditeljima	%
Emocionalna podrška	66,9
Transport/kupovina	64,6
Popravke u kući	47,8
Kućni poslovi	46,5
Lična nega	6,4
Finansijska podrška	36,2
Bar jedan tip pomoći	87,1
<i>n</i>	575-600
Pomoć dobijena od roditelja	%
Emocionalna podrška	64,4
Transport/kupovina	36,5
Popravke u kući	30,1
Kućni poslovi	37,5
Lična nega	2,9
Finansijska podrška	46,7
Bar jedan tip pomoći	82,7
<i>n</i>	549-606

Tabela 5. Distribucija odgovora dece o primanju i dobijanju pomoći od roditelja

3.5 Kvalitet života

Subjektivna procena kvaliteta života merena je korišćenjem WHOQOL-BREF upitnika, koji se odnosi na samoprocenu životnih situacija. WHOQOL-BREF je multidimenzioni instrument merenja sa četiri subskale: fizičko zdravlje (7 pitanja), psihološko blagostanje (6 pitanja), zadovoljstvo socijalnim odnosima (3 pitanja) i zadovoljstvo životnim okruženjem (8 pitanja). Dva dodatna pitanja odnose se na ukupan kvalitet života i zadovoljstvo zdravstvenim stanjem. Dodatno, postoje pojedinačna pitanja za procenu opšteg zadovoljstva životom i usamljenosti iz proširene verzije WHOQOL-BREF koju čine set indikatora. U ovoj analizi korišćene su samo skale. Samoprocena je vršena petostepenom Likertovom skalom i odnosi se na period od poslednje dve nedelje.

Za merenje afektivnih stanja korišćena je skraćena verzija instrumenta „Positive Affect Negative Affect Scale“ (PANAS). PANAS meri pozitivan i negativan afekat koji prikazuju pozitivno raspoloženje (poput uzbuđen ili ushićen) i negativno raspoloženje (poput nervozan ili uplašen). Ispitanik treba da obeleži na petostepenoj Likertovoj skali (od „nimalo“ do „izuzetno“) da li se ovako osećao tokom prethodne dve nedelje.

Interna konzistentnost WHOQOL-BREF i PANAS upitnika, merena Cronbach alfa koeficijentom, prikazana je u Tabeli 1. Za sve skale upitnika WHOQOL-BREF (fizičko zdravlje, psihološko blagostanje i zadovoljstvo okruženjem) vrednosti alfa koeficijenta ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost. Za skale Pozitivni i Negativni afekat upitnika PANAS vrednosti alfa koeficijenta ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost upitnika.

Upitnici	alpha
WHOQOL-BREF	
Fizičko zdravlje (7 pitanja)	0.888
Psihološko blagostanje (6 pitanja)	0.843
Socijalni odnosi (3 pitanja)	0.746
Životno okruženje (8 pitanja)	0.815
PANAS	
Pozitivni afekat (5 pitanja)	0.732
Negativni afekat (5 pitanja)	0.876
N	

Tabela 1. Interna konzistentnost WHOQOL-BREF i PANAS upitnika

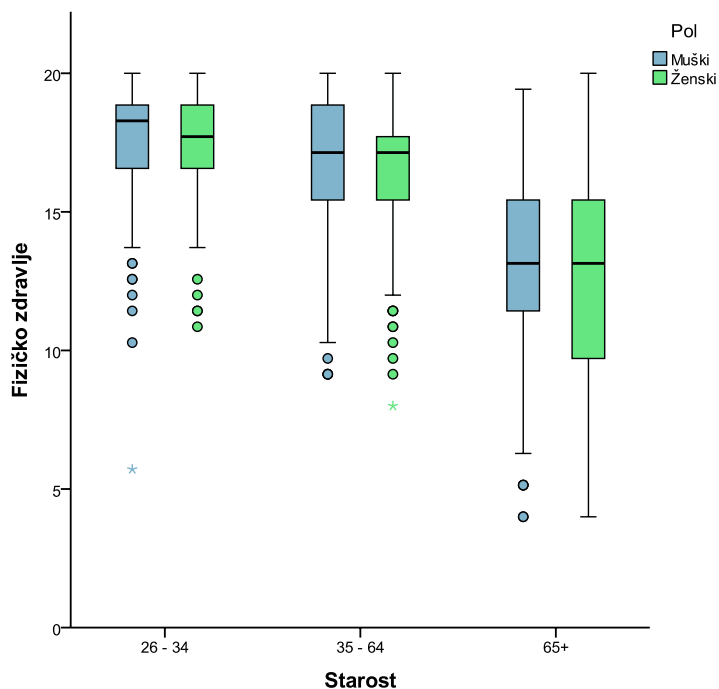
Nađena je visoko statistički značajna korelacija između svih ispitivanih skala WHOQOL-BREF i PANAS upitnika (Tabela 2). Korelacije između skala upitnika WHOQOL-BREF jesu umerene do jake, dok su korelacije između skala PANAS upitnika i WHOQOL-BREF skala sa PANAS skalama slabije jačine.

	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
Fizičko zdravlje	0.73**	0.63**	0.59**	0.30**	-0.32**
Psihološko blagos- tanje		0.70**	0.71**	0.33**	-0.39**
Socijalni odnosi			0.66**	0.30**	-0.28**
Zadovol- jstvo okruže- njem				0.29**	-0.27**
Pozitivni afekt					0.21**
** <0.01, n=1339-1411					

Tabela 2. Koeficijenti korelacije između skala WHOQOL-BREF i PANAS upitnika

U daljoj analizi, korišćene su tri grupe nezavisnih varijabli: sociodemografski pokazatelji i pokazatelji fizičkog funkcionisanja (starost, pol, obrazovanje, prihodi i fizičko funkcionisanje), pokazatelji strukture porodice (bračni status, broj dece i unuka) i pokazatelji podrške (od porodice i službi).

Kvalitet života meren skalom Fizičko zdravlje WHOQOL-BREF upitnika prema polu i starosnim kategorijama prikazan je na Grafikonu 1. Razlike u kvalitetu života merene skalom Fizičko zdravlje između polova su minimalne. Najmlađa kategorija ispitanika (25–34 godine) ima najviši nivo zadovoljstva fizičkim zdravljem, dok najstariji ispitanici (65 +) imaju najniži nivo zadovoljstva fizičkim zdravljem. Isti obrazac razlika prema polu i starosnim kategorijama dobijen je i za preostale skale za merenje kvaliteta života (Tabele 1–6 u Prilogu 3).

Grafikon 1. Zadovoljstvo fizičkim zdravljem prema polu i starosnim kategorijama

Korelacija između sociodemografskih pokazatelja / pokazatelja zdravlja i skala kvaliteta života prikazana je u Tabeli 3. Nađena je povezanost pola sa skalama fizičko zdravlje, psihološko blagostanje, zadovoljstvo okruženjem i skalom negativnog afekta; starosti sa skalama fizičko zdravlje, psihološko blagostanje, socijalni odnosi, zadovoljstvo okruženjem i skalom pozitivnog afekta; dok su nivo obrazovanja, fizičko funkcionisanje i finansijska udobnost povezani sa svim skalama kvaliteta života.

	Fizičko zdravlje	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
	r	r	r	r	r	r
Starost	-0.56**	-0.38**	-0.41**	-0.31**	-0.30**	0.05
Pol	-0.10**	-0.08**	-0.05	-0.09**	-0.01	0.11**
Fizičko funkcionisanje	-0.56**	-0.36**	-0.33**	-0.29**	-0.17**	0.16**
Finansijska udobnost	0.25**	0.34**	0.32**	0.45**	0.14**	-0.16**
Obrazovanje	0.48**	0.41**	0.36**	0.32**	0.22**	-0.14**
n						(1335-1418)
* < 0.05, ** < 0.01						

Tabela 3. Koeficijenti korelacije između karakteristika životnih situacija i skale kvaliteta života

S obzirom na to da često postoji povezanost između samih sociodemografskih pokazatelja (uključujući i pokazatelje fizičkog funkcionisanja), u daljoj analizi korišćena je multipla regresiona analiza kako bi se utvrdio nezavisan uticaj ovih varijabli na skale kvaliteta života. Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skale kvaliteta života prikazani su u Tabeli 4. Starost, obrazovanje i finansijska udobnost značajni su prediktori kvaliteta života, dok pol nije značajan

prediktor kvaliteta života (sa izuzetkom skale negativnog afekta) kada se u obzir uzme uticaj pridruženih varijabli. Fizičko funkcionisanje je značajan prediktor skala kvaliteta života (fizičko zdravlje, psihološko blagostanje, socijalni odnosi, zadovoljstvo okruženjem, skala negativnog afekta), sa izuzetkom skale pozitivnog afekta, nakon prilagođavanja za uticaj pridruženih varijabli.

	Fizičko zdravlje	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
	beta	beta	beta	beta	beta	beta
Starost	-0.416**	-0.249**	-0.328**	-0.189**	-0.258**	-0.051
Pol	-0.021	-0.011	0.019	-0.032	0.024	0.077**
Fizičko funkcionisanje	-0.301**	-0.143**	-0.106**	-0.096**	-0.012	0.126**
Finansijska udobnost	0.127**	0.242**	0.238**	0.389**	0.089**	-0.133**
Obrazovanje	-0.151**	-0.199**	-0.140**	-0.132**	-0.098**	-0.074*
R ²	0.537	0.319	0.313	0.310	0.118	0.055
* < 0.05, ** < 0.01						

Tabela 4. Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skala kvaliteta života

Korelacija pokazatelja strukture porodice (prisustvo partnera, broj dece i unuka) i pokazatelja podrške (od porodice i službi) s kvalitetom života ispitivana je u grupi starijih ispitanika (65+). Budući da je pronađena visoka korelacija između broja dece i broja unuka, u daljoj analizi ispitivan je uticaj prisustva partnera i broja dece na kvalitet života. Skale kvaliteta života prema prisustvu partnera prikazane su u Tabeli 5. Pokazano je da osobe sa partnerom imaju bolji kvalitet života meren WHOQOL-BREF upitnikom.

	Fizičko zdravlje	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
	$x \pm sd$	$x \pm sd$	$x \pm sd$	$x \pm sd$	$x \pm sd$	$x \pm sd$
Bračni status						
Bez partnera	12.3±3.8	12.4±3.2	11.7±3.9	11.7±2.8	11.0±3.4	11.6±4.6
Sa partnerom^a	13.4±3.4**	13.5±2.7**	13.2±3.5**	12.9±2.7**	11.2±3.5	11.6±4.8
^a bračna/vanbračna zajednica, *<0.05, ** <0.01						

Tabela 5. Skale kvaliteta života prema bračnom statusu

Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skala kvaliteta života kod starijih ispitanika, sa uključenjem prisustva partnera kao nezavisnog prediktora, prikazani su u Tabeli 6.

Rezultati multiple regresione analize su pokazali sledeće:

- da su starost, obrazovanje, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori fizičkog zdravlja
- da su pol, obrazovanje, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori psihološkog blagostanja

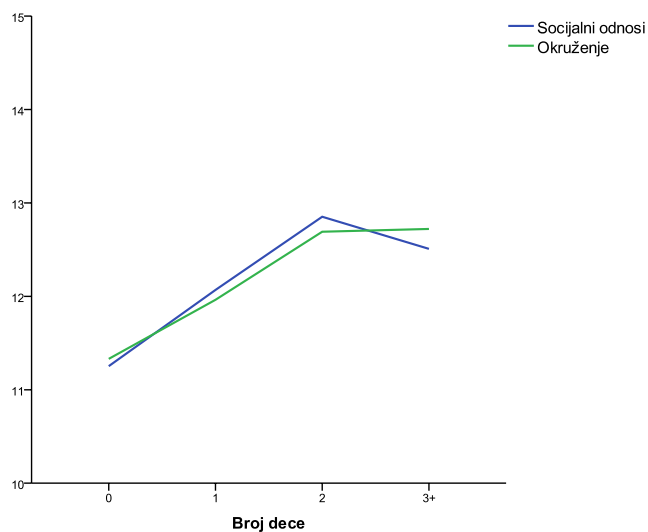
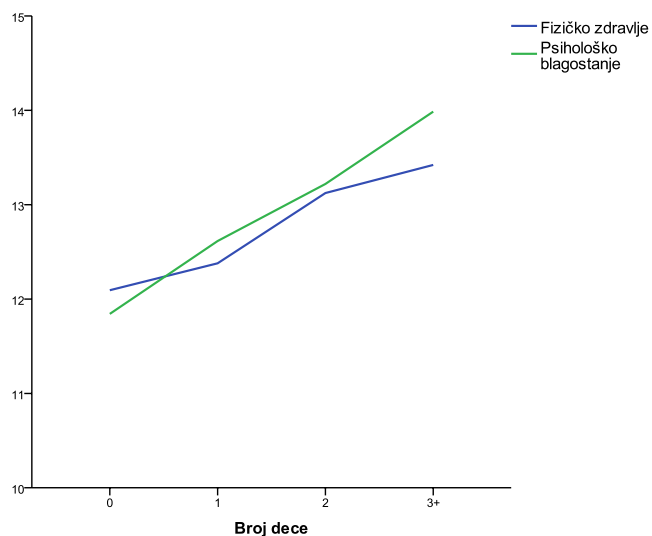
- da su pol, obrazovanje, **prisustvo partnera**, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori zadovoljstva socijalnim odnosima
- da su, **prisustvo partnera**, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori zadovoljstva okruženjem
- da je obrazovanje prediktor pozitivnog afekta; i
- da su obrazovanje, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori negativnog afekta.

	Fizičko zdravlje	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
	beta	beta	beta	beta	beta	beta
Starost	-0.174**	-0.075	-0.023	0.028	-0.028	-0.046
Pol	0.011	0.080*	0.147**	0.026	0.071	0.011
Fizičko funkcionisanje	-0.396**	-0.223**	-0.230**	-0.193**	-0.056	0.276**
Finansijska udobnost	0.197**	0.327**	0.343**	0.417**	0.060	-0.212**
Obrazovanje	-0.176**	-0.246**	-0.123**	-0.084	-0.152**	0.104*
Prisustvo partnera	0.020	0.076	0.152**	0.131**	0.016	0.053
R2	0.42**	0.40**	0.25**	0.27**	0.04**	0.16**
R2 promena (partner)	0.000	0.005	0.019**	0.014**	0.001	0.003

^a bračna/vanbračna zajednica, * <0.05 , ** <0.01

Tabela 6. Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skala kvaliteta života kod starijih ispitanika, sa uključenjem bračnog statusa kao nezavisnog prediktora

Prosečne vrednosti skale kvaliteta života WHOQOL-BREF upitnika prema broju dece prikazane su na Grafikonu 2. Uočava se trend poboljšanja kvaliteta života u odnosu na broj dece.

Grafikon 2. Skale kvaliteta života prema broju dece

Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skala kvaliteta života kod starijih ispitanika, sa uključenjem broja dece kao nezavisnog prediktora, prikazani su u Tabeli 7.

Rezultati multiple regresione analize su pokazali sledeće:

- da su starost, obrazovanje, finansijska udobnost, fizičko funkcionisanje i **broj dece** prediktori fizičkog zdravlja
- da su obrazovanje, finansijska udobnost, fizičko funkcionisanje i **broj dece** prediktori psihološkog blagostanja
- da su pol, obrazovanje, fizičko funkcionisanje, finansijska udobnost i **broj dece** prediktori zadovoljstva socijalnim odnosima
- da su finansijska udobnost, fizičko funkcionisanje i **broj dece** prediktori zadovoljstva okruženjem
- da je obrazovanje prediktor pozitivnog afekta, i
- da su obrazovanje, starost, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori negativnog afekta.

	Fizičko zdravlje	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
	beta	beta	beta	beta	beta	beta
Starost	-0.171**	-0.089	-0.076	-0.028	-0.061	-0.078
Pol	0.013	0.055	0.104*	-0.008	0.055	-0.002
Fizičko funkcionisanje	-0.400**	-0.213**	-0.202**	-0.192**	-0.045	0.275**
Finansijska udobnost	0.195**	0.314**	0.340**	0.433**	0.064	-0.211**
Obrazovanje	-0.183**	-0.256**	-0.123*	-0.065	-0.140*	0.107*
Deca	0.087*	0.141**	0.083*	0.100*	0.050	0.019
R2	0.428**	0.326**	0.236**	0.275**	0.046**	0.152**
R2 promena (deca)	0.008*	0.020**	0.007*	0.010*	0.002	0.000
* < 0.05, ** < 0.01						

Tabela 7. Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skala kvaliteta života kod starijih ispitanika, sa uključenjem broja dece kao nezavisnog prediktora

Korelacija između pomoći od porodice i službi (bez kontrolisanja fizičkog funkcionisanja i sa njim) i skala kvaliteta života prikazana je u Tabeli 8. Nakon kontrolisanja fizičkog funkcionisanja pomoć od porodice je u korelaciji sa zadovoljstvom okruženjem i sa skalom negativni afekat (pozitivne obe korelacija), dok je nakon kontrolisanja za fizičko funkcionisanje pomoć od službe u korelaciji sa zadovoljstvom okruženjem (negativna korelacija).

	Fizičko zdravlje	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
	r	r	r	r	r	r
Pomoć od porodice	-0.22**	-0.17**	-0.05	0.02	-0.6	0.22**
Pomoć od porodicea	-0.03	-0.04	0.08	0.14**	-0.04	0.14**
Pomoć od službi	-0.16**	-0.13**	-0.10*	-0.17**	-0.02	0.05
Pomoć od službia	-0.004	-0.05	-0.04	-0.12*	0.01	-0.02
*kontrolisano za fizičko funkcionisanje *<0.05, ** <0.01, n= 426-474						

Tabela 8. Koeficijenti korelacije i parcijalni koeficijenti korelacije između pomoći od porodice i službi i skala kvaliteta života

Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skala kvaliteta života kod starijih ispitanika, sa uključenjem dobijene pomoći od dece/službe kao nezavisnog prediktora, prikazani su u Tabeli 9.

Rezultati multiple regresione analize su pokazali sledeće:

- da su starost, obrazovanje, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori fizičkog zdravlja
- da su starost, obrazovanje, finansijska udobnost i fizičko funkcionisanje prediktori psihološkog blagostanja
- da su starost, pol, obrazovanje, finansijska udobnost, fizičko funkcionisanje i **pomoć od porodice** prediktori zadovoljstva socijalnim odnosima

- da su obrazovanje, finansijska udobnost, fizičko funkcionisanje i **pomoć od porodice** i službi prediktori zadovoljstva okruženjem
- da je obrazovanje prediktor pozitivnog afekta, i
- da su starost, finansijska udobnost, fizičko funkcionisanje i **pomoć od porodice** prediktori negativnog afekta.

	Fizičko zdravlje	Psihološko blagostanje	Socijalni odnosi	Zadovoljstvo okruženjem	Pozitivni afekat	Negativni afekat
	beta	beta	beta	beta	beta	beta
Starost	-0.180**	-0.104*	-0.104*	-0.053	-0.039	-0.118*
Pol	0.006	0.057	0.104*	-0.011	0.067	-0.005
Fizičko funkcionisanje	-0.387**	-0.206**	-0.204**	-0.158**	-0.059	0.283**
Finansijska udobnost	0.200**	0.335**	0.366**	0.439**	0.063	-0.193**
Obrazovanje	-0.175**	-0.244**	-0.131**	-0.095*	-0.155**	-0.085
Pomoć od porodice	0.007	0.018	0.103*	0.149**	0.012	0.178**
Pomoć od službi	-0.042	-0.031	-0.032	-0.107**	0.023	-0.013
R ²	0.427**	0.332**	0.252**	0.265**	0.046**	0.155**
R2 promena (pomoć)	0.001	0.001	0.009*	0.028**	0.000	0.027**
* < 0.05, ** < 0.01						

Tabela 9. Standardizovani regresioni koeficijenti za multiplu regresionu analizu skala kvaliteta života kod starijih ispitanika, s uključenjem dobijene pomoći od dece/službe kao nezavisnog prediktora

Kako uticati
na javne politike

Savremena demografska kretanja ukazuju na postojanje tzv. fenomena starenja stanovništva, gde se očekivani životni vek produžava a natalitet smanjuje. Veći udeo starijih u populaciji posledično dovodi i do većeg obima obaveza koje se postavljaju pred mlađe stanovništvo u smislu obezbeđivanja kako neformalne tako i formalne pomoći. Za potrebe planiranja i kreiranja budućih javnih politika koje će uređivati tu oblast neophodno je dakle imati uvid ne samo u broj starijih osoba u populaciji već i u broj radno sposobnih osoba koje su na raspolaganju za pružanje podrške starijima. To međutim važi i za uvid u pitanje kakav je stav radno sposobnog stanovništva prema ovoj vrsti obaveze i angažovanja. Ti se stavovi, naime, ne moraju odnositi samo na direktno pružanje podrške starijima ličnim davanjem usluga, već i na to kako se usluge koje pruža javni ili privatni sektor finansiraju, koliko se opterećenje porezom za ove potrebe smatra prihvatljivim i slično.

U domenu percepcije obaveza koje odrasla deca imaju prema svojim starijim roditeljima, tri četvrtine učesnika našeg istraživanja slaže se s tim da određena obaveza postoji, i u ovome nema značajne razlike u poređenju sa starosnom kohortom, što govori o spremnosti članova porodice da preuzmu deo obaveza koje se odnose na pružanje nege i podrške starijim članovima porodice. Najveći broj ispitanika složio se s tvrdnjom da stariji treba da se oslanjaju na svoju odraslu decu da im pomognu u stvarima koje rade (64%), a najmanji s tvrdnjom da odrasla deca treba da budu spremna da žrtvuju ponešto namenjeno svojoj deci kako bi pomogli svojim starijim roditeljima (37%). Jedna četvrtina ispitanika ne slaže se ni sa jednom od tvrdnji. Ovde je važno imati u vidu sledeće: iako očigledno postoji spremnost za pružanje podrške u porodici, ona nije neograničena, pa je, s obzirom na demografske tokove, u razmatranju budućih javnih politika neophodno imati na umu uspostavljanje adekvatnog balansa između udela usluga koje starijim članovima svoje porodice pružaju neformalni, porodični negovatelji, i formalnih usluga obezbeđenih preko institucija.

Pored toga, potrebno je imati na umu i da se neformalni negovatelji, bez obzira na spremnost da pružaju podršku starijim članovima porodice, suočavaju s neophodnošću da sa obavezom pružanja ove vrste nege pomire svoje obaveze prema sopstvenoj porodici i prema poslu. To za njih može predstavljati opterećenje koje će povećati verovatnoću negativnih ishoda kako po njihovo zdravlje tako i po učešće na tržištu rada, a efekat na same starije može biti taj da podrška koja im je potrebna neće biti dostupna, pri čemu se uvećava i rizik od zlostavljanja u porodici. Zbog ovoga je neophodno da se u okviru planiranja javnih politika ima na umu i ravnoteža između posla i života. Da to nije problem s kojim se suočava samo Srbija ili zemlje koje doživljavaju proces demografskog starenja, svedoči i Direktiva Evropske unije o ravnoteži između posla i života usvojena 4. aprila 2019. godine. U Direktivi se uočava da 80% svih usluga nege u Evropi pružaju neformalni negovatelji, te da se ovo mora uvažiti i u regulativi koja uređuje tržište rada. To stoga da bi se neformalnim negovateljima omogućili fleksibilniji uslovi rada – promenljivo radno vreme i više slobodnih dana – ali i da bi se obezbedio veći broj formalnih usluga nege kojim će se osigurati da prava starijih na adekvatnu podršku i pristup uslugama budu poštovana.

U poređenju sa zemljama koje su učestvovalе u istraživanju tokom projekta OASIS, („Projekat OASIS: Starija životna dob i autonomija: Uloga sistema pružanja usluga i međugeneracijska solidarnost u porodici“), rezultati u Srbiji bliži su rezultatima dobijenim u Norveškoj nego rezultatima država sa juga Evrope i Izraela. Međutim, s obzirom na značajnu vremensku distancu u sprovođenju internacionalnih studija i nacionalne studije, direktna poređenja u nekim segmentima mogu biti limitirana.

U drugom segmentu istraživanja koji se odnosi na porodičnu solidarnost među generacijama dobijeni rezultati pokazuju da je ona izražena, ali i da varira između sledećih dimenzija: strukturalna solidarnost, solidarnost u kontaktu, emocionalna solidarnost, solidarnost u stavovima i vrednostima, normativna solidarnost i funkcionalna solidarnost. Porodična solidarnost najjače je izražena u domenu emocionalne solidarnosti (82% ispitanika svih generacija navodi da imaju emocionalnu bliskost s članovima porodice, 83% takođe navodi da odnose među članovima porodice odlikuje slaganje), a takođe su izražene solidarnost u kontaktu (54,9% se

viđa s članovima porodice više puta nedeljno ili svakodnevno) i funkcionalna solidarnost. Funkcionalna solidarnost merena je preko primljene pomoći (kućne popravke, kupovina/transport, kućni poslovi, lična nega, finansijska podrška i emocionalna podrška); malo manje od polovine ispitanika (46%) dobijalo je pomoć od svoje odrasle dece u više od tri od ovih kategorija.

Uvid u literaturu i prethodna istraživanja pokazuju da nema jednoznačnih rezultata kojima se univerzalno povezuju određene sociodemografske karakteristike i određene dimenzije međugeneracijske solidarnosti.³⁴ U našem istraživanju pokazuje se da nivo obrazovanja i postojanje partnera utiču na po četiri dimenzije međugeneracijske solidarnosti: 1) solidarnost u ličnim kontaktima, solidarnost u kontaktu preko telefona, emocionalna solidarnost i funkcionalna solidarnost u slučaju da je osoba u partnerskoj vezi; 2) emocionalna solidarnost, solidarnost u stavovima i vrednostima, normativna solidarnost i funkcionalna solidarnost u odnosu na nivo obrazovanja. Dodatno, fizičko funkcionisanje, broj dece, pol, partner i nivo obrazovanja utiču na nivo funkcionalne solidarnosti. Ponovo treba napomenuti da se ti rezultati razlikuju od studije do studije, uključujući OASIS projekat,³⁵ i da se iz rezultata našeg istraživanja ne mogu izvlačiti konačni zaključci, te da bi posebno, obimnije istraživanje koje bi se fokusiralo samo na dimenzije solidarnosti i njegove karakteristike moglo doprineti sigurnijem zaključivanju u ovoj oblasti.

U pogledu istraživanja sukoba i ambivalentnosti u porodici usredsredili smo se na dve podgrupe ispitanika: roditelji dece starije od 18 godina, ali u odnosu na jedno izabrano dete (ako postoji više od jednog deteta), kao i odrasla deca, gde je analiziran njihov odnos s majkom. U ovoj oblasti 56,7% roditelja pokazuje jaku ili izuzetnu bliskost sa svojim detetom, a sličan procenat dece (58,7%) pokazuje jaku

34 Lawton, L., Silverstein, M., and Bengtson, V.L. 1994. Affection, social contact and geographic distance between adult children and their parents. *Journal of Marriage and the Family*; Hoyert, D.L. (1991). Financial and household exchanges between generations. *Research on Aging*, 13 (2); Amato, P.R., Rezac, S.J., and Booth, A. (1995). Helping between parents and young adult offspring: The role of parental marital quality, divorce and remarriage. *Journal of Marriage and the Family*, 57; Katz, R., and Lowenstein, A. (1999). Adjustment of older Soviet immigrant parents and their adult children residing in shared households: An intergenerational comparison. *Family Relations*, 48(1).

35 OASIS: Old Age and Autonomy: The Role of Service Systems and Intergenerational Family Solidarity, Final Report, uredili Ariela Lowenstein i Jim Ogg, 2003, Center for Research and Study of Aging The University of Haifa, Israel https://www.dza.de/fileadmin/dza/pdf/Abschlussbericht_OASIS.pdf

ili izuzetnu bliskost s majkom. Nivo konflikta relativno je nizak u odnosu na bliskost: 38,2% roditelja govori o sukobima i tenzijama, ali samo 19,1% dece prijavljuje sukobe i tenzije između njih i majki. Uopšte, postoji veliko poklapanje između toga kako roditelji i deca vide bliskost i tenzije u porodici, a najmanje poklapanja nalazimo u iskazima o konfliktu. Ovo ukazuje na postojanje jakih porodičnih veza između generacija, ali i na to da postoje sukobi i tenzije, naročito kada govorimo o roditeljima. Roditelji koje deca mnogo kritikuju osećaju da njihov odnos karakteriše postojanje sukoba i tenzije, a takođe se s decom češće i prepiru. Ovaj deo rezultata mogao bi biti predmet nekog budućeg istraživanja koje bi se usredsredilo na sukobe i ambivalentnost te na njihovu korelaciju sa socijalnim kontaktima i socijalnom uključenosti pogotovo starijih osoba, koje možda imaju niži nivo socijalne uključenosti (zbog smanjenja socijalne mreže i umanjavanja mobilnosti) i možda povišen rizik od simptoma depresije, što može uticati na percepciju sukoba unutar porodice. To takođe može biti posledica usamljenosti u starijem životnom dobu koja je raširen fenomen – na primer, popis stanovništva Srbije iz 2011. godine pokazuje da 64,4% starijih osoba u Srbiji živi u domaćinstvu gde najmlađi član ima 65 ili više godina.³⁶

Ovde treba imati na umu da se struktura porodice s vremenom menja, kao što se menjaju i odnosi unutar nje, ali i očekivanja članova porodice u međugeneracijskim odnosima.³⁷ To može biti dodatan uzrok ambivalentnosti i konflikta između očekivanja različitih generacija unutar porodice. Stoga buduća istraživanja moraju uzimati u obzir to da se struktura porodice menja, da se menjaju socijalne norme i da se individue unutar njih prilagođavaju eksternim i internim promenama sve vreme. S druge strane, istraživanja³⁸ pokazuju da postojanje ambivalentnosti ne povlači nužno umanjen nivo međugeneracijske solidarnosti u porodici, te da je potrebno dalje istraživati ovu oblast.

36 <http://publikacije.stat.gov.rs/G2013/Pdf/G20134021.pdf>

37 <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2011/0038-982X1101053P.pdf>,
<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2004/0038-03180404349B.pdf>,
https://www.researchgate.net/publication/285883840_Porodicne_vrednosti_u_tranziciji_-_Srbija_u_komparativnoj_perspektivi

38 ŠADL, Zdenka, 2010, The ambivalence of intergenerational relations through the prism of body work. Teorija in praksa [online]. 2010. Vol. 6, no. 47, p. 1253–1277. [Accessed 3 November 2019]. Retrieved http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20106_sadl.pdf

Kod seta pitanja koja se tiču odgovornosti porodice i odgovornosti države za pružanje pomoći i podrške starijima, posmatrane su tri kategorije: finansijska podrška, pružanje pomoći u kući i pružanje nege. U sve tri kategorije najveći procenat ispitanika slaže se s tim da je odgovornost podeljena između porodice i države. Uloga države prepoznaje se kao najvažnija u domenu pružanja finansijske podrške starijima. Imajući u vidu rezultate prethodnih istraživanja³⁹ koja pokazuju pokrivenost penzijama u ovom trenutku, kao i to da će se ova pokrivenost znatno smanjiti u narednom periodu, potrebno je imati na umu da će ovo u velikoj meri umanjiti finansijsku sigurnost starijih i da je neophodno da država već sada planira politike kojima će finansijska ugroženost starijih biti prepoznata i na nju adekvatno odgovoreno.

Istovremeno, ispitanici u kategorijama pomoći pri kućnim poslovima i pružanja nege i dalje većinski smatraju da to spada u odgovornost porodice.

U poređenju s državama iz projekta OASIS, ravnoteža između porodice i države pomerena je u smeru porodice.

Na pitanje o tome kako pokriti povećane troškove brige o starijima u godinama koje dolaze velika većina ispitanika u Srbiji odgovara da to treba učiniti sredstvima iz javnog sektora: četiri petine da ovo treba uraditi bez povećanja postojećih poreza, a jedna petina da bi povećanje poreza za ovu namenu bilo prihvatljivo. Većina ispitanika prihvata normu da je porodica ta na kojoj leži obaveza zadovoljavanja rastućih potreba (46,7%), ali, kao i u državama obuhvaćenim projektom OASIS, postoji očekivanje da će država biti ta koja će pokrivati ove troškove. To nedvosmisleno govori o njenoj važnoj ulozi u regulisanju ove oblasti i organizovanju nege i pružanja usluga.

Iz odgovora ispitanika vidi se da porodica ima dominantnu ulogu u pružanju podrške osobama kojima je to potrebno u svakodnevnom funkcionisanju. Više od polovine starijih osoba koje su pod rizikom od umanjene funkcionalnosti dobija podršku od članova porodice (53,9%), dok svega 14,9% ovih starijih osoba dobija podršku od organizovanih službi. To govori da je potrebno uvećati obim i raz-

39 Gordana Matković, Katarina Stanić, Socijalna zaštita u starosti (2014), Dugotrajna nega i socijalne penzije http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/sipru_DTNSC_web_jan.pdf

novrsnost usluga koje pružaju javne službe, kao i obezbediti ravnomerniji pristup ovim uslugama za starije uzimajući u obzir to da li žive u gradskim ili seoskim sredinama. Time će se obezbediti održivost pružanja usluga na duži rok i kompenzovati opadanje kapaciteta porodice da ih pruža u adekvatnoj meri. Država bi stoga, imajući u vidu da prava starijih na pomoć spadaju u korpus ljudskih prava, morala voditi računa da se starijima obezbedi dostojanstven život, bez obzira na to gde žive i imaju li porodicu koja pruža neformalne usluge.

Odgovori na pitanja o pružanju različitih vrsta podrške od odrasle dece njihovim starijim roditeljima i obrnuto ukazuju na to da ne postoji velika razlika u obimu podrške. Na primer, pružanje emocionalne podrške skoro je identično u oba smera (66,9% odrasle dece pruža je svojim roditeljima, a 64,4% je dobija od njih), dok 6,4% odrasle dece pruža ličnu nege roditeljima, ali je i 2,9% njih prima od roditelja. Četrdeset šest i po procenata odrasle dece pomaže roditeljima u kućnim poslovima, a 37,% njih ovu pomoć prima od roditelja. Posebno treba naglasiti da finansijsku podršku znatno više odrasle dece dobija od svojih roditelja (46,7%) nego što je daje (36,2%). To ukazuje na netačnost predrasude da starije osobe predstavljaju ekonomsko opterećenje za svoje porodice i za društvo.

Što se tiče kvaliteta života, rezultati istraživanja pokazuju da na njegovu percepciju najviše utiču nivo obrazovanja, fizičko funkcionisanje i finansijska udobnost. To se podudara s rezultatima istraživanja u projektu OASIS i javnih politika u budućnosti koje će se baviti kvalitetom života starijih i koje treba da se usredsrede na ove tri oblasti: kvalitet i dostupnost obrazovanja (kako u detinjstvu tako i tokom celog životnog ciklusa, uključujući starije životno doba), dobre usluge preventivne zdravstvene zaštite tokom celog životnog ciklusa, kao i finansijska sigurnost u starijem životnom dobu. Budući da živimo u epohi u kojoj obrazovanje u ključnoj meri određuje kvalitet života (tzv. „knowledge based economy“) kroz nivo prihoda, ali i nivo socijalne uključenosti, svaka javna politika koja ima za cilj obezbeđivanje kvaliteta života (ne samo u starijem životnom dobu) mora kao jedan od fokusa imati kvalitetno i dostupno obrazovanje za sve generacije, formalno i neformalno, tokom celog životnog ciklusa.

Preporuke

- Demografske promene koje donose uvećanje udela starijih osoba u populaciji dovode i do toga da se povećava broj osoba kojima je zbog različitih formi funkcionalne zavisnosti neophodna pomoć i podrška. Funkcionalna zavisnost može poticati od različitih hroničnih bolesti, mentalnih oboljenja, povreda i slično, i njen rizik je najviši kod tzv. „starijih starijih“, odnosno onih što su stariji od 80 godina. Kako se s druge strane struktura porodice menja, natalitet opada i smanjuje broj neformalnih porodičnih negovatelja koji mogu pružati različite vrste podrške i pomoći, neophodno je da država ima jasnu sliku o tome koji će obim potrebe za uslugama podrške postojati u budućnosti, te da pripremi strateški odgovor na ove rastuće potrebe. Taj odgovor treba da bude utemeljen na konceptu ljudskih prava, ali i da ima u vidu postojeće prakse, stavove i starijih i mlađih članova porodice i društva prema uslugama podrške i tome ko je odgovoran da ih pruži, te kako ih sistemski finansirati. Uspostavljanje integrisanog, efikasnog i održivog sistema dugotrajne nege treba da bude krajnji ishod ovog strateškog pristupa, u kome će kontinuum nege i usluga biti prioritet tako da i korisnici i pružaoci usluga – uključujući profesionalce, volontere i članove porodice – budu njegov deo.
- Veoma je važno da društvo promoviše pozitivnu sliku o starijima i starenju kao celoživotnom procesu, kao i o svim generacijama u društvu i konceptu međugeneracijske solidarnost. Ta slika ne treba da bude idealizovana, jer to može biti kontraproduktivno, već pozitivna, s jasnim vrednostima kojima se teži. Ovde je od značaja da taj narativ ima realističan ton, pokazujući kako će čitavo društvo biti unapređeno unapređenjem međugeneracijske solidarnosti. Ova inicijativa treba da potekne s nacionalnog nivoa, ali tako da u nju kontinuirano budu uključene i lokalne samouprave, obrazovne institucije, mediji, civilni sektor i verske organizacije.
- Međugeneracijsku solidarnost treba promovisati tako što će ona biti deo svih javnih politika, uključujući one što se bave zdravstvom, socijalnom zaštitom,

finansijskom sigurnošću, obrazovanjem, tržištem rada i zapošljavanjem. Na društvu je odgovornost da posredstvom javnih politika i drugih podsticaja stvori uslove u kojima svaka generacija može dostići svoj pun potencijal.

- Istovremeno, svaka lokalna samouprava treba da prepozna potencijal svih generacija i aktivno promoviše međugeneracijsku solidarnost. To ne obuhvata samo medijsku aktivnost, već i podržavanje projekata i aktivnosti koji promovišu i podstiču međugeneracijsku solidarnost, saradnju i susretanje. Ta podrška treba da ima i formu osnaživanja svih generacija, uključujući starije osobe, da u potpunosti i efikasno učestvuju u ekonomskom, političkom i društvenom životu svojih društava, uključujući i dohodni i volonterski rad.
- Naročito je značajno stvoriti povoljno okruženje za volontiranje u svim uzrastima, uključujući javno priznanje, i olakšati učešće starijih lica koja mogu imati malo ili nimalo pristupa koristima od angažovanja u volontiranju.
- Društvo treba aktivno da suzbija ejdžizam i negativne, diskriminatorne stereotipe i predrasude koje postoje za sve generacije (o starijima se govori da su rigidni, staromodni, nesposobni da se prilagode promenama, da su opterećenje za ekonomiju, a o mladima da su lenji, neobrazovani, bundžije, nevaspitani). Društvo to treba da čini putem edukacije, medijske kampanje, isticanjem primera dobre prakse i socijalne mreže. Kreatori politika treba da budu svesni ove potrebe i da obezbede ambijent u kome je borba protiv ejdžizma utemeljena na konceptu međugeneracijske solidarnosti, promovisanju dobre prakse, ali i odgovarajućoj kaznenoj politici za ozbiljne prekršaje.
- Potrebno je obezbediti i sistemsku podršku za porodične negovatelje koji pružaju usluge i podršku hronično bolesnoj deci ili starijim osobama, a putem javnih politika koje će predvideti olakšice za same negovatelje (rad od kuće, više dana plaćenog odsustva, usklađivanje obaveza na poslu i u porodici, korišćenje plaćenog odsustva u slučaju hitnosti, fleksibilno radno vreme). Isto važi i za razvijanje usluga podrške u zajednici (edukacija negovatelja, informativne usluge, usluga predaha), ali i usluga koje promovišu dobrobit negovatelja (poput grupa za uzajamnu pomoć i podršku).

- Potrebno je stvoriti uslove koji će starijima omogućiti da nastave doprinositi društvu u skladu sa svojim kapacitetima i preferencama. To obuhvata uklanjanje prepreka koje ih isključuju i diskriminišu, ali i promovisanje njihovog socijalnog i ekonomskog doprinosa i uloge koju igraju u porodici i zajednici brigom za članove porodice, održavanjem domaćinstva, volontiranjem i slično.
- Takođe je potrebno imati u vidu da su u Ciljevima održivog razvoja sve generacije, uključujući starije, prepoznate kao punopravni učesnici u procesu razvoja, što obuhvata učešće u procesima donošenja odluka, ali i ravno-pravno uživanje plodova razvoja. Izuzetno je važno da se nijedna generacija ne marginalizuje niti da se minimizuju njene socijalne i ekonomske uloge.
- Neophodno je takođe da se u kontekstu demografskog starenja zauzme perspektiva celoživotnog ciklusa. Pokazuje se da je dostignuti stepen obrazovanja jedan od najsigurnijih prediktora za zdravo starenje,⁴⁰ pa je ulaganje u obrazovanje, kako formalno tako i neformalno tokom čitavog životnog ciklusa, jedna od odgovornosti društva koje planira odgovor na demografske promene.
- Najznačajniji oblik međugeneracijske solidarnosti jeste penzioni fond utemeljen na principu „pay as you go“, to jest tekući sistem penzija u kome doprinosi trenutno zaposlenih služe da se isplate penzije trenutnim pensionerima (sistem koji nije karakteristika samo zemalja poput Srbije, nego i visokorazvijenih država Zapada). S obzirom na to da demografski tokovi u ovom trenutku ugrožavaju održivost tog sistema, jedna od najznačajnijih preporuka odnosi se na pronalaženje načina da se održivost sistema obezbedi i unapredi kako bi se starijima pružila finansijska sigurnost, koja je jedan od važnih pokazatelja kvaliteta života u starosti.
- Javne politike koje promovišu zdravo starenje putem dostupnosti zdravstveno-preventivnih usluga tokom celog životnog ciklusa doprinose da se smanji broj godina provedenih u bolesti i invalidnosti, ne samo starijih već i

40 Active ageing and quality of life in old age / Clemens Tesch-Roemer, German Centre of Gerontology, 2012, UN ECE

budućih starijih osoba. Svetska zdravstvena organizacija je narednu deceniju (2020–2030) proglasila Decenijom zdravog starenja⁴¹ i u to Republika Srbija treba aktivno da se uključi. S druge strane, treći od Ciljeva održivog razvoja⁴² bavi se „Dobrim zdravljem i dobrobiti“. U okviru dosezanja ovog cilja država treba da omogući pristup preventivnim zdravstvenim uslugama svim generacijama, čime će se unaprediti i zdravlje starijih, smanjiti opterećenje bolešću, ali i opterećenje porodice i javnog sektora. Ciljevi održivog razvoja podsećaju da niko ne sme biti zaboravljen. Obaveza je država članica da obezbede ravnopravan pristup uslugama i resursima za pripadnike svih generacija.

- Potrebno je pozitivnim merama javne politike podsticati natalitet. Postojanje dece u porodici je na makronivou značajno zbog stabilnosti društva u ekonomskom i socijalnom smislu, ali je i na nivou porodice na mnogo načina značajno; naime, podaci iz istraživanja pokazuju da postoji korelacija između broja dece i kvaliteta života u starosti. Pronatalitetna politika treba da obuhvati i podršku roditeljima i porodicama s malom decom u smislu dostupnih programa nege i obrazovanja, ali i podrške roditeljima u učestvovanju na tržištu rada pomoću fleksibilnog radnog vremena i slobodnih dana, slično onome što je preporučeno za neformalne negovatelje starijih članova porodice. To je u skladu s preporukama istraživanja Biblioteke Narodne skupštine iz 2017. godine.⁴³

41 <https://www.who.int/ageing/decade-of-healthy-ageing>

42 <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>

43 <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/doc/istrazivanja/Populaciona%20politika%20lat.docx>

PRILOZI

VODIČ ZA ANKETARE

Poštovani,

Ja sam (ime i prezime anketara)_____ i želela/o bih da danas razgovaramo o temama koju su značajne za bolje razumevanje ravnoteže između podrške koju pruža sistem i porodične brige i usluga i njegove povezanosti s kvalitetom života pre svega starijih, ali i drugih članova porodice. Vaše učešće u ovom istraživanju je potpuno dobrovoljno i anonimno.

Projekat realizuje Crveni krst Srbije, a glavni cilj istraživanja jeste prikupljanje podataka o podršci koja postoji u zajednici i podršci porodice i drugih rođaka i prijatelja.

Svrha istraživanja jeste unapređenje kvaliteta ove podrške pisanjem preporuka za donosiocje odluka za bolje planiranje javnih politika kako bi se izgradilo solidarno društvo za sve generacije.

Neka pitanja su lične prirode i odnose se na individualna iskustva, mišljenja i zapažanja, a Vaši odgovori će nam pomoći da bolje sagledamo podršku i kvalitet života svih generacija u Republici Srbiji. Na osnovu tih informacija planirano je kreiranje određenih preporuka za unapređenje međugeneracijske saradnje. Molimo Vas da iskreno odgovorite na pitanja.

Da li ste saglasni da učestvujete u istraživanju (Informisani pristanak)? :

DA

NE

Anketu popunjava anketar.

- Molimo Vas da zbog prirode pitanja intervju sprovedete bez uticaja drugih osoba.
- Ukoliko je starijem licu potrebna pomoć mlađih ukućana, potrebno je da ovi ne sugerišu odgovore ispitaniku.
- Pitanja je potrebno postaviti jasno i glasno.
- Prilikom ispitivanja važno je da pomognete ispitaniku da odgovori na pitanje, a da pritom ne sugerišete odnosno ne namećete svoj stav.
- Ovaj upitnik je anoniman i individualan i popunjava ga anketar na osnovu odgovora anketiranog lica.

1. (De) Demografija

De1. Pol ispitanika

1. Muški
2. Ženski

De2. Koji je datum vašeg rođenja? (dan)(mesec)..... (godina)

De3. Koji je vaš trenutni bračni status? Da li ste ...?

1. U braku
2. U vanbračnoj zajednici (zajedničko življenje)
3. Udovica/ udovac
4. Razvedeni ili razdvojeni
5. Nikada niste bili u braku

De4. Da li živite sami ili sa drugim osobama (u smislu života u istom domaćinstvu i, npr., deljenja troškova života u tom domaćinstvu i zajedničkog obdovanja)?

1. Živim sam/ sama
2. Živim sa drugima

De5. Koliko osoba, uključujući vas živi u vašem domaćinstvu?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

De6. Koliko je osoba u vašem domaćinstvu uzrasta 14 godina ili manje – ako takvih ima?

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

De7. (Ako ispitanik živi sa drugim osobama) Ko živi sa vama? (Obeležite sve odgovore koji se uklapaju)

1. Bračni drug/ partner
2. Majka
3. Otac
4. Baba i/ ili deda
5. Deca
6. Unuci
7. Tazbina
8. Brat ili sestra
9. Drugi rođaci
10. Druge osobe koje mi nisu rođaci

2. (He) Dom i okruženje

He1-3 Koliko godina živite...? (Kod 99 za čitav život, ili broj godina)

He1. – U ovom stanu? 99 Čitavog života (ili:)..... (broj godina sa dve cifre)

He2. – U ovom gradu? 99 Čitavog života (ili:)..... (broj godina sa dve cifre)

He3. – U ovoj zemlji 99 Čitavog života (ili:)..... (broj godina sa dve cifre)

He4. Da li ste vlasnik stana u kome živite ili iznajmljujete?

1. Vlasnik
2. Zajedničko vlasništvo ili nešto slično
3. Iznajmljujem
4. Drugo

He 5-13 Da li imate neki od narednih problema u vezi stanovanja?

He5. Stepenice (unutra ili spolja) ili prilaz?

He6. Preveliko?

He7. Premalo?

He8. Previše udaljeno od prodavnica ili javnog prevoza?

He9. Preskupo?

He10. Problemi sa kadom ili toaletom?

He11. Problemi sa temperaturom (prevruće ili prehladno)?

He12. Problemi sa opravkom kuće ili radom u bašti?

He13. Bilo kakvi drugi problemi?

3. (St) Socio-ekonomski status

St1. Koji je najviši nivo obrazovanja koje ste pohađali?

1. Osnovna škola ili niže od toga
2. Srednja škola
3. Više/ visoko obrazovanje

St2. Da li ste prošli neko stručno osposobljavanje ili ste fakultetski obrazovani? (Ako je odgovor potvrđan u oba slučaja, obeležiti univerzitetsko obrazovanje kao višu kategoriju)

1. Ne
2. stručno osposobljavanje
3. Viša škola
4. Fakultet

St3. Kakav je vaš trenutni (dominantni) status u pogledu rada? Da li ste ...?

1. Zaposleni
2. U penziji/ invalidskoj penziji
3. Domaćica, bez drugog zaposlenja
4. Student
5. Nezaposleni
6. Drugo

St4. (Ako je ispitanik zaposlen): Da li ste u stalnom radnom odnosu ili radite honorarno?

1. Stalni radni odnos (30 ili više časova nedeljno)
2. Honorarni rad (manje od 30 časova nedeljno)

St5. (Ako ispitanik trenutno nije zaposlen): Da li ste ikada bili zaposleni?

1. Ne (Nikada nisam imala/ imao redovan plaćen posao)
2. Da (ali ne u ovom trenutku)

St6. (Ako je ispitanik sada zaposlen ili je bio zaposlen): Koji je/ koji je bio vaš (poslednji) posao?

St. 7 Kojoj od navedenih grupa vaš poslednji posao pripada?

1. Poljoprivrednik
2. Radnik
3. lužbenik
4. Stručnjak (lekar, inženjer, advokat...)
5. Rukovodilac
6. Privatnik
7. Nikada nije bio zaposlen
8. Ostalo

St8. (Ako je ispitanik u braku ili živi sa partnerom) A što se tiče vašeg bračnog saputnika ili partnera da li je on ili ona....?

1. Zaposlen
2. U penziji/ invalidskoj penziji
3. Domaćica, bez drugog zaposlenja
4. Student
5. Nezaposleni
6. Drugo

St9. (Ako je ispitanik u braku ili živi sa partnerom ili je udovac/ udovica): Koje je/ koje je bilo (poslednje) zaposlenje vašeg bračnog druga ili partnera?

St10. Kojoj od navedenih grupa poslednji posao vašeg bračnog druga ili partnera pripada?

1. Poljoprivrednik
2. Radnik
3. Službenik
4. Stručnjak (lekar, inženjer, advokat...)
5. Rukovodilac
6. Privatnik
7. Nikada nije bio zaposlen
8. Ostalo

4. (Ha) Zdravlje i funkcionalna sposobnost

Ha1. Da li ste bili ležali bolesni u poslednjih 12 meseci?

(Ako je odgovor „da“): Koliko je to približno trajalo? Nekoliko dana, jednu nedelju ili duže od jedne nedelje?

1. Ne (nisam u poslednjih 12 meseci)
2. Nekoliko dana
3. Nedelju dana
4. Duže od nedelju dana

Ha2. Da li ste ležali u bolnici tokom poslednjih 12 meseci? (Ako je odgovor „da“): Koliko je to približno trajalo? Nekoliko dana, jednu nedelju ili duže od jedne nedelje?

1. Ne (nisam u poslednjih 12 meseci)
2. Nekoliko dana
3. Nedelju dana
4. Duže od nedelju dana

Ha3. U poređenju sa periodom od pre godinu dana, kako biste danas ocenili svoje opšte zdravstveno stanje? (pročitajte naglas)

1. Mnogo bolje
2. Nešto bolje
3. Otprilike isto
4. Nešto lošije
5. Mnogo lošije

	Bez ograničenja	Mala ograničenja	Velika ograničenja
Ha4. Energične aktivnosti kao što su trčanje, podizanje teških predmeta, naporni sportovi	1	2	3
Ha5. Umerene aktivnosti, kao što je pomeranje stola, guranje usisivača kuglanje, igranje golfa	1	2	3
Ha6. Podizanje ili nošenje torbe sa potrepštinama	1	2	3
Ha7. Penjanje stepenicama na nekoliko spratova	1	2	3
Ha8. Penjanje stepenicama jedan sprat	1	2	3
Ha9. Saginjanje, klečanje, povijanje	1	2	3
Ha10. Hodanje duže od jednog i po kilometra	1	2	3
Ha11. Hodanje kraće od kilometra	1	2	3
Ha12. Hodanje sto metara	1	2	3
Ha13. Kupanje i oblačenje	1	2	3

5. (Se) pomoć i usluge

(Za anketara: Pitajte Se1. za svaku aktivnost u domaćinstvu. Ako je odgovor „da“ nastavite sa pitanjima Se2-7)

Se1. Tokom poslednjih 12 meseci, da li ste dobijali ikakvu pomoć (u kućnim aktivnostima kao što su čišćenje, pranje odeće itd.) od svoje porodice (u kući ili van nje), od strane organizovanih službi (javnih, humanitarnih, ili komercijalnih) ili od nekog drugog kao što su komšije ili prijatelji? (ponovite proceduru za „transport ili kupovina“ kao i „personalna nega ili pomoć sa kupanjem i oblačenjem)

Kućni poslovi Transport ili kupovina Personalna nega

Se1. Da li ste dobijali pomoć?

1. Ne

1. Ne

1. Ne

2. Da

2. Da

2. Da

Se2. (ako je odgovor „da“):

Koliko često ste je dobijali? (pročitajte naglas)

1. Svakodnevno

1.

1.

ili češće

2. Više puta nedeljno

2.

2.

3. Svake nedelje

3.

3.

4. Svake druge nedelje

4.

4.

5. Svakog meseca

5.

5.

6. Nekoliko puta godišnje

6.

6.

7. Ređe od toga

7.

7.

Se3. (ako je odgovor „da“):

Od koga ste dobijali pomoć?

Porodice, službi ili drugih?

(Označiti sve koji se uklapaju)

1. Porodica	1.	1.
1. Službe	1.	1.
1. Drugi	1.	1.

Se4. (ako su od porodice)

Od koga? Kućni poslovi Transport ili kupovina Personalna nega

(Označiti sve koji se uklapaju)

1. Supružnik/ partner	1.	1.
1. Ćerka	1.	1.
1. Sin	1.	1.
1. Snaja	1.	1.
1. Zet	1.	1.
1. Roditelj(i)	1.	1.
1. Baba/deda	1.	1.
1. Unuci	1.	1.
1. Brat/sestra	1.	1.
1. Druga rodbina	1.	1.

Se5. (ako su od službi)

Od koje ste službe dobili pomoć?

Javne, volonterske ili komercijalne?

(Označiti sve koji se uklapaju)

1. Javna	1.	1.
1. Volonterska/ humanitarna	1.	1.
1. Komercijalna/ privatna	1.	1.
1. Ne znam	1.	1.

Se6. (ako su od drugih)

Od prijatelja, suseda, volontera, privatno plaćenih pomagača ili drugih?

(Označiti sve koji se uklapaju)

1. Prijatelji	1.	1.
1. Komšije	1.	1.
1. Volonteri	1.	1.
1. Plaćeni pomagači	1.	1.
1. Drugi	1.	1.

Se7. (Ako su dobili iz više izvora u Se3.)

Koji je glavni izvor pomoći (po obimu) u (aktivnosti) – Porodica, službe ili drugi?

1. Porodica	1.	1.
2. Službe	2.	2.
3. Drugi	3.	3.
4. Ne znam/ ne umem da kažem	4.	4.

(Se8. Ako učesnik ima više od 65 godina, preći na Se9.)

Se8. Tokom poslednjih 12 meseci da li ste koristili bilo koje (druge) usluge za starije kao (pomoć u kući/ kućna nega)? (Pitati da ili ne uslugu po uslugu)

Pomoć u kući

1. Da
2. Ne

Kućna nega

1. Da
2. Ne

Alarm za hitnu pomoć

1. Da
2. Ne

Dnevni centar za starije (za one kojima treba nega)

1. Da
2. Ne

Klub za penzionere (za sve starije)

1. Da
2. Ne

Hrana na točkovima

1. Da
2. Ne

Uslugu prevoza

1. Da
2. Ne

Bilo koju drugu uslugu

1. Da
2. Ne

Se9-15 (Za sve): Da li ste videli (doktora) tokom poslednjih 12 meseci? Ako jeste, da li u poslednjoj nedelji, poslednjem mesecu ili pre toga? (Nastaviti sa Se10-15)

Poslednjih 7 dana	Poslednjeg meseca	Ranije od toga	Ne u poslednjih 12 meseci ili nikada
-------------------	-------------------	----------------	--------------------------------------

Se9. Doktor

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

Se10. Sestra

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

Se11. Zubar

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

Se12. Psihoterapeut

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

Se13. Socijalni radnik

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

Se14. Kućni pomagač/kućni negovatelj

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

Se15. Pedijatar

1.	2.	3.	4.
----	----	----	----

6. (Ch) O deci

Sada želimo da vam postavimo neka pitanja o vašoj deci.

Ch1. Da li imate decu (koja su živa)? Molimo da ovde obuhvatite i biološku i usvojenu kao i decu iz prethodnih veza i brakova.

1. Ne (preći na sekciju 7. A roditeljima)
2. Da

Ch2. (ako je odgovor „da“): Koliko dece?

1 2 3 4 5 6 7 8 9

(Postavite pitanja Ch3-6 o svakom živom detetu. Počnite od najstarijeg i zabeležite njihovo ime na vrhu tabele. Ako dete ima 18 ili više godina nastavite sa Ch7-13)

Najstarije

Drugo po starosti

Treće po starosti

Ch4. Pol ovog deteta?

1. Muški

1. Muški

1. Muški

2. Ženski

2. Ženski

2. Ženski

Ch6. Koliko je ono staro?

..... (dve cifre) (dve cifre)

..... (dve cifre)

(ako je starije od 18, produžiti sa pitanjima Ch7-13. Inače, postaviti Ch4 i Ch6 za ostalu decu)

Ch7. Kakav je bračni status

ovog deteta?

1. U braku	1. U braku	1. U braku
2. Nije u braku	2. Nije u braku	2. Nije u braku
3. Udovac/ udovica	3. Udovac/ udovica	3. Udovac/ udovica
4. Razveden/a
ili razdvojena	4. Razveden/a
ili razdvojena	4. Razveden/a
ili razdvojena
5. Nikad nije bio/la
u braku	5. Nikad nije bio/la
u braku	5. Nikad nije
u braku

Ch8. Da li on/ ona ima svoju decu?

1. Ne	1. Ne	1. Ne
2. Da	2. Da	2. Da

Ch9. (ako je odgovor da)

Koliko dece?

1 2 3 4 5 6+	1 2 3 4 5 6+	1 2 3 4 5 6+

Ch10. Da li je vaše dete

1. Zaposleno	1. Zaposleno	1. Zaposleno
2. U ranoj/
invalidskoj penziji	2. U ranoj/
invalidskoj penziji	2. U ranoj/
invalidskoj penziji
3. Domaćica za sada
bez zaposlenja	3. Domaćica za sada
bez zaposlenja	3. Domaćica za sada
bez zaposlenja
4. Student	4. Student	4. Student
5. Nezaposleno	5. Nezaposleno	5. Nezaposleno
6. Drugo	6. Drugo	6. Drugo

Ch11. Koliko vremena Vam treba da stignete do kuće ovog deteta?

(pročitajte naglas)

(Ako žive zajedno, pređite Na Ch14.)

1. Živimo zajedno	1. Živimo zajedno	1. Živimo zajedno
2. Manje od 10 minuta	2. Manje od 10 minuta	2. Manje od 10 minuta
3. 10-29 minuta	3. 10-29 minuta	3. 10-29 minuta
4. 30-59 minuta	4. 30-59 minuta	4. 30-59 minuta
5. 1-2,9 sati	5. 1-2,9 sati	5. 1-2,9 sati
6. 3 sata i više	6. 3 sata i više	6. 3 sata i više

Ch12. Koliko ste se puta u poslednjih 12 meseci vi i ovo dete

a. Videli?

(pročitajte naglas)

1. Svakodnevno
ili češće	1. Svakodnevno
ili češće	1. Svakodnevno
ili češće
2. Više puta nedeljno	2. Više puta nedeljno	2. Više puta nedeljno
3. Svake nedelje	3. Svake nedelje	3. Svake nedelje
4. Svake druge nedelje	4. Svake druge nedelje	4. Svake druge nedelje
5. Svakog meseca	5. Svakog meseca	5. Svakog meseca
6. Nekoliko puta godišnje	6. Nekoliko puta godišnje	6. Nekoliko puta godišnje
7. Ređe od toga	7. Ređe od toga	7. Ređe od toga

Ch13.

b. Čuli telefonom, pismom, ili imejlom?

(pročitajte naglas)

1. Svakodnevno ili češće	1. Svakodnevno ili češće	1. Svakodnevno ili čeće
2. Više puta nedeljno	2. Više puta nedeljno	2. Više puta nedeljno
3. Svake nedelje	3. Svake nedelje	3. Svake nedelje
4. Svake druge nedelje	4. Svake druge nedelje	4. Svake druge nedelje
5. Svakog meseca	5. Svakog meseca	5. Svakog meseca
6. Nekoliko puta godišnje	6. Nekoliko puta godišnje	6. Nekoliko puta godišnje
7. Ređe od toga	7. Ređe od toga	7. Ređe od toga

Želeli bismo da vam postavimo neka pitanja vezana za pomoć ili podršku koju možda dajete svojoj odrasloj deci (18 godina i više).

Ch14. Tokom poslednjih 12 meseci – Da li ste pružali bilo koju od navedenih vrsti pomoći ili podrške svojoj odrasloj deci, na primer sa (aktivnost)? (Početi sa Ch14 za svaku od aktivnosti. Ako je odgovor „ne“, preći na sledeću aktivnost. Ako je odgovor „da“, pitati Ch15 i Ch16 pre prelaska na narednu aktivnost u domaćinstvu koja je na listi. Nastavite proceduru sa narednim aktivnostima.)

Ch15. (Ako je odgovor „da“) Kom detetu?

Ch16. (Ako je odgovor „da“) Redovno ili povremeno?

Ch14	Ch15	Ch16
Pružena pomoć/ podrška	Kom detetu?	Redovno ili povremeno?

(Ako je odgovor „da“, ubeležiti sve koji se uklapaju: 01=najstarije, 02=sledeće po uzrastu itd.)

Kućne popravke ili rad u bašti

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Prevoz i/ ili kupovina

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Kućni poslovi: čišćenje, pranje odeće itd.

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Lična pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Pomoć u brizi za decu

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Finansijska podrška

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Emocionalna podrška

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Ch17. Tokom poslednjih 12 meseci da li ste dobili bilo koju od sledećih vrsta pomoći od bilo kojeg od vaše odrasle dece, na primer sa (aktivnošću)? (Počnite sa Ch17. za svaku aktivnost. Ako je odgovor ne pređite na sledeću aktivnost. Ako je odgovor da, pitajte Ch18-19 pre prelaska na narednu aktivnost. Nastavite proceduru za sve aktivnosti)

Ch18. Od kog deteta?

Ch19 (ako je odgovor da) Redovno ili povremeno?

Ch17	Ch18	Ch19
Pružena pomoć/ podrška	Od kog deteta?	Redovno ili povremeno?

(Ako je odgovor „da“, ubeležiti sve koji se uklapaju: 01=najstarije, 02=sledeće po uzrastu itd.)

Kućne popravke ili rad u bašti

1. Da	01 02 03 04 05 06	1. redovno
2. Ne		2. povremeno

Prevoz i/ ili kupovina

1. Da	01 02 03 04 05 06	1. redovno
2. Ne		2. povremeno

Kućni poslovi: čišćenje, pranje odeće itd.

1. Da	01 02 03 04 05 06	1. redovno
2. Ne		2. povremeno

Lična pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja

1. Da	01 02 03 04 05 06	1. redovno
2. Ne		2. povremeno

Pomoć u brizi za decu

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Finansijska podrška

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

Emocionalna podrška

1. Da 01 02 03 04 05 06

1. redovno

2. Ne

2. povremeno

(Za anketara: Ako ima više od jednog deteta starijeg od 18 godina, postavite naredno pitanje da biste ustanovili koje je dete ono koje se ovim istraživanjem proučava. Ako je samo jedno dete starije od 18 godina onda je ono to koje se proučava ovim istraživanjem.)

(ako je više od jednog deteta odraslo): Kom detetu je rođendan prvi na redu?

Sada ću vam postaviti neka pitanja o (ime deteta koje se proučava ovim istraživanjem).

(Ubeležiti 01 za najstarije, 02 za naredno itd.) 01 02 03 04 05 06 07 08

Ch21. Kad se sve uzme u obzir, koliko ste vi i ovo dete bliski?

1. Nimalo

2. Ne mnogo

3. Donekle

4. Prilično

5. Veoma

6. Izuzetno

Ch22. U celini, kako se vi i (ovo dete) slažete?

(pročitajte naglas)

1. Ne slažemo se uopšte
2. Ne slažemo se baš dobro
3. Donekle se slažemo
4. Slažemo se prilično
5. Slažemo se veoma dobro
6. Slažemo se izuzetno dobro

Ch23. Kakav je kvalitet komunikacije između Vas i (ovog deteta) – razmena ideja ili razgovor o stvarima koje su vam značajne u ovom periodu Vašeg života?

(pročitajte naglas)

1. Nije uopšte dobar
2. Nije baš dobar
3. Donekle dobar
4. Prilično dobar
5. Vrlo dobar
6. Izuzetno dobar

Ch24. Generalno, koliko su slični vaši stavovi i vrednosti koje cenite u životu onima kod (ovog deteta)?

(pročitajte naglas)

1. Nisu nimalo slični
2. Nisu baš slični
3. Donekle slični
4. Prilično slični
5. Veoma slični
6. Izuzetno slični

Ch25. Uzimajući sve u obzir, koliko sukoba ili tenzije ima između vas i (ovog deteta)?

(pročitajte naglas)

1. Nimalo
2. Malo
3. U određenoj meri
4. Prilično
5. Mnogo
6. Izuzetno mnogo

Ch26. Po vašem osećaju, koliko se (ovo dete) kritički postavlja prema vama ili onome što vi radite?

(pročitajte naglas)

1. Nimalo
2. Malo
3. U određenoj meri
4. Prilično
5. Mnogo
6. Izuzetno mnogo

Ch27. Koliko se (ovo dete) prepire sa vama?

(pročitajte naglas)

1. Nimalo
2. Malo
3. U određenoj meri
4. Prilično
5. Mnogo
6. Izuzetno mnogo

(Za anketara: Ako su odgovori 2-6 na ijedno od pitanja Ch25-27, nastavite sa Ch28.
U suprotnom, pređite na Ch30)

Ch28. Da li mi možete reći oko čega ste imali neslaganja sa detetom tokom protekle godine?

(pročitajte naglas)

1. Svakodnevna mala nerviranja
1. Novac (dug, pozajmljivanje, budžetiranje troškova)
1. Roditeljstvo (Briga o deci, kažnjavanje, edukacija)
1. Droga, alkohol, pušenje
1. Verovanja i vrednosti
1. Nega članova porodice sa invaliditetom
1. Dužnosti i odgovornosti
1. Drugo

Ch29. Da li je sukob negativno uticao na vaš odnos sa ovim detetom? Ako jeste, koliko?

(pročitajte naglas)

1. Nije uopšte
2. Malo
3. Donekle
4. Prilično
5. Mnogo
6. U ogromnoj meri

Ch30. Ponekada članovi porodice imaju izmešana osećanja u odnosima sa drugim članovima porodice. Što se tiče (deteta koje se proučava ovim istraživanjem), koliko često vam se dešava da imate izmešana osećanja u vezi sa njom/ njim?

(pročitajte naglas)

1. Veoma često
2. Često
3. Ponekad
4. Retko
5. Nikad

Ch31. Svaki odnos ima i prijatne i neprijatne aspekte. Kad se sve uzme u obzir, kako biste vi opisali svoj odnos sa (detetom koje se proučava ovim istraživanjem)?

(pročitajte naglas)

1. Gotovo uvek prijatan
2. Češće prijatan nego neprijatan
3. Podjednako prijatan i neprijatan
4. Češće neprijatan nego prijatan
5. Gotovo uvek neprijatan

Ch32. U svakoj porodici ima situacija gde će članovi učiniti sve da očuvaju porodičnu harmoniju ili gde će dopustiti da dođe do sukoba. Kada ste u pitanju vi i (dete koje se proučava ovim istraživanjem), kada se ovakve situacije dese.....

(pročitajte naglas)

1. Skoro uvek pokušavamo da očuvamo porodičnu harmoniju
2. Češće pokušavamo da očuvamo porodičnu harmoniju nego što ulazimo u sukob
3. I pokušavamo da očuvamo porodičnu harmoniju i dopuštamo da se desi sukob
4. Češće ulazimo u sukob nego što pokušavamo da očuvamo porodičnu harmoniju
5. Gotovo uvek dopuštamo da se sukobi dese
6. Ne znam, ni jedan od ponuđenih odgovora

7. (Pa) O RODITELJIMA

Želeli bismo da vam sada postavimo pitanja o vašim roditeljima...

Pa1. Da li su vam roditelji još uvek živi? (Ako je odgovor „da“): Da li su i majka i otac još živi?

1. Ne (preći na sekciju 8. Ostala rodbina)
2. Da, samo majka
3. Da, samo otac
4. Da, i otac i majka

Pa2. (Ako su oba roditelja živa): Da li vaši roditelji žive zajedno?

1. Da
2. Ne

(ZA ANKETARA: Postaviti pitanja o svakom od roditelja ako su živi. Prvo za majku a onda ponovo za oca.)

Pa3. Koliko vam je star/a (roditelj)

Majka

..... (dve cifre)

Otac

..... (dve cifre)

Pa4. Kakav je bračni status (roditelja)

1. U braku

2. Vanbračna zajednica

3. Udovica

4. Razvedena/ razdvojena

5. Nikada nije bila u braku

1. U braku

2. Vanbračna zajednica

3. Udovac

4. Razveden/razdvojen

5. Nikada nije bio u braku

Pa5. Da li vaš (roditelj) živi kod kuće ili u domu za starije/ gerontološkoj ustanovi/ bolničkom smeštaju?

1. Kod kuće	1. Kod kuće
2. U institucionalnom smeštaju	2. U institucionalnom smeštaju

Pa7. Ko još živi sa (ovim roditeljom) (obeležiti sve odgovore koji se uklapaju)?

1. Deca	1. Deca
2. Roditelji (ovog roditelja)	2. Roditelji (ovog roditelja)
3. Drugi	3. Drugi
4. Živi sam/ sama	4. Živi sam/ sama

Pa9. Da li je (ovaj roditelj)...?

(pročitajte naglas)

1. Zaposlena	1. Zaposlen
2. U penziji/ invalidskoj penziji	2. U penziji/ invalidskoj penziji
3. Stara se o domaćinstvu,
bez drugog zaposlenja	3. Stara se o domaćinstvu
bez drugog zaposlenja
4. Studentkinja	4. Student
5. Nezaposlena	5. Nezaposlen
6. Drugo	6. Drugo

Pa10. Koliko dugo treba da se putuje da bi se stiglo do (ovog roditelja)?

(naglas pročitajte)

1. Živimo zajedno	1. Živimo zajedno
2. Manje od 10 minuta	2. Manje od 10 minuta
3. 10-29 minuta	3. 10-29 minuta
4. 30-59 minuta	4. 30-59 minuta
5. 1-2 sata	5. 1-2 sata

(Ako žive zajedno, preći na pitanje Pa13.)

Pa11. Koliko ste se puta u poslednjih 12 meseci vi i (ovaj roditelj) videli (imali lični kontakt)

(naglas pročitajte)

1. Svakog dana ili češće	1. Svakog dana ili češće
2. Više puta nedeljno	2. Više puta nedeljno
3. Približno svake nedelje	3. Približno svake nedelje
4. Približno svake druge nedelje	4. Približno svake druge nedelje
5. Približno svakog meseca	5. Približno svakog meseca
6. Nekoliko puta godišnje	6. Nekoliko puta godišnje
7. Ređe od toga	7. Ređe od toga

Pa13. Uzimajući sve u obzir, koliko se osećate bliskim sa (ovim roditeljom)?

(naglas pročitajte)

1. Uopšte nismo bliski	1. Uopšte nismo bliski
2. Nismo mnogo bliski	2. Nismo mnogo bliski
3. Donekle smo bliski	3. Donekle smo bliski
4. Prilično smo bliski	4. Prilično smo bliski
5. Veoma smo bliski	5. Veoma smo bliski
6. Izuzetno smo bliski	6. Izuzetno smo bliski

Pa14. U celini, koliko se dobro Vi i (ovaj roditelj) slažete?

1. Nimalo se ne slažemo	1. Nimalo se ne slažemo
2. Ne slažemo se mnogo	2. Ne slažemo se mnogo
3. Donekle se slažemo	3. Donekle se slažemo
4. Dosta se dobro slažemo	4. Dosta se dobro slažemo
5. Veoma se dobro slažemo	5. Veoma se dobro slažemo
6. Izuzetno se dobro slažemo	6. Izuzetno se dobro slažemo

Pa25. Da li je nekom od vaših roditelja potrebna redovna pomoć u kućnim poslovima, kao što su čišćenje ili pranje odeće? (Ako je odgovor „da“): da li je njemu ili njoj takođe potrebna direktna pomoć: nega ili pomoć sa kupanjem ili oblačenjem?

Majka

Otac

1. Nije potrebna redovna pomoć	1. Nije potrebna redovna pomoć
2. Potrebna redovna pomoć za kućne poslove	2. Potrebna redovna pomoć za kućne poslove
3. Potrebna direktna pomoć	3. Potrebna direktna pomoć

Pa27. Tokom poslednjih 12 meseci – Da li ste pružali bilo koju od navedenih vrsta pomoći ili podrške bilo kojem od vaših roditelja, na primer u ovim aktivnostima (aktivnost)? (Početi sa pa27. Ako je odgovor „ne“, preći na sledeću aktivnost. Ako je odgovor „da“ pitati Pa28 i Pa29 pre prelaska na narednu aktivnost na spisku. Ako roditelji žive zajedno spojiti odgovore za majku i oca (pomoć oboma) = isti odgovor za oboje)

Pa28 (Ako je odgovor „da“) Kojem roditelju?

Pa29. (Ako je odgovor „da“) Redovno ili povremeno?

Pa27. Pružena pomoć	Pa. 28 Kome?	Pa29. Redovno ili povremeno?
	(Ako je odgovor „da“,	(Ako je odgovor „da“)
	ubeležiti majku, oca ili oboje)	

Popravka kuće ili rad u vrtu

1. Ne

2. Da 1. Majka 1. Otac

1. redovno 2. Povremeno

Transport ili kupovina

1. Ne

2. Da 1. Majka 1. Otac

1. redovno 2. Povremeno

Kućni poslovi (čišćenje, pranje odeće itd.)

1. Ne

2. Da 1. Majka 1. Otac

1. redovno 2. Povremeno

Direktna pomoć: nega, pomoć sa kupanjem ili oblačenjem

1. Ne

2. Da 1. Majka 1. Otac

1. redovno 2. Povremeno

Pomoć oko brige za decu

1. Ne

2. Da 1. Majka 1. Otac

1. redovno 2. Povremeno

Finansijska pomoć

1. Ne

2. Da 1. Majka 1. Otac

1. redovno 2. Povremeno

Emocionalna podrška

1. Ne

2. Da 1. Majka 1. Otac

1. redovno 2. Povremeno

8 (Of) Druga rodbina

Sada ćemo Vam postavljati pitanja o ostaloj rodbini.... (ZA ANKETARA – Prvo postavite pitanje Of1 za sestre i braću pa se vratite na Of1 za babe i dede i nastavite Of5-6 ako ima živih baba i deda. Onda se vratite na Of1 za unuke i nastavite Of5-6 ako ima unuka starijih od 18 godina)

Of1. Da li imate (braću ili sestre) (još uvek žive) (ako je odgovor „ne“, preći na naredno pitanje) (ako je odgovor „da“): Koliko ih imate (još uvek živih)?
(Nastaviti sa Of5-6).

	Braća/sestre	Deda/baba	Unuci
Of1 Broj	0 1 2 3 4 5	0 1 2 3 4 5 6+	0 1 2 3 4 5 6+

Of5. U toku poslednjih 12 meseci – Da li ste pružali bilo koju vrstu pomoći ili podrške bilo kojim od svojih deda ili baba (odraslim unucima) – na primer u opravkama kuće, radu u bašti, transportu ili kupovini, poslovima u domaćinstvu, direktnom pružanju nege, finansijskoj ili emocionalnoj podršci?

Of6. (ako je odgovor „da“): Redovno ili povremeno?

	Babi i deda	Unucima
Of5. Pružena pomoć	Of6. Redovna ili povremena	Of5. Pružena pomoć
Of6. Redovna ili povremena	(ako je odgovor „da“)	(ako je odgovor „da“)
1. Ne		1. Ne
2. Da	1. Redovno 2. Povremeno	2. Da 1. Redovno 2. Povremeno

9. (So) Socijalni kapital

Sada bismo da se bavimo drugim socijalnim odnosima, izvan porodice.

So1. Da li imate bliske prijatelje (koji nisu članovi porodice)?

1. Ne
2. Da

So2. Koliko ste često u poslednjih godinu dana videli (bilo kog od bliskih prijatelja) (naglas pročitajte)

1. Svakodnevno ili češće
2. Više puta nedeljno
3. Svake nedelje
4. Svake druge nedelje
5. Svakog meseca
6. Nekoliko puta godišnje
7. Ređe od toga

So3. Koliko ste često u poslednjih godinu dana bili u kontaktu telefonom, pismom ili imejlom? (naglas pročitajte)

1. Svakodnevno ili češće
2. Više puta nedeljno
3. Svake nedelje
4. Svake druge nedelje
5. Svakog meseca
6. Nekoliko puta godišnje
7. Ređe od toga

So4. Da li ste član bilo kakvog dobrovoljnog udruženja, organizacije ili kluba – ili učestvujete u njihovom radu?

1. Ne
2. Da

10. (Va) Vrednosti

Sada želimo da Vas pitamo kolika je po Vašem mišljenju odgovornost sa jedne strane porodice a sa druge strane države prema starijim osobama u stanju potrebe. Molimo da odgovorite na pitanja u skladu sa svojim uverenjima a ne u skladu sa trenutnim okolnostima u kojima se vaša porodica nalazi.

Va1-3 Kolika je, po Vašem mišljenju odgovornost porodice a kolika države za..... (pročitajte naglas)

Sva na porodici	Uglavnom na porodici	Podjednako	Uglavnom na državi	Sva na državi	Ništa od ovog
--------------------	-------------------------	------------	-----------------------	------------------	------------------

Va1. Pružanje finansijske pomoći starijima kojima je potrebna

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Va2. Pružanje pomoći starijima u kućnim poslovima (čišćenje, Pranje)

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Va3. Pružanje direktne pomoći starijima kojima je potrebna (nega, ili pomoć pri kupanju i oblačenju)

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Va4-8 Sada bismo da pričamo o vašim uverenjima vezanim za odgovornosti između odrasle dece i starijih roditelja. Molim da mi kažete koliko se slažete ili ne slažete sa sledećim izjavama (pročitajte naglas)

Porodica u potpunosti	Uglavnom porodica	Oboje podjednako	Uglavnom država	Država u potpunosti	Nijedno
--------------------------	----------------------	---------------------	--------------------	------------------------	---------

Va4. Odrasla deca treba da žive blizu starijih roditelja da bi im pomagala ako je potrebno

1 2 3 4 5 6

Va5. Odrasla deca treba da budu spremna da žrtvuju ponešto namenjeno svojoj

deci da bi pomogli svojim starijim roditeljima

1 2 3 4 5 6

Va6. Stariji treba da se oslanjanju na svoju odraslu decu da im pomognu u stvarima koje rade

1 2 3 4 5 6

Va7. Roditelji imaju prava na neku vrstu nadoknade za žrtve koje su podneli za svoju decu.

1 2 3 4 5 6

Va8. Odrasle ćerke su odgovornije za svoje starije roditelje nego odrasli sinovi

1 2 3 4 5 6

Va9. U godinama koje dolaze biće više starijih osoba kojima će biti potrebni briga, pomoć i nega. Po vašem mišljenju, ko treba da bude prvenstveno odgovoran za zadovoljavanje ovih rastućih potreba? Da li su to porodica, javne službe, volonterske organizacije, privatni sektor, ili drugi, kao što su prijatelji i komšije? (pročitajte naglas)

1. Porodica
2. Javne službe
3. Volonterske organizacije
4. Privatni sektor
5. Drugi
6. Ne znam

Va10. Po vašem mišljenju, kako treba pokriti povećane troškove brige o starijima u godinama koje dolaze? Molimo da odgovorite tako što ćete reći koliko se slažete ili se ne slažete sa svakim od sledećih iskaza (pročitajte naglas)

Potpuno se slažem	Slažem se	Ni jedno ni drugo	Ne slažem se	Ni malo se ne slažem	Ništa od ovog
----------------------	-----------	----------------------	--------------	-------------------------	------------------

Va10. Brigu za starije treba sve više finansirati kroz privatni sektor

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Va11. Stariji bi trebalo da nešto više plaćaju za pomoć i usluge koje dobijaju

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Va12. Odrasla deca treba više da plaćaju za usluge koje dobijaju njihovi stariji roditelji

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Va13. Poreze treba malo povećati da bi se finansirala briga za starije

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Va14. Više javnih sredstava treba da se koristi za brigu o starijima ali bez povećanja poreza

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

11. (Pr) Preference

Pr1. Sada bismo da pričamo o vašim ličnim preferencama. Recimo da se desi da vam je potrebna dugoročna pomoć, i to redovna, sa kućnim poslovima kao što je čišćenje, pranje odeće itd. Od koga biste pre svega voleli da dobijete ovu pomoć? Od porodice, od organizovanih službi ili od nekog drugog?

1. Porodica (preći na Pr2)
2. Službe (preći na Pr3)
3. Drugi (preći na Pr4)
4. Ne znam, zavisi (preći na pr5)

**Pr2. (Ako je odgovor „porodica“) Od koga u okviru porodice?
(Obeležiti sve odgovore koji važe)**

- 1 Bračni drug/ partner
- 1 Ćerka
- 1 Sin
- 1 Snaja
- 1 Zet
- 1 Roditelj(i)
- 1 Baka i deka
- 1 Unuci
- 1 Braća/ sestre
- 1 Druga rodbina

**Pr3 (Ako je odgovor „službe“) Da li su to javne službe dobrotvorne organizacije ili komercijalne (privatne) službe?
(Obeležiti sve odgovore koji važe)**

- 1 Javne službe
- 1 Dobrotvorne/ volonterske
- 1 Komercijalne/ privatne
- 1 Ne znam

Pr4. (Ako je odgovor „drugi“) od prijatelja, komšija, volontera, plaćenih pomagača ili drugih?

(Obeležiti sve odgovore koji važe)

- 1 prijatelji
- 1 Komšije
- 1 Volonteri
- 1 Plaćeni pomagači
- 1 Drugi

Pr5. Ako ne bi bilo moguće da više živite samo u svojim starijim godinama i morali biste da birate između toga da živite sa svojim detetom ili u rezidencijalnom ili institucionalnom smeštaju, šta biste pre odabrali?

1. Da živite sa detetom
2. Rezidencijalni ili institucionalni smeštaj
3. Ne znam, zavisi
4. Pitanje se ne odnosi na mene, nemam decu

12. (Co) Prevazilaženje

C01-5 Molimo vas da označite koliko se slažete ili ne slažete sa narednim iskazima (pročitajte naglas)

Potpuno se slažem	Slažem se	Ni jedno ni drugo	Ne slažem se	Ni malo se ne slažem	Ništa od ovog
----------------------	-----------	----------------------	--------------	-------------------------	------------------

Co1. Generalno, nisam dugo uznemiren/a zbog propuštene prilike

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Co2. Ako ne dobijem nešto što želim, ja to pošteno prihvatam

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Co3. Kada se suočim sa razočaranjem, obično sebe podsetim da su druge stvari u životu jednako važne

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Co4. Veoma mi teško pada da prihvatim gubitak ili poraz

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Co5. Nisam zadovoljan/ zadovoljna sem ako se sve dešava tačno onako kako ja želim

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

13. (Q) Kvalitet života

Q1-10 Pročitacu reči koje označavaju osećanja i emocije, a vi mi recite da li ste se tako osećali u poslednje dve nedelje i koliko (pročitajte naglas)

	Ni malo	Malo	Umereno	Veoma	Izuzetno
Q1 Pod stresom	1	2	3	4	5
Q2 Uzbuđeno	1	2	3	4	5
Q3 Uznemireno	1	2	3	4	5
Q4 Uplašeno	1	2	3	4	5
Q5 Pun/a entuzijazma	1	2	3	4	5
Q6 Uzbunjeno	1	2	3	4	5
Q7 Inspirisano	1	2	3	4	5
Q8 Nervozno	1	2	3	4	5
Q9 Odlučno	1	2	3	4	5
Q10 Zabrinuto	1	2	3	4	5

Naredna pitanja bave se kvalitetom vašeg života i time kako se osećate u vezi zdravlja i drugih oblasti života. Molimo vas da razmislite o svom životu u poslednje dve nedelje i odaberete odgovor koji najbliže opisuje ono kako se osećate (pročitajte naglas).

Vrlo loše	Loše	Ni dobro ni loše	Dobro	Vrlo dobro
-----------	------	------------------	-------	------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Q11 Kako biste ocenili kvalitet svog života?

Vrlo loše	Loše	Ni dobro ni loše	Dobro	Vrlo dobro
-----------	------	------------------	-------	------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Q12 Ocena svoje sposobnosti da se krećete?

Vrlo loše	Loše	Ni dobro ni loše	Dobro	Vrlo dobro
-----------	------	------------------	-------	------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Naredna pitanja se tiču toga koliko ste iskusili sledeće stvari u poslednje dve nedelje

Q13 U kojoj meri vas je fizički bol sprečavao u obavljanju onog što je trebalo da obavite?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Izuzetno
---------	------	---------	-------	----------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Q14 Koliko Vam je potrebno medicinske pomoći da biste funkcionisali na dnevnom planu?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Izuzetno
---------	------	---------	-------	----------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Q15 Koliko uživate u životu?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Izuzetno
---------	------	---------	-------	----------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Q16 U kojoj meri je vaš život ispunjen smislom?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Izuzetno
1	2	3	4	5

Q17 Koliko ste u stanju da se dobro skoncentrišete?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Izuzetno
1	2	3	4	5

Q18 Koliko se bezbedno osećate u svakodnevnom životu?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Izuzetno
1	2	3	4	5

Q19 Koliko je zdravo vaše fizičko okruženje?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Izuzetno
1	2	3	4	5

Q20 Da li imate dovoljno energije za svakodnevni život?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q21 Da li ste u stanju da prihvatite svoju telesnu konstituciju?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q22 Imate li dovoljno novca za svoje potrebe?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q23 Koliko su vam dostupne informacije koje su vam potrebne za svakodnevni život?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q24 U kojoj meri imate mogućnosti za zabavu i rekreaciju?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Naredna pitanja se tiču toga koliko se dobro ili zadovoljno osećate u vezi sa različitim aspektima života tokom prethodne dve nedelje.

Q25 Koliko ste zadovoljni svojim zdravljem?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q26 Koliko ste zadovoljni svojim spavanjem?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q27 Koliko ste zadovoljni svojom sposobnošću da obavljate dnevne aktivnosti?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q28 Koliko ste zadovoljni svojim kapacitetom da radite?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q29 Koliko ste zadovoljni sobom?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q30 Koliko ste zadovoljni ličnim odnosima koje imate?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q31 Koliko ste zadovoljno svojim seksualnim životom?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q32 Koliko ste zadovoljni podrškom koju dobijate od prijatelja?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q33 Koliko ste zadovoljni uslovima u vašem životnom prostoru?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q34 Koliko ste zadovoljno pristupom uslugama zdravstvene zaštite?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q35 Koliko ste zadovoljno prevozom?

Ni malo	Malo	Umereno	Mnogo	Potpuno
1	2	3	4	5

Q36 Generalno, koliko ste zadovoljni svojim životom?

Veoma nezadovoljan/a	Nezadovoljan/a	Ni jedno ni drugo	Zadovoljan/a	Potpuno zadovoljan/a
1	2	3	4	5

Q37 Koliko ste zadovoljni podrškom od strane porodice?

Veoma nezadovoljan/a	Nezadovoljan/a	Ni jedno ni drugo	Zadovoljan/a	Potpuno zadovoljan/a
1	2	3	4	5

Q38 Koliko ste zadovoljni svojom finansijskom situacijom?

Veoma nezadovoljan/a	Nezadovoljan/a	Ni jedno ni drugo	Zadovoljan/a	Potpuno zadovoljan/a
1	2	3	4	5

Naredna dva pitanja se tiču toga koliko ste često iskusili sledeće stvari u poslednje dve nedelje.

Q39 Koliko često imate negativna osećanja: neraspoloženost, očaj, uznemirenost, depresiju?

Nikada	Retko	Počesto	Vrlo često	Stalno
1	2	3	4	5

Q40 Koliko se često osećate usamljeno?

Nikada	Retko	Počesto	Vrlo često	Stalno
1	2	3	4	5

14. (In) Prihodi

Sada bismo želeli da razgovaramo o vašoj finansijskoj situaciji

In1. Koji od brojeva na ovoj kartici najbolje predstavlja prihod vašeg domaćinstva iz svih izvora u toku jednog meseca, uključujući penziju i druga davanja ali nakon što se naplate porezi i doprinosi? (Pokažite karticu)

- 1 Najniži nivo
- 2 ...
- 3 ...
- 4 ...
- 5 ...
- 6 ...
- 7 ...
- 8 ...
- 9 ...
- 10 Najviši nivo
- 98 Ne umem da kažem
- 99 Odbija da odgovori

**In2. Kako biste opisali svoju trenutnu finansijsku situaciju?
(pročitajte naglas)**

- 1. Veoma udobna
- 2. Udobna
- 3. Moram da pazim ali se snalazim
- 4. Imam problem da spojim kraj sa krajem
- 5. Veoma je teško

15. (Mi) Razno

Mi1 Kojoj etničkoj grupi biste naveli da pripadate? (svaki partner treba da odabere za sebe)

Mi2 (ako je relevantno) Iz kog ste dela zemlje? (svaki partner treba da odabere za sebe)

Mi3 Da li ste vernik? (Ako da) Koje vere?

1. Ne
2. Pravoslavac
3. Katolik
4. Protestant
5. Jevrejin
6. Musliman
7. Drugo

Mi4 Da li sebe smatrate... (pročitajte naglas)

1. Nimalo religioznim
2. Donekle religioznim
3. Umereno religioznim
4. Veoma religioznim
5. Ne znam

Mi5 Na političkom spektru od levice do desnice, da li sebe vidite... (pročitajte naglas)

1. Sasvim levo
2. Donekle levo
3. Centar
4. Donekle desno
5. Sasvim desno
6. Ne znam

Hvala vam. Možda ćemo u budućnosti ponovo doći da vam postavimo još neka pitanja. Da li biste na ovo pristali?

1. Da
2. Ne

TABELE

Prilog 1

Tabela 1. Bračni status prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno	
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski
U braku	12.4	22.4	17.4	57.0	60.3	58.7	55.9	29.2	40.2	42.0	37.7
Vanbrač- na zaj.	6.0	8.9	7.4	9.9	6.0	7.9	2.0	2.1	2.0	6.2	5.3
Udovica	0.0	0.0	0.0	0.8	4.4	2.6	25.0	53.8	41.9	8.0	22.0
Razveden	0.0	2.3	1.2	7.4	13.9	10.7	8.8	9.0	8.9	5.4	8.8
Nikad u braku	81.7	66.4	74.1	24.8	15.5	20.0	8.3	5.9	6.9	38.4	26.3

Tabela 2. Struktura domaćinstva prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno	
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski
Živi sam/a	12.1	12.0	12.1	15.1	11.6	13.3	31.0	44.3	38.8	19.0	24.1
Sa drugi- ma	87.9	88.0	87.9	84.9	88.4	86.7	69.0	55.7	61.2	81.0	75.9

Tabela 3. Nivo obrazovanja prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Osnovna škola	1.4	3.7	2.5	7.5	4.4	5.9	22.9	39.7	32.7	10.3	17.6	14.2
Srednja škola	65.1	52.3	58.7	57.3	48.4	52.7	43.4	38.7	40.7	55.5	45.8	50.4
Visoko	33.5	44.0	38.8	35.3	47.2	41.4	33.7	21.6	26.6	34.2	36.6	35.5

Tabela 4. Trenutni radni status prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Zaposlen	50.0	45.2	47.6	79.2	77.4	78.3	7.4	5.2	6.1	47.4	40.7	43.8
U penziji	0.9	0.0	0.5	3.3	4.0	3.7	86.8	78.4	81.9	28.5	31.1	29.9
Domaćica	0.0	3.2	1.6	0.0	6.7	3.5	0.0	12.2	7.1	0.0	7.8	4.2
Student	23.6	26.7	25.2	0.0	0.8	0.4	0.5	0.0	0.2	7.8	7.9	7.9
Nezaposlen	20.8	20.3	20.5	16.3	8.7	12.4	3.9	3.1	3.5	13.9	9.9	11.8
Drugo	4.7	4.6	4.7	1.3	2.4	1.8	1.5	1.0	1.2	2.4	2.5	2.5

Tabela 5. Zaposlenost prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Ne	64.9	57.0	60.7	15.0	34.1	25.0	2.5	28.6	17.2	29.3	40.0	35.1
Da, ali ne u ovom trenutku	35.1	43.0	39.3	85.0	65.9	75.0	97.5	71.4	82.8	70.7	60.0	64.9

Tabela 6. Subjektivna ocena finansijske situacije prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Veoma udobna	2.8	6.6	4.7	6.3	3.6	4.9	4.4	2.1	3.1	4.6	3.9	4.2
Udobna	38.3	34.7	36.5	27.9	31.2	29.6	26.1	20.1	22.6	30.7	28.0	29.3
Moram da pazim	41.6	42.3	41.9	36.7	42.4	39.6	41.9	40.1	40.9	39.9	41.5	40.7
Problem da spojim	9.8	13.1	11.5	17.9	15.6	16.7	14.8	18.3	16.8	14.3	15.9	15.2
Veoma je teško	7.5	3.3	5.4	11.3	7.2	9.2	12.8	19.4	16.6	10.5	10.7	10.6

Tabela 7. Fizičko funkcionisanje SF12 prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Loše	3.3	1.4	2.4	1.7	3.2	2.5	20.0	32.8	27.4	7.9	13.8	11.0
O srednje	1.9	3.3	2.6	7.2	13.4	10.4	45.5	42.7	43.9	17.3	21.5	19.5
Dobro	94.8	95.2	95.0	91.1	83.4	87.2	34.5	24.5	28.7	74.8	64.7	69.4

Fizičko zdravlje je mereno pomoću SF36 skale Fizičko funkcionisanje; vrednosti su grupisane kao kategorije: loše:0-40, srednje: 45-80, dobro: 85-100.

Tabela 8. Pomoć u kućnim poslovima prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Da	62.7	68.7	65.7	69.7	65.5	67.5	52.7	51.1	51.8	62.1	60.9	61.5
Ne	37.3	31.3	34.3	30.3	34.5	32.5	47.3	48.9	48.2	37.9	39.1	38.5

Tabela 9. Pomoć u transportu ili kupovini prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Da	72.4	72.4	72.4	79.1	68.4	73.6	56.2	50.9	53.1	69.9	62.9	66.1
Ne	27.6	27.6	27.6	20.9	31.6	26.4	43.8	49.1	46.9	30.1	37.1	33.9

Tabela 10. Pomoć za ličnu negu prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Da	97.0	98.5	97.8	98.2	97.4	97.8	86.7	84.2	85.2	94.3	92.7	93.4
Ne	3.0	1.5	2.2	1.8	2.6	2.2	13.3	15.8	14.8	5.7	7.3	6.6

Tabela 11. Korišćenje usluga za starije (65+) prema polu i starosnim kategorijama

	65+		
	muški	ženski	ukupno
Nijedna	71.2	58.5	64.0
1-2	25.4	35.5	31.1
3-4	3.4	4.7	4.1
5+	0.0	1.3	0.7

Odnosi se na usluge: pomoć u kući, lična nega, alarm za hitnu pomoć, dnevni centar za starije, klub penzionera, hrana na točkovima, prevoz i druge usluge

Tabela 12. Broj dece prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Nijedno	88.0	73.7	80.6	31.8	22.2	26.8	17.1	13.0	14.7	43.7	32.3	37.5
1	5.1	8.6	6.9	18.6	25.1	22.0	20.7	29.6	25.9	15.3	12.5	19.2
2	5.7	14.5	10.2	38.2	42.4	40.4	51.8	49.6	50.5	33.0	37.8	35.6
3+	1.1	3.2	2.2	11.4	10.3	10.8	10.4	7.8	8.9	8.0	7.4	7.7

Tabela 13. Roditelji prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Nema	6.0	4.2	5.1	29.4	18.4	23.7	89.7	94.0	92.2	39.0	40.7	39.9
Samo majka	16.1	21.5	18.8	22.1	28.2	25.2	6.5	4.0	5.1	15.5	17.7	16.6
Samo otac	2.3	2.3	2.3	9.5	6.9	8.2	1.1	0.8	0.9	4.6	3.4	4.0
Oboje	75.6	72.0	73.8	39.0	46.5	42.9	2.7	1.2	1.8	40.9	38.3	39.5

Tabela 14. Rođaci prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Nijednan	10.7	9.4	10.1	12.1	2.9	7.4	12.6	12.7	12.6	11.7	8.1	9.9
1	68.9	63.7	66.4	71.8	76.0	73.9	47.2	46.0	46.6	64.2	62.7	63.4
2	14.1	21.1	17.5	12.6	14.9	13.8	21.3	28.7	25.3	15.5	21.2	18.4
3+	6.2	5.8	6.0	3.4	6.3	4.9	18.9	12.7	15.5	8.6	8.1	8.3

Tabela 15. Baba i deda prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Nijednan	17.6	20.9	19.1	66.7	64.9	65.9	100.0	100.0	100.0	44.2	44.6	44.4
1	32.8	19.1	26.4	18.2	28.1	22.8	0.0	0.0	0.0	23.7	19.2	21.6
2	31.2	33.6	32.3	6.1	5.3	5.7	0.0	0.0	0.0	19.2	20.7	19.9
3 i 4	18.4	26.4	22.1	9.1	1.8	5.7	0.0	0.0	0.0	12.9	15.5	14.1

Tabela 16. Unuci prema polu i starosnim kategorijama

	35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Nijednan	80.0	67.4	73.6	15.0	6.9	10.3	50.2	36.0	42.6
1	6.7	17.4	12.1	15.0	15.2	15.1	9.4	13.1	11.4
2	13.3	4.3	8.8	26.2	33.8	30.6	16.7	21.6	19.4
3+	0.0	10.9	5.5	43.9	44.1	44.0	23.6	29.2	26.7

Tabela 17. Odrasli unuci prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Nijednan				70.0	100.0	85.0	20.0	11.1	14.7	29.2	21.6	24.7
1				0.0	0.0	0.0	18.3	18.9	18.7	15.3	16.7	16.1
2				10.0	0.0	5.0	26.7	34.4	31.3	23.6	30.4	27.6
3+				20.0	0.0	10.0	35.0	35.6	35.3	31.9	31.4	31.6

Tabela 18. Bliski prijatelji prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Da	2.3	2.3	2.3	5.0	4.8	4.9	15.7	17.1	16.5	7.4	8.7	8.1
Ne	97.7	97.7	97.7	95.0	95.2	95.1	84.3	82.9	83.5	92.6	91.3	91.9

Tabela 19. Kvalitet života prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Veoma loš	1.4	0.0	0.7	2.5	0.0	1.2	2.9	7.0	5.3	2.3	2.7	2.5
Loš	2.3	1.4	1.8	3.3	4.8	4.1	11.2	10.2	10.6	5.4	5.8	5.6
Ni dobar ni loš	23.9	17.1	20.5	27.9	27.0	27.4	42.0	38.9	40.2	30.9	28.7	29.7
Dobar	53.2	57.9	55.5	47.9	54.8	51.4	37.6	37.2	37.3	46.5	49.0	47.8
Veoma dobar	19.3	23.6	21.4	18.3	13.5	15.9	6.3	6.7	6.5	14.9	13.8	14.3

Tabela 20. Zadovoljstvo životom prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Veoma neza- dovoljan	1.1	0.0	0.6	1.0	0.9	1.0	3.6	3.6	3.6	1.8	1.7	1.7
Neza- dovoljan	4.9	1.8	3.4	6.5	4.7	5.6	9.1	12.0	10.8	6.8	6.6	6.7
Ni	11.0	8.8	9.9	14.6	15.6	15.1	31.5	27.1	29.0	18.5	18.0	18.2
Zadovoljan	59.9	63.5	61.6	58.8	66.4	62.7	46.1	51.1	49.0	55.3	59.9	57.7
Veoma za- dovoljan	23.1	25.9	24.4	19.1	12.3	15.6	9.7	6.2	7.7	17.6	13.9	15.6

Tabela 21. Usamljenost prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
Nikada	42.0	35.7	38.9	44.4	32.4	38.3	16.6	21.0	19.1	35.2	29.1	32.0
Retko	40.3	50.3	45.2	41.4	53.6	47.7	46.6	40.6	43.2	42.6	47.8	45.4
Često	9.9	11.1	10.5	10.6	8.2	9.4	23.9	25.9	25.1	14.4	15.6	15.0
Veoma često	3.3	1.8	2.6	1.5	4.8	3.2	7.4	8.0	7.8	3.9	5.1	4.5
Stal- no	4.4	1.2	2.8	2.0	1.0	1.5	5.5	4.5	4.9	3.9	2.3	3.1

Prilog 2

Tabela 1. Strukturalna solidarnost

	df	Z ili χ^2	p
Fizičko funkcionisanje	1	0,861	0,389
Broj dece	1	0,922	0,356
Pol	1	1,350	0,177
Bračni status	1	1,764	0,078
Nivo obrazovanja	2	3,509	0,173
Finansijska udobnost	1	1,734	0,083

Tabela 2. Solidarnost u ličnim kontaktima

	df	Z ili χ^2	p
Fizičko funkcionisanje	1	0,143	0,886
Broj dece	1	0,180	0,857
Pol	1	0,648	0,517
Bračni status	1	3,618	<0,001
Nivo obrazovanja	2	1,782	0,410
Finansijska udobnost	1	1,236	0,216

Tabela 3. Solidarnost u kontaktima telefonom, pismom, i-mejlom

	df	Z ili χ^2	p
Fizičko funkcionisanje	1	0,072	0,943
Broj dece	1	0,375	0,708
Pol	1	0,132	0,895
Bračni status	1	2,861	0,004
Nivo obrazovanja	2	0,280	0,869
Finansijska udobnost	1	1,201	0,230

Tabela 4. Emocionalna solidarnost

	df	Z ili χ^2	p
Fizičko funkcionisanje	1	1,203	0,229
Broj dece	1	1,148	0,251
Pol	1	1,428	0,153
Bračni status	1	2,488	0,013
Nivo obrazovanja	2	7,991	0,018
Finansijska udobnost	1	4,900	<0,001

Tabela 5. Solidarnost u stavovima i vrednostima

	df	Z ili χ^2	p
Fizičko funkcionisanje	1	1,147	0,251
Broj dece	1	1,216	0,224
Pol	1	0,792	0,429
Bračni status	1	1,911	0,056
Nivo obrazovanja	2	10,423	0,005
Finansijska udobnost	1	4,555	<0,001

Tabela 6. Normativna solidarnost

	df	Z ili χ^2	p
Fizičko funkcionisanje	1	0,589	0,561
Broj dece	1	1,503	0,133
Pol	1	0,532	0,595
Bračni status	1	1,186	0,236
Nivo obrazovanja	2	30,198	<0,001
Finansijska udobnost	1	0,953	0,340

Tabela 7. Funkcionalna solidarnost

	df	Z ili χ^2	p
Fizičko funkcionisanje	1	3,409	0,001
Broj dece	1	2,182	0,029
Pol	1	2,383	0,017
Bračni status	1	2,501	0,012
Nivo obrazovanja	2	47,877	<0,001
Finansijska udobnost	1	1,291	0,197

Prilog 3

Kvalitet života

Tabela 1. Skala Fizičko zdravlje prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
prosek	17.6	17.4	17.5	16.8	16.5	16.6	13.2	12.5	12.8	15.9	15.2	15.6
SD	2.0	1.7	1.9	2.4	2.2	2-3	3.3	3.9	3.7	3.2	3.6	3.4

Tabela 2. Skala Psihološko blagostanje prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
prosek	15.6	15.6	15.6	15.2	14.8	15.0	13.1	12.7	12.9	14.7	14.2	14.4
SD	2.5	2.4	2.4	2.6	2.5	2.5	2.7	3.2	3.0	2.8	3.0	2.9

Tabela 3. Skala Socijalni odnosi prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
prosek	16.2	16.1	16.2	15.5	15.3	15.4	12.3	12.4	12.4	14.8	14.5	14.6
SD	3.0	2.8	2.9	3.4	3.1	3.3	3.9	3.7	3.8	3.8	3.6	3.7

Tabela 4. Skala Zadovoljstvo okruženjem prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
prosek	14.6	14.3	14.5	13.9	13.7	13.8	12.5	12.0	12.2	13.7	13.2	13.5
SD	2.6	2.4	2.5	2.9	2.5	2.7	2.9	2.8	2.8	2.9	2.8	2.8

Tabela 5. Skala Pozitivni afekat prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
prosek	13.8	13.7	13.7	13.1	13.2	13.2	10.9	11.1	11.0	12.7	12.6	12.6
SD	3.8	3.5	3.7	3.6	3.2	3.7	3.4	3.4	3.4	3.8	3.6	3.7

Tabela 6. Skala Negativni afekat prema polu i starosnim kategorijama

	20-34			35-64			65+			ukupno		
	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno	muški	ženski	ukupno
prosek	10.5	11.5	11.0	11.2	12.0	11.6	11.1	11.9	11.6	10.9	11.8	11.4
SD	4.2	4.3	4.3	4.2	4.3	4.3	4.6	4.7	4.7	4.3	4.4	4.4

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical margin lines, and the page is completely blank except for the lines themselves.

